

SUKUPUOLISUUDEN DISKURSSIT MODERNISSA JA POSTMODERNISSA

Marko Salonen

**Tampereen yliopisto
Sosiaalipsykologian pro gradu - tutkielma
Tammikuu 1998**

Tampereen yliopisto

Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

MARKO SALONEN: Sukupuolisuuden diskurssit modernissa ja postmodernissa

Pro gradu -tutkielma, 100 s., 3 liites.

Sosiaalipsykologia

Tammikuu 1998

Tutkielmassani sukupuoliuus käsitetään diskursiivisesti rakennetuksi objektiksi. Arjessa ja tieteessä sukupuolisuuden rakennus tapahtuu eri tavoin, siksi on mahdollista erottaa toisistaan arjen ja tieteen diskursiiviset tilat. Työssäni analysoin näitä molempia diskursiivisia tiloja sekä niiden välisiä yhteyksiä diskurssianalyttistä metodia soveltaen.

Sukupuolisuutta tutkivien sosiaalitieteiden diskursiivisia tiloja kutsun paradigmoiksi. Työssäni käsittelen *sukupuolijärjestelmän (sex/gender-system)*, *tyylien eron* (sukupuoliero) sekä *performatiivisen sukupuolisuuden* paradigmoja. Vaikka näissä paradigmoissa monesti käytetään muodoltaan samoja diskursseja, ovat näiden sisällöt useimmiten kuitenkin toisistaan eriäviä. Niinpä paradigmojen perusoletuksien ja niissä käytettyjen diskurssien eksplisointi selkeyttää niiden käytettävyyden arviointia ja toisiinsa suhteuttamista.

Arjen diskursiivisella tilalla tarkoitan kulttuurista kontekstia, jossa arkielämän sukupuolisuuden kielellinen rakentaminen tapahtuu. Arkidiskursseja analysoidakseni keräsin eläytymismenelmällä 65 kirjoitusta, joissa kuviteltiin sukupuolisuuden muuttumista. Näiden tarinoiden perusteella analysoin *miehisyyden*, *naisellisuuden*, *transvestisuuden*, *homouden* ja *lesbouden* kulttuurista selittämistä. Yhteiseksi diskursiiviseksi tilaksi, jossa tarinoiden jäsenyydet liikkuvat, nousevat esiin *pysyvyyden - väliaikaisuuden*, *sisäisyyden - ulkoisuuden* sekä *normatiivisuuden ja itsensä toteuttamisen* diskurssit. Tarkemmassa analyysissä osoittautuu, että eri identiteeteistä kirjoitettaessa diskursseja painotetaan eri tavoin.

Arkijäsenyyksissä käytettyjen diskurssien painoarvo kasvaa, kun niiden käyttöä tulkitaan eri paradigmoista käsin tehtävänä tulkintana. Näin esimerkiksi miehen ja naisen välinen suhde voidaan paradoksaalisesti tulkita sekä alistussuhteeksi että tasa-arvoiseksi suhteeksi. Kiintoisaa on myös havaita, että arjen ja tieteen selitykset eivät ole toisistaan riippumattomia, vaan monessa muodossa ne ovat samankaltaisia. Arjen ja tieteen yhtenevyyttä voidaan selittää tieteellisten selityksien valumisella arkeen ja sillä, että sosiaalitiede tutkii arkea, ja näin ollen myös arjesta siirtyy diskursseja tieteeseen.

Arjen ja tieteen tiiviin suhteen huomioiden määrittelen näiden yhdessä rakentaman kieli-kulttuurin lopulta yhteisesti jaetuksi diskursiiviseksi tilaksi. Tämän tilan läpäisevät modernit ja postmodernit diskurssit. Moderneja diskursseja ovat tällöin sisäisyyden, pysyvyyden ja normatiivisuuden, postmoderneja taas ulkoisuuden, väliaikaisuuden ja itsensä toteuttamisen diskurssit. Näin aineistostani perusteella voidaan todeta, että suomalaista miestä jäsennetään enimmäkseen postmodernisti, kun taas naista jäsennetään lähinnä modernisti.

Tieteen ja arjen yhdistäminen toisiinsa ja moderni/postmoderni-keskusteluun osallistuminen avaavat uusia näköaloja sukupuolisuuden argumenteille sekä sen tutkimiselle. Tasa-arvo- ja homoseksuaalisten suhteiden laillistamiskeskustelu ovat esimerkkejä argumentatiivisista tiloista, jotka ovat tämän työn pohjalta uudelleen tulkittavissa.

Sisällysluettelo:

1. JOHDANTO.....	1
------------------	---

I

Tieteen ja arjen kieli

2. MODERNISTA POSTMODERNIIN	5
3. DISKURSSIEN ANALYSOINTI	7
4. TIETEEN JA ARJEN DISKURSIIVISET TILAT	12
5. TIEDETTÄ VALUTETAAN.....	14
6. SUKUPUOLISUUDEN DISKURSSIEN TUTKIMINEN.....	18

II

Tieteen paradigmat

7. SUKUPUOLIJÄRJESTELMÄ	23
7.1. DIKOTOMISUUS	24
7.2. HISTORIAL LISUUS JA MUUTOS.....	26
7.3. IDEOLOGISUUS / IDENTITEETTI	27
8. SUKUPUOLIJÄRJESTELMÄN KÄSITTEELLINEN PERUSTA	30
8.1. IMPLISIITTISIÄ OLETUKSIA	30
8.2. SEX/GENDER-EROTTELU.....	31
8.2.1. <i>Essentialismi ja konstruktionismi</i>	32
8.2.2. <i>Erottelun tarpeellisuus</i>	34
9. TYYLIEN ERO	35
10. PERFORMANSSI	37
10.1. ESITTÄVÄ SUKUPUOLISUUS.....	37
10.2. TUOTTAVA VALTA.....	39
11. PARADIGMOJEN SUHTEISTA	42

III Arjen diskursit

12. METODI JA TUTKIMUSTILANNE	45
12.1. MITEN HANKKIA TEKSTEJÄ?	45
12.2. TUTKIMUSTILANNE	49
13. MUUTOSDISKURSSIT	51
13.1. MUUTOKSIEN SUUNNAT	52
13.2. MUUTOKSIEN SELITTÄJÄT	53
13.3. SISÄINEN - ULKOINEN.....	56
13.4. NORMATIIVISUUS - ITSENSÄ TOTEUTTAMINEN	57
13.4.1. Normatiivisuus	58
13.4.2. Itsensä toteuttaminen	59
13.5. PYSYVYYS - VÄLIAIKAISUUS.....	60
13.5.1. Pysyvyys	61
13.5.2. Väliaikaisuus	62
13.6. MONIULOTTEISUUS	63
14. DISKURSSIEN PAINOTUKSET	64
14.1. TRANSVESTIITTITARINAT	65
14.2. LESBO- JA HOMOTARINAT	67
14.3. HETEROTARINAT	70

IV Tulkinta: modernit ja postmodernit diskurssit

15. PARADIGMOJEN TULKINNAT	73
15.1. SUKUPUOLIJÄRJESTELMÄ.....	73
15.2. TYYLIT	76
15.3. PERFORMANSSI JA VALTA	77
16. TULKITSIJANA MODERNI - POSTMODERNI	80
16.1. TIEDE.....	81
16.2. ARKI.....	83
16.3. YHTEISISTÄ DISKURSSEISTA SOVELLUKSIIN	85
17. METADISKURSSI	88
LÄHDELUETTELO	91

LIITE 1: KEHYSKERTOMUKSEN VARIAATIOT

LIITE 2: KUUSI TYYPILLISTÄ TARINAA

1. Johdanto

**Värinää; sydämentykytyksiä; valloituksia;
viettelyksiä; syke, joka ei sammu; alkuillasta
aamunkoittoon.**

**Tule sellaisena kuin olet tai
vaihda tyyliä !**

Erään tamperelaisravintolan mainos kiinnitti lehdessä huomioni ja sai ajatukseni keskittymään sukupuolisesti jännitteiseen ravintolamaailmaan. Tahtoisin kyllä mennä, mutta miten? Tule sellaisena kuin olet! Millainen minä sitten olen? Jos olen sellainen kuin olen, niin pitävätkö toiset minua tällaisena vai olenko heidän mielestään tyylin vaihtaja? Voinko sitten mennä, jos olen sellainen kuin toiset ajattelevat minun olevan, vai näyttelekö tällöin? Kuka päättää tai määrää millainen olen? Voinko yleensä edes tehdä edellä kuvatun jaon sisäiseen ja ulkoiseen minuuteen? Minuuteen, jonka koen omana itsenäni ja minuuteen, jonka toiset kohtaavat minussa. Yksinkertaisesti tuntuu liian vaikealta mennä sellaisena kuin olen, joten taidan vaihtaa tyyliä. Kuitenkin jos vaihdan tyyliäni, niin en tiedä, olenko silloin enää oma itseni vai jotain muuta. Kuka tällöin määrittelee minut? Toteutanko itseäni vaihtamalla tyyliä vai vaihdanko tyyliä, koska muutkin vaihtavat? Jos tänään taas olen ravintolassa tyylliltäni jotain, niin onko minun huomenna oltava jo jotain muuta? Onko minuuteni siis pysyvää vai vaihtelee se?

Lamaannuin enkä mennyt kyseiseen ravintolaan, koska en osannut ratkaista, millaisena mennä sinne. Sen sijaan tarrauduin kiinni mainoksen paradoksaaliin ajatukseen sukupuolisuudesta. Jos en ole tänään miehinen mies, niin ehkä voin jo huomenna olla, ja taas toisaalta huomenna voinkin ehkä olla käyttäytymiseltäni naisellinen, mutta olemalla sellainen kuin olen, pitäisin itseäni ehkä silti miehenä. *Vaiuttaa sekavalta*. Miten tuo ilmoitus sitten olisi ymmärrettävissä? Mitä ensinnäkin on sukupuoliisuus tai ennemminkin mitä ovat käsitykset sukupuoliisuudesta? Miten sukupuoliisuutta suomalaisessa

kulttuurissa jäsennetään ja rakennetaan? Miksi sukupuolisuudesta puhuminen ja kirjoittaminen on niin 'muodikasta' muuallakin kuin vain mainoksissa ja tässä työssä?

Aloin tarkemmin selvittää, miten sukupuolisuutta jäsennetään ja miten siitä kirjoitetaan lukemalla sukupuolisuutta käsittelevää sosiaalitieteellistä kirjallisuutta. Menin aluksi sekaisin, niin kuin kuulemma moni muukin on mennyt ja luopunut tehtävästä - itse en luopunut. Hämmennys oli seurausta siitä, että käytössä on hirvittävä määrä käsitteitä ja teorioita, joilla kirjoitetaan sukupuolisuudesta. Eri teorioihin sitoutuen eri tutkijat sitten kommentoivat ja ottavat kantaa toistensa teksteihin. Usein tuloksena on, että toinen tulee ymmärretyksi väärin ja vain siksi, että käytetyt tulkintakehykset eivät sisällä samoja käsitteitä eivätkä edes samantapaisia käsityksiä sukupuolisuudesta. Aloin toipua alkuhämmennyksestä, kun ymmärsin, että olemassa on useita eri tapoja jäsentää sukupuolisuutta tieteellisesti ja tehdä siihen liittyvää tutkimusta. Etsin ja rakennan tässä työssä näitä tapoja sukupuolisuuden tieteellistämiseksi. Näin pyrin eksplisitoimaan tieteellistä sukupuolisuuskeskustelua. Tämä tarkastelu on tutkielmani toisen osan sisältö.

Arkikielessä sukupuolisuuden selitykset vaikuttavat tieteeseen nähden saavan aivan oman muotonsa ja sisältönsä. Voidaan vaikka pohtia, miksi joku on lesbo ja mitä se sitten merkitseekään. Tällöin lesbous voidaan argumentoida olevan seurausta kurjasta lapsuudesta ja samaan hengenvetoon kuitenkin todeta lesbouden olevan arvostettava valinta miesvallan horjuttajana. Mitä tällöin oikein yritetään kertoa?

Jos sitten onkin päästy riitelyn makuun sukupuolisuuden luonteesta, kuten esimerkiksi homoseksuaalisten suhteiden laillistamiskeskustelussa, niin edelleen monesta asiasta on implisiittisesti oltu samaa mieltä. On kiistelty esimerkiksi siitä, onko homous synnynnäistä vai onko se Jumalan luomisjärjestyksen vastaista toimintaa. Silti kummassakin näkemyksessä on oltu aivan samaa mieltä sukupuolisuuden luonteesta, eli sukupuolisuuden on oletettu olevan ihmisen muuttumaton ominaisuus. Homoutta puolustettaessa sitä on väitetty synnynnäiseksi ominaisuudeksi ja taas vastustettaessa on voitu sanoa, että koska heteroseksuaalisuus on synnynnäistä ja pysyvää, niin siksi homous on toimintana epämoraalista. Tämän perusteella voikin väittää, että kiistely homoseksuaalisten suhteiden laillistamisesta on kaikessa paradoksaaliudessaan vahvistanut kulttuurisesti yhteisesti hyväksytyä käsitystä sukupuolisuuden

pysyvyydestä. Eri mieltä on oltu vain siitä, ketä tai millaisia seksuaalisuuden muotoja tämä pysyvyys koskee. Työn kolmannessa osassa selvitän moniulotteisemmin, miten arkikielessä jäsennetään ja selitetään sukupuolisuutta. Mitkä ovat ne kulttuuriset puhutavat, joita hyödyntäen puhe sukupuolisuudesta on ymmärrettävää?

Tutkielman neljännessä osassa yhdistän työn toisen ja kolmannen osan selvitystyön. Kysymyksenä tällöin on, miten erilaiset tieteen tulkintavat tuottavat erilaisia tulkintoja hyvinkin samanlaisesta arjen kielenkäyttöä koskevasta perusaineistosta. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa tapa yhdistää tieteellistä ja arkista kielenkäyttöä. Vaikka tieteessä ja arjessa puhutaan ja kirjoitetaan sukupuolisuudesta hyvin eri tavoin, niin silti näillä kahdella puhetilalla on olemassa useita yhtymäkohtiakin. Sosiaalitieteellisen tutkimuksen kohteena useimmiten on arkielämä ja sen analysointi, siksi tieteellisen keskustelun voi olettaa heijastelevan arjen tarpeita. Arkikäyttöön taas usein valuu tieteellisiä ajattelumalleja, sillä niiden arvostus vakuuttavina selityksinä tai perusteluina on kulttuurissamme laaja. Millainen on siis se sukupuolinen todellisuus, jonka tieteen ja arjen kieli yhdessä konstruoivat?

Ennen tieteellisiin selityksiin paneutumista tarkastelen kuitenkin työn ensimmäisessä osassa syvällisemmin työn teoreettista perustaa. Millaiseen kielikäsitteeseen työni perustuu? Millaisin taustaoletuksin analyysia on tehty? Miten arki ja tiede erottuvat toisistaan ja miten niiden voidaan ajatella rakentavan yhdessä sen merkityksellisen todellisuuden, jossa elämme?

Tutkielmassa kulkee monta tarinaa päällekkäin, siksi sitä on mahdollista lukea monella tasolla. Joku voi lukea työtä johdatukseksi sukupuolisuuden tutkimiseen, toinen taas voi löytää tietoteoreettisen tarinan, joka seikkailee tieteen ja arjen välissä. Kolmas lukija taas intoutuu ymmärtämään työn kulttuuriseksi sukupuolisuuden sosiaalipsykologiaksi. Tutkielman tarinoista osa on helposti ymmärrettäviä, toisten käsittäminen taas vaatii ajatteluaikaa. Kukin valitkoon omat tarinansa ja ne seikkailut, joissa tahtoo vuorovaikutuksessa tekstiin rakentaa diskursiivista sukupuolisuutta.

OSA I : Tieteen ja arjen kieli

Käsitykset sukupuolisuudesta ilmenevät kielenkäytössä. Ainoastaan yhteisesti jaetun kielen sisällä esiintyvät puheaktit ovat ominaisuudeltaan kommunikoivia ja ymmärrettäviä (Habermas 1987, 85). Tästä syystä suomalainen ei esimerkiksi ymmärrä kiinalaisen selitystä seksuaalisuudestaan, jollei hän osaa kiinaa. Samasta syystä ei ole myöskään mahdollista ikään kuin asettaa kielen ulkopuolelle taikka perustaa yksin aivan omaa ymmärrettävissä olevaa kieltä (vrt. Wittgenstein 1981, huomautukset 202 ja 258 - 270). Toimivaksi kommunikoinniksi ei nimittäin voisi kutsua tilannetta, jossa yksittäinen henkilö päättäisi kutsua heteromiestä lesboksi ja odottaisi tulevansa ymmärretyksi. Kielen käyttö ja sen ymmärrettävyys ovatkin pitkälti sidoksissa kielen merkitysten sosiaalisesti ilmenevään luonteeseen. Näin ollen myös sukupuolisuuden selityksiperusta on konstruoitavissa kielenkäyttäjien yhdessä jakamasta kielestä.

Kommunikatiivisuuden kannalta kielen merkityksestä on oltu suhteellisen yksimielisiä. Eri näkemyksiä kielen merkityksestä on kuitenkin esitetty heti, kun on alettu puhua kielen suhteesta todellisuuteen, tietämiseen ja totuuteen eli siihen, mistä me loppujen lopuksi kommunikoimme puhuessamme sukupuolisuudesta ja mitä ymmärtäminen tällöin on. Tässä suhteessa perinteisenä pidettyä kielikäsitystä on tieteessä usein nimitetty moderniksi. Modernin haastajaksi taas on kutsuttu postmodernia kielikäsitystä.

Käsittelen ensiksi yhteiskunnallista ja kulttuurista muutosta modernista postmoderniin. Tähän laajaan muutokseen liittyy myös tieteenteossa tapahtuneita muutoksia. Esimerkiksi sosiaalitieteen metodit ja käsitys kielestä ovat olleet muutoksessa. Postmoderniin kielikäsitukseen liittyen käsittelen sitten tarkemmin tämän työn perustaa, diskurssi-analyysia. Diskurssien maailmassa teen erottelun ihmistieteen¹ ja arjen diskursiivisiin tiloihin. Erotteluun tukeutuen esitän mallin, jossa arki ja tiede rakentavat yhdessä tietämämme ja kokemamme sukupuolisuuden. Kyseiseen malliin sitoutuen rajaan tämän työn käsittelyn.

---

¹ Kirjoittaessani ihmistieteistä, sosiaalitieteistä ja yhteiskuntatieteistä käytän kyseisiä termejä synonyymien omaisesti tarkoittamaan tieteitä, joissa sukupuolisuutta on tutkittu ja teoretisoitu. Tällaisia tieteitä ovat esim. naistutkimus, sosiologia, psykologia ja käytännöllinen filosofia. Kyseisiin termeihin en sisällyttä lääketiedettä.

2. Modernista postmoderniin

Modernilla ja postmodernilla tarkoitetaan monimuotoisia käsityksiä yhteiskunnasta, kulttuurista ja tieteestä. Yleensä postmodernilla (jälkimoderni) viitataan modernin jälkeiseen aikaan taikka modernin projektin vastaisiin käsityksiin. Niinpä postmodernit käsitykset suhteutetaankin aina vastaaviin modernin ajatuksiin. Käsitys modernista yhteiskunnasta on yleensä liitetty tuottavuuden kasvuun, lujaan tiede- ja teknologiauskoon sekä ihmisen kykyyn ohjata järkensä avulla luontoa. Postmodernilla yhteiskunnalla voidaankin tällöin käsittää siirtymistä teollisuusyhteiskunnasta tieto- ja palveluyhteiskuntaan; tilaan, jossa teknologian halpenemisen kautta jokaisella on, ainakin teoriassa, mahdollisuus lentää vaikka toiselle puolelle maapalloa, taikka saada sieltä hetkessä tarvitsemansa informaation.

Liikkuminen paikasta toiseen ja eri vaikutteiden kohteena oleminen tekevät postmodernin yhteiskunnan leimaavaksi piirteeksi elämäntapojen monimuotoisuuden ja eriytyneisyyden. Kun modernissa tavoitellaan yhtenäistä yhteiskuntaa, niin postmodernissa maailmassa taas kohdataan sirpaleisuutta. Kun modernissa uskottiin koko ajan kehitettävän jotain uutta, niin postmodernissa elämässä vanhojen asioiden yhdistely ja ristiinviittaamiset ovat muodissa. Postmodernista kulttuurista perusesimerkkejä ovat rock-videot ja Andy Warholin taide. (ks. Baumann 1996; Gergen 1991; Kotkavirta ja Sironen 1989.)

Tieteen, tiedon ja totuuden käsitteet saavat modernissa ja postmodernissa myös eri merkityksen ja aseman (ks. Lyotard 1985). Modernissa sosiaalitieteessä uskotaan, että ihminen ja ihmisen toiminta on mahdollista selittää yksiselitteisesti. Kun löydetään jollekin ilmiölle lainomainen selitys, on mahdollista yleistää kyseinen selitys kaikkialle aikaan, paikkaan ja ihmisiin riippumatta. Tällaisen toden selityksen löytökeinona on ideologioista ja arvoista vapaa tieteellinen metodi. Mitä enemmän tieteelliselle metodille perustuvaa tutkimusta toteutetaan, sitä selkeämpi ja todempi kuva objektiivisesti ymmärretystä todellisuudesta perustetaan. Tosi tieto on progressiivista ja laajetessaan se siis poistaa harhat tieteen piiristä. (Gergen 1992, 19 - 20.)

Modernissa tieteenkuvassa kieli on ymmärretty keinoksi saada tietoa objektiivisesta todellisuudesta. Kommunikoiva kieli on ymmärretty erilaisiksi heijastumiksi joko yksilön sisäisestä taikka ulkoisesta todellisuudesta. Emootioista puhuminen on tulkittu ihmisen sisäisistä tiloista puhumiseksi ja asennemittarit kehitetty kuvaamaan pysyviksi ymmärrettyjä yksilön ja ulkoisen maailman välisiä suhteita. Kieli itsessään on käsitetty arvovapaaksi, vaikkakin sillä tietysti on voitu ilmaista erilaisia arvoja. Modernin kielikäsitteen mukaista olisi sukupuolisuuden tutkimuksessa tulkita esimerkiksi homovitsien kertominen vitsin kertojan sisäisessä maailmassa vaikuttavaksi homofobiaksi. Tällöin tärkeätä olisi selvittää, millainen tuo sisäinen maailma on. Tätä tutkittaessa voitaisiin päätyä vaikka väittämään, että kertoja ilmaisee vitseillään alitajuisesti omaa homoseksuaalisuuttaan. (vrt. Fromm 1986, 27.) Homoseksuaalisuus itsessään ymmärrettäisiin tällöin ihmisessä vaikuttavaksi objektiivisen todellisuuden muodoksi, joka voidaan yksiselitteisesti paikantaa kielen ulkopuolelle.

1960 - 70-luvuilla modernin tieteen käsitykset yksiselitteisestä tieteellisestä totuudesta ja arvovapaudesta alkoivat kuitenkin horjua. Päävastuussa olivat Thomas Kuhnin (1994/1969) ja Paul Feyerabendin (1972) tieteenfilosofiset teokset ja niiden pohjalta virinnyt keskustelu. Tiedon perustaksi esitettiin nyt eri näkökulmia, paradigmoja sekä niiden muutoksia. Erilaiset, samastakin asiasta esitetyt tieteelliset teoriat, eivät ole parempia suhteessa toisiinsa, vaan ne ovat useinkin täysin irrelevantteja toisiinsa nähden. Ne siis puhuvat eri asiasta, esittävät erilaisen näkemyksen maailmasta. Myöskään puhdasta, jo olemassa olevista teorioista riippumatonta, havaintoa ei ole olemassa, vaan maailmamme on puhtaimmillaankin aina tulkittua (Popper 1968/1938). Arvoista vapaata tulkintaa ei siten voi väittää syntyvän edes kokeellisessa tutkimustilanteessa. Samoin tieteellistä metodologiaa ei voi enää pitää yksiselitteisenä totuuden etsimisen välineenä.

Tieteenfilosofiasta alkanut modernin tieteen kritiikki synnytti postmoderniksi kutsutun käsityksen tieteestä. Suuntaus sai vastakaikua myös yhteiskuntatieteissä. Postmodernissa todellisuutta ei enää pidetä yhtenäisenä entiteettinä, vaan sen ajatellaan olevan sirpaleisista osasista koostuvaa muutosta. Tieto käsitetään paikalliseksi, kontekstiin ja aikaan sidotuksi. Ei siis ole olemassa mitään pysyvää perustaa, josta objektiivinen tieto olisi ikään kuin löydettävissä. Tällöin tieto ja totuus ymmärretään konstruktiviseksi

todellisuudeksi, joka käsitetään ihmisten välisissä suhteissa syntyväksi. Siksi tutkimuksen huomio kiinnitetäänkin prosesseihin, joissa tieto ja totuus muodostetaan. (Polkinghorne 1992, 148 - 150.) Näin objektiivinen totuus voidaan esimerkiksi ymmärtää usean subjektiivisen toteamuksen yhtenevyydeksi. Totuus on siis ennemminkin retorinen fakta kuin jokin tieteen metodein saavutettu päämäärä. (Gergen 1994, 165 - 182; vrt. Potter 1996.)

Postmodernissa sosiaalitieteessä kielen takana ei ajatella olevan mitään todellisempaa. Kieli ei kopioi todellisuutta, vaan rakentaa sitä erilaisilla käyttömuodoillaan (Kvale 1992, 35). Kielestä ja sen käytöstä tulee tällöin itsessään tärkeitä tutkimuskohteita. Kysymykset siitä, miksi jostain ilmiöstä puhutaan jollain tietyllä tavalla tai miksi jostain asiasta vaietaan, ovat tutkimuksen kannalta oleellisinta materiaalia. Kieli ei siten ilmaise paljonkaan yksittäisestä kielenkäyttäjistä, pikemminkin se kertoo sosiaalisista muodoista ja maailmasta, jotka 'ajattelevat' eri ihmisten välityksellä (Billig 1987). Näin ymmärrettynä homovitsi ei ilmaise kertojastaan mitään, vaan pikemminkin se kertoo yhteiskunnasta, jossa kertoja toimii. Postmodernissa kontekstissa vitsin rakenteen ja kerronnan kontekstin analysoinnilla saatettaisiin ymmärtää paremmin niitä sosiaalisia suhteita, joissa homoseksuaalisuus merkityksellistetään. Tällöin homous saattaisi osoittautua heteroseksuaalisuudelle alisteiseksi, mutta samalla saatettaisiin keksiä keinoja, joilla tilannetta voitaisiin haluttaessa muuttaa suuntaan tai toiseen.

3. Diskurssien analysointi

Ihmisen toiminta saa merkityksensä ainoastaan sosiaalisessa kanssakäymisessä muiden ihmisten kanssa. Todellisuutta voi siis pitää sosiaalisesti konstruoituna ja sen merkityksellistäjistä tärkeimmäksi nousee tällöin nimenomaan kieli (ks. Searle 1995, 59 - 78; Berger & Luckmann 1994/1964, 45 - 57). Postmodernin tieteen kääntyminen kielen tutkimiseen tuo tutkimuksen keskiöön merkityksen ja merkitysrakenteiden tärkeyden. Yksi kielen merkityksien ja sen rakentumisen tutkimisessa käytetyistä lähestymistavoista on tässä työssä soveltamani diskurssianalyttinen metodi.

Diskurssianalyysissä todellisuuden ajatellaan ilmenevän luonteeltaan tekstuaalisena (vrt. Derrida 1976). Eri teksteissä merkitysmaailmat muotoutuvat ja konkretisoituvat. Teksteissä tuotettujen merkityksien tuottamiseksi hyödynämme yleensä erottelujen tekemistä ja kategoriointia. Näin tuotamme erilaisia maailmaa hahmottavia puhetapoja, joita kutsutaan diskursseiksi. Diskurssianalyysi tutkii siten eri tekstejä ja sitä, miten niissä tuotetaan merkityksellisiä diskursseja². Käytännössä emme kuitenkaan löydä teksteistä diskursseja sinänsä, vaan ennemminkin erilaisten puhetapojen osasia, joista diskurssit koostuvat (Parker 1992, 6).

Nyt voisi ajatella, että diskurssianalyttinen metodi on tietysti sellainen, joka tuo esiin yksiselitteisesti erilaisia tapoja käyttää kieltä, ja sitten tutkimuksessa vain esiteltäisiin näin abstrahoituja diskursseja. Kriittisesti tarkasteltuna ei diskurssianalyysistä voi kuitenkaan puhua mitenkään yksiselitteisesti 'metodina', jolla diskurssit tuotaisiin näkyviin. Diskursseja tutkittaessa kyseessä onkin perinteisen metodikäsitteen sijaan ennemminkin diskurssianalyttinen teoriakehys, jonka suhteen diskurssien toimintaa ja luonnetta tarkastellaan. Eri diskurssien konstruomisessa ja 'esiin tuomisessa' on tällöin metodin sijaan kyse ennen kaikkea tutkijan luovasta harkinnasta (Suoninen 1993, 50 - 51). Diskurssianalyttisen tutkimuksen tuloksista kertomistakin on siten pidettävä ennemminkin tekstin vakuuttavuuteen pyrkimisenä kuin jonkin metodin soveltamisen tarkkana kuvauksena (Potter & Wetherell 1987, 175). Tiettyjen pelisääntöjen ja oletuksien eksplisitointi ja niiden noudattaminen on tietysti yksi vakuuttamisen keino. Siis, miltä pohjalta analysoin tässä työssä sukupuolisuutta?

---

² Tähän toteamukseen sitten loppuinkin diskurssianalyysin näennäinen yhtenäisyys. Käsitteitä diskurssianalyysistä ja diskurssista on olemassa varmaan yhtä monta kuin on diskurssianalyysin tekijöitäkin. Toisinaan diskurssi ymmärretään tekstile synonyymiksi. Toisinaan taas diskurssit ovat tekstin osia, kuten tässä työssä. Analyysissä taas saatetaan painottaa tekstin muotoseikkoja, laskea verbien määriä, pohtia sen sisältöjä, käyttötilanteita ja sosiaalisia vaikutuksia. Eri näkemykset ovat seurausta siitä, että diskurssianalyttisen tutkimuksen lähtökohdat ja sovellutusalueet ovat moninaiset. Diskurssista ja diskurssianalyysistä on puhuttu ja kirjoitettu esimerkiksi sosiolingvistiikassa, pragmatiikassa, tekstilingvistiikassa, antropologiassa, tekoälyn tutkimuksessa, filosofiassa, sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa. (ks. van Dijk 1985; van Dijk 1997; Fairclough 1992, 12 - 36; Luukka 1995, 45 - 48.) 1980-luvulla sosiaalipsykologian käyttöön omaksuttu diskurssianalyysi sai suurimmat vaikutteensa kielitieteistä. Tässä työssä käytän enimmäkseen sosiaalipsykologiassa omaksuttua näkemystä diskurssianalyysistä. Sosiaalipsykologian käsitys diskursseista ja diskurssianalyysistä on kuitenkin tämän työn kannalta paikka paikoin suppea, siksi otan käyttöön totuttua enemmän vaikutteita kielitieteistä. Näin toimien kohdistan entistä enemmän huomiota diskurssien sisältöihin kuin niiden muotoihin ja käyttökonteksteihin.

Ian Parker kutsuu diskursseiksi lauseiden järjestelmiä, jotka konstruoivat objektinsa. Samasta aiheesta kertovat lauseet on näin mahdollista ryhmitellä ja sijoittaa ne yhteisen teeman, diskurssin alle. (Parker 1992, 5, 11.) Lauseet ja niiden merkitykset muodostuvat sosiaalisessa kanssakäymisessä. Siksi diskurssit ovat ymmärrettävissä sosiaalisissa käytännöissä rakennetuiksi ja rakentaviksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 27). Sukupuolisuus on yksi tällainen lauseilla rakennettu objekti, joka konstruoidaan eri diskurssien käytössä. Diskurssianalyttisessä tutkimusotteessa siis kuuluu kuvata ja selvittää sukupuolisuutta koskevien tekstien ja puheen luonnetta ja merkitystä. Analyysin objektina ovat siis sukupuolisuutta koskevat diskurssit ja näin voidaan sanoa itse diskurssianalyttisen ‘metodin’ olevan väline näiden diskurssien konstruomiseksi. (vrt. Parker 1992, 8.)

Vaikka tässä työssä käsittelenkin lähinnä tekstuaalisesti tapahtuvaa sukupuolisuuden rakentamista, on kuitenkin tärkeää ymmärtää, että muukin toiminta voidaan käsittää diskurssien osaksi. Sukupuolisuutta tutkittaessa tällaisia osasia voisivat olla vaikka musiikki, katse, tilan käyttö, rakastelu ja synnyttäminen. Diskursseissa ilmenevän kielen ja muun sosiaalisen toiminnan yhdistyminen toisiinsa pitäisi kuitenkin tällaisessakin kontekstissa ymmärtää siten, että eri diskurssit muodostavat suhteellisen koherentteja merkityssysteemejä (Parker 1992, 6, 11).

Vaikka todellisuus oletetaankin diskurssianalyysissä sosiaalisesti konstruoituneeksi, ei se silti ole yhdenmukaista - kaikille ihmisille samanlaisena ilmenevää. Diskurssit nimittäin rakennetaan jo olemassa olevista aineksista ja hyödynnetään sitten eri tavoin erilaisissa tilanteissa (Marshall & Raabe 1993, 36). Näin eri tavat puhua periaatteessa samasta asiasta ilmentävät diskurssien variaatiomahdollisuuksien laajuutta. Käytännössämme eri lauseita annamme sukupuolisuudeksi kutsutullekin asialle monia merkityksiä. Ymmärrettävästi voimme puhua vietistä, pakosta, häpeästä, ilosta, luonnollisuudesta taikka valinnasta. Kyseisillä ilmaisuilla sukupuoli yhdistyy laajempiin psykanalyttisen, viktoriaanisen sukupuolimoraalin, biologian ja liberalismien diskursseihin.

Diskurssit eivät elä yksinäistä elämää, eli ne eivät sijaitse eivätkä muodostu missään tyhjiössä. Siksi diskurssit jatkuvasti viittaavatkin toisiinsa samalla, kun ne saattavat lainaten hyödyntää toisten diskurssien metaforia ja analogioita (Parker 1992, 13).

Tällöin analyysin hankaluutena saattaa olla se, miten erottaa puhettavat toisistaan. Puhutaanko sukupuolisuudesta esimerkiksi osana naisen elämää, miehen elämää, ihmistä, ruumiillisuutta, sukupuolirooleja vai perhettä? Tarkennusta voidaan tehdä tarkastelemalla maailmaa oletetun diskurssin kielellä. Onko tämä merkityksellistetty maailma suhteellisen koherentti? Miten diskurssi toimii, jos sen vastaista terminologiaa käytetään? Mitä eroja ja yhtäläisyyksiä on suhteessa toisiin diskursseihin? Missä kohdin eri diskurssit menevät päällekkäin? Kuinka joku toinen käyttäisi kyseistä diskurssia? Entä jos diskurssi kohdistettaisiin johonkin toiseen asiaan tai toiselle yleisölle? (Fairclough 1992, 232 -237; Parker 1992, 12 - 15.)

Olemassa on siis useita erilaisia toistensa kanssa rinnakkaisia ja väliin kilpaileviakin diskursseja. Eri teksteissä diskurssit esiintyvät limittäin ja päällekkäinkin. Se tekee niistä toisinaan vaikeasta eroteltavia, mutta toisaalta juuri se tekee niistä dynaamisia todellisuuden rakennusaineiksi. Vaikka nyt puhuisinkin sukupuolisuudesta viettinä saatan jo seuraavassa keskustelussa puhua siitä häpeänä. Saman toimijan ei siis voi olettaa käyttävän samaa diskurssia joka tilanteessa ja samassakin tilanteessa voidaan käyttää jo useita eri ilmaisuja (Potter & Wetherell 1987, 33). Joku voisi esimerkiksi ilmaista kantansa homoseksuaalisuutta kohtaan sanoen 'homot ovat aivan upeita ihmisiä, mutta en voi käsittää, miten he saattaisivat adoptoida lapsen'. Pitäisikö näin puhuva ymmärtää homoseksuaalisuutta vastustavaksi vai ei? Käytössä on hyväksyvä humanistinen, 'me kaikki olemme samanlaisia' -diskurssi, mutta toisaalta taas käytetään 'lapsettomuus' -diskurssia, jonka mukaan homot ovatkin erilaisia ja toisarvoisia. Koska ei ole mielekästä väittää tarkasteltavien tekstien olevan ainoastaan yhden diskurssin ilmaisua, niin diskurssien ymmärrettäviksi tekemisessä lausuman funktion ja tilannekontekstin tunnistamisen tärkeyttä ei voi koskaan korostaa liikaa (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 42 - 43; Potter & Wetherell 1987, 32 - 33). Tekstin monisyistä luonnetta analysoitaessa onkin silloin hyvä kysyä, mitä mahdollisuuksia ja asiointiloja jokin tietty diskurssi tekee mahdolliseksi, mitkä ovat sen seuraukset (vrt. Eskola 1990, 328).

Diskursseja ei voi pitää viattomina todellisuuden rakentajina. Sosiaalisesti rakennetussa todellisuudessa nimittäin eri diskurssit vahvistavat erilaisia instituutioita, tuottavat valtasuhteita ja aiheuttavat ideologisia seuraamuksia (Parker 1992, 17 - 20; Fairclough 1989; Fairclough 1995, 70 - 83). Kielen käyttöä voikin sen seurauksia tuottavaa

vaikutusta korostaakseen ajatella ennen kaikkea tekemisenä (Austin 1962). Ei ole siis samantekevää, puhunko homoseksuaalisuudesta sairautena tai valintana vai osoitanko sen sijaitsevan geneissä taikka sanon sen olevan jokaisen ihmisen ominaisuus; toisilla piilevä, toisilla taas ei. Eri diskurssien valinnalla saatamme nimittäin tällaisessa tilanteessa torjua taikka legitimoida homoseksuaalisuutta. Tietenkään puhetaipien ‘valintoja’ ei voi aina pitää intentionaalisina valintoina, vaan useimmiten ne ovat tiedostamattomalla tasolla tapahtuvia kiinnittymisiä sosiaaliseen maailmaan (Potter & Wetherell 1987, 33; vrt. Fairclough 1992, 76).

Vaikkakin käytettäviä diskursseja voidaan valita, niin toisinaan valinnan teko on mahdotonta vaihtoehtoisten diskurssien puutteen takia. Todellisuus voi nimittäin määrittää niin pitkälle itsestämme riippumatta, että meille ei edes ole olemassa vaihtoehtoja. Diskursseja, jotka vaientavat muut mahdolliset diskurssit taikka muutoin saavuttavat yksinomaisen voiman todellisuuden rakentamiseen, kutsutaan hegemonisiksi diskursseiksi (Jokinen & Juhila 1993, 81). Homoseksuaalisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa esimerkiksi 1960-luvulle asti homoseksuaalisuus patologisoitiin lähes yksinomaan sairaudeksi (ks. Kitzinger 1987). Tällöin ei olisi ollut edes mahdollista artikuloida puhetta, jossa homoseksuaalisuudesta olisi kirjoitettu poliittisena tekona taikka geenien määräämänä ‘kohtalona’. Samoin julkisuudessa olisi ollut aika hankalaa, ellei jopa mahdotonta, käyttää argumenttina diskurssia, jossa homoseksuaalisuus olisi ilmaistu valinnaksi.

Ilmeistä lienee, että nyt voidaan eritellä sukupuolisuuteen liittyviä kysymyksiä eri tavoin kuin pari vuosikymmentä sitten. Diskurssit eivät siten ole staattisia, ajassa muuttumattomia. Historiallinen hetki ja paikka määräävät hyvin pitkälle sen, mitä diskurssia milloinkin käytetään. Siksi diskurssien erittelyssä onkin niiden historiallisuuteen ja syntyyn kiinnitettävä huomiota (Parker 1992, 16). Nykyiset diskurssit eivät olleet ymmärrettäviä sata vuotta sitten eivätkä ne ole ajankohtaisia sadan vuoden kuluttua. Nyt ne ovat merkityksellisiä ja siksi niiden tutkiminen on kannattavaa. Miten 1990-luvun loppupuolella puhutaan sukupuolisuudesta? Mistä tulevat nykyiset sukupuolisuutta konstruoivat diskurssit? Mitä ne sisältävät? Miten ja mistä ne rakennetaan? Mitä merkitystä on sillä, millä diskursseilla sukupuolisuutta kulloinkin jäsennetään?

4. Arjen ja tieteen diskursiiviset tilat

Norman Fairclough (1992, 64) jakaa diskurssit kolmeen kategoriaan sen mukaan, mitä osaa sosiaalisesta todellisuudesta ne rakentavat. Ensinnäkin diskurssit rakentavat subjektiutta, identiteettejä ja minuutta. Toiseksi niiden todellisuutta rakentava luonne ilmenee ihmissuhteiden muodostamisessa. Kolmanneksi diskursseilla rakennetaan tieto-, uskomus- ja käsiterakenteita. Tutkielmassani käsittelem sukupuolisuuden diskursseja lähinnä identiteettejä ja tieto-, uskomus- sekä käsiterakenteita tuottavina konstruktioina.

Sosiaalitieteissä diskurssianalyysiä on useimmiten hyödynnetty ihmissuhteiden, minuuden sekä identiteettien rakentumista tutkittaessa. Tällöin antoisana aineistona on pidetty vuorovaikutuksellista ja näkökulmien rikkautta hyödyntävää materiaalia (Suoninen 1993, 49 - 50). Asetelman seurauksena analysoinnin painopiste on usein sijainnut diskurssien muodollisissa ominaisuuksissa. Diskurssien sisältö ja niiden merkitykset ovat monesti jääneet taka-alalle, kun huomio on kiinnitetty ainoastaan siihen, miten jostain asiasta puhutaan. Sosiaalipsykologiassa usein viitattuja diskurssianalyysin auktoriteetteja Jonathan Potteria ja Margaret Wetherelliä onkin kritisoitu juuri muodollisuuden korostamisesta diskurssien sisältöjen jäädessä huomiotta (Fairclough 1992, 23 - 25). Diskurssien muodon ja sisällön erottamista toisistaan, taikka vain toisen ominaisuuden korostamista toisen kustannuksella, voi kuitenkin pitää hyvin keinoitekoisena. Siksi diskurssien analysoinnissa pitäisikin pyrkiä huomioimaan näiden ulottuvuuksien yhteen lankeaminen. (Fairclough 1992, 24; Fairclough 1995, 74 - 75.) Tässä työssä pyrin yhdistämään sekä diskurssien sisällöllisen että muodollisen puolen.

Kun diskurssien rakentamia tieto-, uskomus- ja käsiterakenteita tutkitaan, on tärkeää tehdä erottelu tieteessä ja arjessa käytettyihin diskursseihin. Hannu Uusitalon (1991, 13 - 17) mukaan arkiajattelun eroina suhteessa tieteelliseen työhön ovat arjen epäluotettavat ja tiedostamattomasti selektiiviset havainnot, liiallinen yleistäminen, puutteellinen päättely, lyhytjänteisyys ja asioiden tarkastelu irrallaan asiayhteydestä. Nämä arkiajattelun puutteiksi väitetyt asiat pyritään tieteessä korvaamaan muun muassa systemaattisella ja kriittisellä työskentelyllä, olennaisen ja epäolennaisen erottamisella sekä perustelujen julkiseksi tekemisellä (Ketonen 1976, 16 - 20; Uusitalo 1991, 17 - 19). Arjen ja tieteen diskurssit vaikuttavatkin olevan muodoltaan erilaisia.

Arjen ja tieteen diskurssit rakentavat myös eri tiedon lajeja, joilla kummallakin on omat toimintasääntönsä (Lyotard 1985, 45). Sosiaalitieteellinen tutkimus sukupuolisuudesta olisi mahdollista kirjoittaa esimerkiksi otsikolla 'sukupuoliroolien rakentuminen'. Tällöin kaikki mitä sukupuolisuudesta tutkittaisiin ja teoretisoitaisiin olisi mahdollista niputtaa sukupuolirooli-diskurssin alle. Sukupuolisuus ilmenisi tällöin tutkimuksen lukijalle johdonmukaisesti roolisidoksena käsitteenä. Arkipuheessa taas olisi aika jäykän oloista puhua kaikesta sukupuolisuuteen liittyvästä sukupuolirooli-diskurssin lävitse. Arjelle ominaisena voikin pitää sitä, että eri lähteistä lähtöisin olevia sukupuolisuuden jäsenyyksiä yhdistellään eri tilanteissa spontaanisti ilman, että ilmaisujen kesken välttämättä koettaisiin ristiriitaisuutta (vrt. Potter & Wetherell 1987, 33; Marshall & Raabe 1993, 36). Yksi diskurssien joukossa oleva mahdollisuus on tietysti myös sukupuolirooli-diskurssi. Tieteen diskurssien voikin tämän perusteella sanoa pyrkivän suurempaan koherenttiuteen kuin arjen diskurssien.

Monesti arkikielessä ja sosiaalitieteessä käytetään hyvin samantyyppisiä käsitteitä, termejä ja diskursseja. Kirjoitetaan ja puhutaan esimerkiksi rooleista, normeista ja vallasta. Yleensä tieteessä ja arjessa käytettyjen diskurssien sisällöt, merkitykset ovat kuitenkin toisistaan poikkeavat. Rooli voi arkikielessä olla merkitykseltään negatiivinen käsite, kun taas sosiaalitieteessä se määritellään yleensä positiivisesti. (Setälä 1995a.) Samoin esimerkiksi sukupuoli-identiteetistä kirjoitettaessa voidaan eri puhekontekstissa tarkoittaa opittua käsitystä itsestä, syntymästä asti ollutta seksuaalisuutta taikka yhteiskunnallista asemaa. Pelkkä diskurssien muodon taikka käyttötapojen huomioiminen ei analyysissä siis riitä, vaan huomio on kiinnitettävä myös diskurssien sisältöihin.

Vaikka sekä arjen että tieteen diskurssien tehtävänä on yhtäläillä auttaa suunnistamaan todellisuudessa (vrt. Uusitalo 1991, 41), niin silti niiden narraatiot ja kielipelit kulkevat omia polkujaan (Lyotard 1985, 33 - 46). Perusteltua onkin väittää, että arjen ja tieteen diskurssit rakentavat selityksiämme, uskomuksiamme ja tietoamme eri tavoin. Nämä erot ilmenevät sekä diskurssien muodoissa, käyttötavoissa että niiden sisällöissä.

Tilaa, jossa tiettyjä diskursseja on mahdollista käyttää, voidaan kutsua diskursiiviseksi tilaksi (vrt. Frawley 1987, 88 - 94). Näin arjen ja tieteen diskursiiviset tilat ovat

käsitettävissä kahdeksi toisistaan erilliseksi puhetilaksi. Arjen diskursiiviseksi tilaksi voi ajatella yhteisesti jaettua kulttuurista perustaa, kun taas tieteessä diskursiivinen tila voidaan määritellä paradigmaksi³.

Kuhnilta (1994/1969) peräisin olevassa paradigmakäsityksessä tiede kehittyy vallankumousten kautta paradigmasta toiseen. Yhtäaikaisesti voimassa pitäisi olla siis vain yhden paradigman. Sukupuolisuutta samoin kuin monia muitakin sosiaalisia ilmiöitä tutkitaan kuitenkin monin eri tavoin useasta eri lähtöoletuksesta käsin. Siksi yhteiskuntatiedettä onkin syytä pitää moniparadigmaattisena tieteenä (Pietilä 1980, 10). Tällöin paradigman määritelmäksi sopii hyvin kutsua sitä tiedon tuottamisen viitekehyyksi, jossa yhden paradigman perusoletukset eroavat toisen paradigman oletuksista (Stolte-Heiskanen & Heiskanen 1985, 167). Eri paradigmoissa on siis kyse erilaisista diskursiivisista tiloista. Yhdessä tilassa toiset tutkimuskysymykset ja metodiset ratkaisut ovat mahdollisia, toisessa taas eivät. Näin ei-kielelliset käytännötkin pitää käsittää osaksi diskursiivista tilaa ja sen sisällä toimivia diskursseja.

5. Tiedettä valutetaan

Vaikka tieteen ja arjen diskursseja sekä diskursiivisia tiloja on mahdollista käsitellä ja pitää luonteeltaan erilaisina, niin niiden kokonaisvaltainen erottaminen toisistaan ei ole aina mielekästä. Yksi hedelmällinen lähestymistapa arjen ja tieteen eroihin on nimittäin olettaa, että arjen ja tieteen tavat konstruoida sukupuolisuutta lopulta kohtaavat toisensa ja toimivat yhdessä (vrt. Lyotard 1985, 45 - 51). Ensiksikin sosiaalitetieteessä tehdään tutkimusta arkielämästä. Siksi tiedon ja diskurssien tuottamisen voi useimmiten ajatella lähtevän arjesta. Haastatellaan esimerkiksi prostituoituja taikka havainnoidaan kadulla tapahtuvaa itsensä myymistä. Tästä sitten tehdään tieteellinen työ, kun kirjoitetaan

---

³ Minna-Riitta Luukka (1995) on analysoinut tiedettä diskurssiyhteisönä, jossa tietyt puhe- ja kirjoituskäytännöt yhdistävät joukon ihmisiä. Diskurssiyhteisö-käsitteellä pyritään korostamaan toimijoiden yhteisöllisyyttä samaan diskursiiviseen tilaan kiinnittymisen seurauksena (ks. Luukka 1995, 68 - 96; Bizzell 1992, 222). Työssäni en kuitenkaan ole kiinnostunut siitä, miten tiettyjen diskurssien käytön seurauksena syntyy yhteisöllisyyttä, vaan siitä miten eri tietouskomus- ja käsiterakenteet rakentuvat. Tästä syystä tekemäni rinnastus paradigma-käsitteen ja tieteen diskursiivisen tilan välillä korostaa perustellusti näkökulmavalintaani.

aineiston perusteella tulkinta prostituutiosta. Tulkintaa ei kuitenkaan tehdä sellaisesta aineistosta käsin, jota ei ole tutkimusta varten kerätty. Niinpä tieteelliseen raporttiin vaikuttavat aina niiden ihmisten kielenkäyttö ja toiminta, joista tehdään tutkimusta. Lisäksi tulkinnan teko ja työn kirjoittaminen tapahtuvat aina jonkin paradigman sisällä. Näin voidaankin sanoa, että tieteessä arki-ilmiöt ja niiden arkiset selitykset otetaan haltuun samalla kun ne matkaavat arjen diskursiivisesta tilasta tieteen diskursiivisiin tiloihin⁴.

Toiseksi voidaan ajatella, että tieteessä tuotettu tieto tehdään arjessa yleensä tunnetuksi. Tällöin voidaan puhua vaikkapa diskurssiteknologioista ja interventioiden teosta (Fairclough 1995, 102 - 105). Näiden operaatioiden seurauksena käsitykset prostituutiosta voivat tieteellisen työn pohjalta muuttua taikka saada lisävahvistusta. Näin tieteen paradigmojen voi ajatella tuottavan arjen käyttöön näkökulmien rikkautta taikka köyhyyttä sekä mahdollistavan eri näkökulmista rakentuvaa dynaamista arkikommunikaatiota (vrt. Setälä 1995a, 11 - 12).

Serge Moscovici (1984, 29) on todennut arjen ja tieteen suhteesta seuraavasti: *‘Tiede perustui aiemmin arkiajattelulle ja teki arkiajattelusta vähemmän ymmärrettävää, mutta nyt arkiajattelu on ymmärrettäväksi tehtyä tiedettä’*⁵. Moscovicin iskevä ajatus tarkoittaa, että nykyisin tiedemaailman käsitteet ja ajatusrakennelmat muodostavat yhteisesti jaettuja arkitodellisuuden jäsennymalleja. Tieteen tapa tehdä itseään tunnetuksi on päätynyt siihen, että se ohjaa kaikkea arkipäiväisessäkin toiminnassa ilmeneviä jäsennyksiä. Tällaiset jäsennykset Moscovici nimeää sosiaalisiksi representaatioiksi. Tässä yhteydessä yleistän sosiaalisen representaation käsitteen diskurssiin, vaikka niillä on monia erojakin (ks. Potter & Wetherell 1987, 139 - 157). Käsitteiden erot ovat kuitenkin sellaisia, ettei niillä ole merkitystä noukkimani pääidean eli tieteen arkeistumisen kannalta.

---

⁴ Ritva Setälän (1995a, 8; 1995b, 23) mukaan monet sosiaalitieteiden käsitteistä, diskursseista syntyvät käsitteellisten innovaatioiden kautta eli arkikielen ilmaisut määritellään tieteessä uudestaan eri merkityksessä kuin mitä ne yleiskielessä ovat. Näin tutkittava voi esimerkiksi puhua perheestä ja tutkija sitten kirjoittaa edelleen perheestä tarkoittaen termillä kuitenkin jotain aivan muuta kuin mitä tutkittava alunperin tarkoitti.

⁵ *‘Science was formerly based on common sense and made commonsense less common; but now common sense is science made common’* (Moscovici 1984, 29).

Tieteen voi sanoa siis tuottavan arjen diskursseja. Tieteestä eri mallit ja ajatukset muuttuvat arjen omaisuudeksi ankkuroinnin ja objektivoinnin välityksellä. Ankkuroinnissa arki ajattelulle ja kuvittelulle vieraat ideat liitetään joihinkin jo entuudestaan tunnettuihin ajatusrakennelmiin. Ne tiivistetään kategorioihin ja mielikuviin eri asioista. Objektivoinnissa taas uudet diskurssit muunnetaan abstrakteista ajatuksista konkreettisiksi asioiksi, jotka näin muodostuvat arkitodellisuudesta erottamattomaksi tajunnaksi. (Moscovici 1984, 28 - 43.) Sukupuolisuuden parissa tieteestä arkeen tapahtuvana liikkeenä voisi pitää vaikkapa käsitystä pehmoisistä. Tieteen (naistutkimus) parissa todennetaan, että sukupuolten välillä on riistosuhde, jolloin ajatellaan, että tasa-arvoon pyrkiminen on toivottavaa. Yksi tapa pyrkiä tähän on muuttaa sukupuolten välisiä rooliasetelmia. Jos nainen tekee enemmän kotitöitä kuin mies, on tasa-arvoon pyrittäessä miesten kotitöiden osuutta lisättävä. Näin riistosuhteesta syntynyt idea ankkuroidaan tuttuun ympäristöön, kotiin, ja seuraavaksi ajatus objektivoidaan konkretisoimalla se työsuhteen muuttamiseen. Tästä seuraa puhe pehmoisistä ja diskurssista tulee lopulta osa kaikkien ymmärtämää ja elettyä arkitodellisuutta.

Suomessa Janne Kivivuori (1992) on kirjoittanut psykokulttuurista tarkoittaen sillä hyvin samankaltaista tieteen arjellistumisilmiötä. Hänen mukaansa eritoten psykologisesta perinteestä ja psykologian popularisoinneista sen sanastot ja ajatusmallit valuvat arkitajunnan käyttöön. Tällöin valuneesta puheesta on mahdollista paljastaa sen rakenteet ja ne säännöt, joille se perustetaan ja näin yhteys tieteeseen osoittautuu selväksi. Popularisoinnissa tärkeinä tekijöinä ovat erilaiset tavallisille ihmisille suunnatut psykologiset, sosiologiset ja filosofiset kirjat, televisio-ohjelmat, radio-ohjelmat sekä lehdet. Näiden popularisointien takana ovat erilaiset alojen todelliset asiantuntijat, kvasiprofessionaalit taikka aktiiviset maallikot. (Kivivuori 1992, 18 - 24.)

Tiede-diskurssien valumista arkikäyttöön voidaan kutsua tieteiden edifioinniksi⁶. Eniten edifiointia tarjoavia tieteitä taas ovat ihmistieteet (Kivivuori 1992, 135). Näiden tieteenalojen harjoittama sukupuolisuutta käsittelevä edifiointi on myös laajaa. Lähes päivittäin kuulemme median välityksellä uusista tutkimuksista ja ajattelutavoista, jotka vahvis-

---

⁶ Edifioinniksi kutsutaan ihmismieltä ylentäviä taikka korottavia ajattelumalleja ja toimenpiteitä.

tavat taikka muokkaavat uusiksi arkidiskursseja. Puhutaan suomalaisten seksikäyt-
täytymisestä, pohditaan homoseksuaalien oikeuksia, yritetään löytää ratkaisuja kasva-
vaan prostituutioon taikka ihmetellään sukupuolisuuden ympärillä pyöriviä ihmissuh-
teita. Tutkimuksiaan ja ajatteluaan popularisoineet henkilöt taas ovat yleensä olleet
psykologeja, sosiologeja ja filosofeja. Vaikuttaakin siltä, että tieteen jäsenyksillä on
sukupuolisuudenkin osalta mittava arkidiskursseja tuottava ja uusintava vaikutuksensa.

Kun tieteen popularisoinnin mittavuus ja merkittävyys on alettu ymmärtää, on
popularisoinnin tarpeellisuuden, tarkoituksen ja tapojen huomiointi tullut myös
tieteilijöiden itsensä pohdittavaksi. Erik Allardt on muun muassa kirjoittanut, että
*”tieteen huomattavien yhteiskunnallisten vaikutusten takia on tänään kiinnitettävä
lisääntyvää huomiota tieteen yleistajuistamiseen ja tieteestä tiedottamiseen”* (Allardt
1987, 12). Tähän Ilkka Niiniluoto vielä lisää, että tiede on kulttuurin ahjo, ja siksi
tieteentekijöillä olisi oltava halua ja taitoa ottaa osaa julkisesti kiinnostaviin
keskusteluihin hyödyntäen tieteen teorioita ja käsitteitä (Niiniluoto 1994, 14 - 15).

Kun tieteen popularisointi ihmistieteissäkin perustellaan jyrkein sanoin, on hyvin
ymmärrettävää, että tavoista tieteestä tiedottamisen tai kansan valistamisen paran-
tamiseksi on julkaistu oppaitakin. Niissä kerrotaan, miten tieteen valuttaminen arkielä-
mään onnistuu parhaiten (ks. Väisänen 1987; Rydman 1994, Tuokko 1964). Markkina-
taloudessa elävä tieteen tekijä taas voidaan kuvata ihmiseksi, jonka on oman etunsa
tähtien parasta oppia ja pyrkiä hyödyntämään mediaa mahdollisimman monipuolisesti
(Fox & Levin 1993). Näin ajatellen popularisoinnin keinojen oppiminen siis auttaa
tieteentekijää saamaan tutkimusapurahoja ja julkisuudessa työskentely helpottaa
teoksien markkinoimista.

Popularisoinnin huomiointi on kuitenkin tärkeätä muussakin kuin kaupallisessa mie-
lessä. Valumisen seuraukset ovat dramaattiset, sillä koko kulttuurisen kokemisen kirjo
saa osansa diskurssien muuttumisesta. Pertti Alasuutarin (1992) tekemässä
alkoholismitutkimuksessa esimerkiksi alkoholistin identiteetin rakentamisen ja
parantumisyritysten aineksien todettiin muuttuneen ratkaisevasti tämän vuosisadan
kuluessa. Kyseisenä aikana käyttöön otettiin valtaisa psykologisten diskurssien joukko
samalla kun erilaisia alkoholismiteorioita, hoitoidologioita ja yhteiskunnallisia

kontrollijärjestelmiä rakennettiin. Näin ollen yksilön alkoholiongelman kokemusta ei ole mahdollista irrottaa erilleen tästä diskurssien muutoksesta ja niiden käyttöönotosta, vaan niitä tulee pitää erottamattomana osana tuota kokemusta. (Alasuutari 1992.)

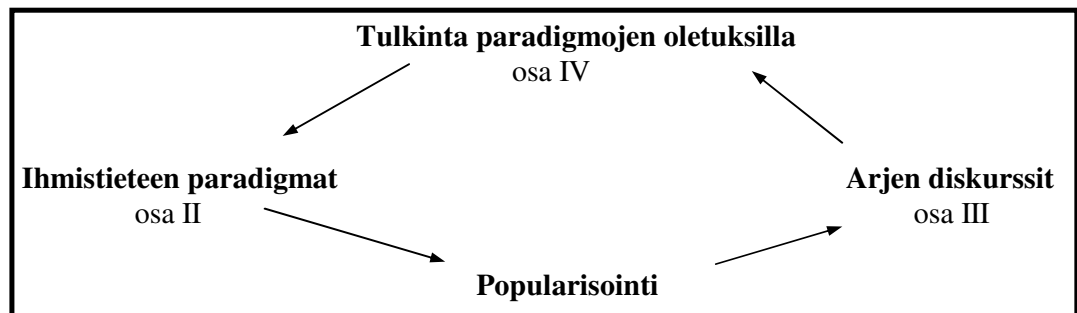
Samaan tapaan myös seksuaalisten vähemmistöjen on todettu ottavan käyttöön vallalla olevia diskursseja ja sukupuolisuuden jäsentämisen mahdollisuuksia (ks. Kitzinger 1987, Weston 1989, Stålström 1997). Näin niistä on muodostunut erottamaton osa sukupuolisuuden kokemusta ja selittämistä. Tieteen diskurssien valuminen koskeekin siis kaikkia, olipa kyseessä sitten transvestiittina itseään pitävä taikka itsensä hyvin femininiseksi määrittelevä nainen. Tieteellisten diskurssien valumisessa merkityksellistä onkin juuri se, että ne valuessaan jättävät jälkensä ihmisiin ja arkikäytäntöihin.

Kukaan ei voi paeta arjen tieteellistymistä, sillä se merkitsisi myös pakoa kulttuurista. Jos haluaa kommunikoida, tehdä itseään ymmärrettäväksi tai ymmärtää toisia, on pystyttävä käsittämään käytetyt diskurssit. Myös minuuden rakentaminen tapahtuu eri diskursseja käyttöönottaessa eri tavoin. Vuosituhannen lopun ihminen joutuukin lähes poikkeuksetta ainakin nuoruudessaan pohtimaan suhdettaan homouteen / lesbouteen ja heterouteen. Vastaava minuuden rakentaminen ei ollut olennaista silloin, kun kaikkien arkitietoisuudessa ei ollut diskursseja esimerkiksi homoseksuaalisuudelle. Samoin muuttuvien sukupuoliroolikäytäntöjen pohtiminen on ominaista nykyiselle identiteettityölle. Yhteiskunnissa, joissa kyseisiin asioihin yhdistettäviä diskursseja ei ole, ei myöskään mahdollistu samanlaisia kokemuksia taikka identiteettejä kuin sellaisissa paikoissa, joissa ne ovat käytössä (Caplan 1987).

6. Sukupuolisuuden diskurssien tutkiminen

Kuvioon 1 (s. 19) olen tiivistänyt tämän työn kehyksen. Sen mukaan tiede ja arki toimivat diskursiivisessa vuorovaikutuksessa. Sosiaalitieteen tarkoitus on tehdä ymmärrettäväksi arkielämää ja yhteiskuntaa, siksi ihmistieteen voi edelleenkin väittää lähtevän liikkeelle arkisten ilmiöiden tutkimisesta. Arjen haltuunotolla tieteen tekijät tulkitsevat eri paradigmoista käsin sukupuolisuutta. Näin muodostetut teoreettisemmat,

yhtenäisemmät ja abstraktimmat diskurssit sosiaalitiede sitten valuttaa yksinkertaistetummassa ja tutummassa muodossa takaisin arkeen (vrt. Setälä 1995a; 1995b). Sukupuolisuutta tutkivan tieteen voi näin ajatella rakentavan arjessa ilmenevät sukupuolisuuden jäsenyykset, diskurssit. Ajassa muuttuvat ja kulttuurissa muodostuneet diskurssit kehittyvät ja muuttuvat siis ikään kuin prosessissa, jossa arjen diskurssit otetaan haltuun tieteen paradigmoihin ja tieteen diskurssit työnnetään popularisoinnilla takaisin arjen käyttöön. Zygmunt Bauman (1996, 295) on ilmaissut saman asian sanoessaan, että ”*sosiologia tarjoaa perusteltuja ja valistuneita kommentteja nykyisestä elämäkokemuksesta ja syöttää ne sitten takaisin tähän kokemusmaailmaan*”.

Kuvio 1. Diskurssit tieteen ja arjen vuorovaikutuksessa.

Diskursiivisten selitysrakenteiden tarkastelussa ei aina ole välttämätöntä kiinnittää huomiota tilannekontekstissa tapahtuvaan todellisuuden rakentamiseen, vaan tarkastelun kohteeksi voidaan ottaa myös kulttuurikonteksti (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 32 - 33). Tällöin sukupuolisuuden selitysmalleja, diskursseja, pitää tässä yhteydessä käsitellä ennen kaikkea kulttuurisesti ehdollistuneina jäsenyyksinä (vrt. Hoikkala 1987). Kulttuurin kontekstissa tieteen paradigmat ovat yhtenäisempinä ja selitysvoimaltaan voimakkaampina kuin arjen diskurssit (vrt. Moscovici 1984). Siksi kulttuurissa tuotetut selityksien rakenteet ja merkitykset tiukuvat tieteestä arkielämän todellisuuden vaikuttaviksi osiksi. Kun tähän ajatukseen yhdistetään idea arkidiskurssien siirtymisestä tieteeseen (ks. Setälä 1995a; 1995b), niin muodostuu tutkimuksen kannalta mitä mielenkiintoisin kysymys: mitä yhteistä arjen ja tieteen sukupuolisuuden diskursseilla sitten on? Mitä näiden konstruoimisesta ja havainnollistamisesta seuraa?

Jotta olisi helpompi ymmärtää tieteen sisällä käytävää kiistelyä sukupuolisuudesta, tuon tässä työssä näkyviin sukupuolisuuden tutkimuksen paradigmoja ja niissä käytettyjä

diskursseja. Pyrin myös konstruoimaan arkidiskursseja, jotta arkinen sukupuolisuudesta argumentointi tulisi ymmärrettävämmäksi. Kun pyrin konstruoimaan näiden diskursiivisten tilojen välillä vielä yhteyden, otan samalla kantaa siihen, mitä sukupuolisuutta tutkiva tiede tekee rakentaessaan sukupuolisuuden diskursseja, ja mitä sen ehkä mieluummin pitäisi tehdä. Näin ajatellen tutkimusasetelmaani voi väittää tiukan reflektiiviseksi ja kriittiseksiin suhteessa sukupuolisuuden tutkimiseen.

Työtä luettaessa on huomioitava, että konstruoimani diskurssit ja niiden väliset yhteydet eivät kata kaikkea sukupuolisuuden konstruoimiseen käytettävää kulttuurista varantoa. Tätä ei tule pitää ongelmana, sillä on mahdotonta ottaa analyysin kohteeksi kaikkia mahdollisia diskursiivisia selitysrakenteita. Samasta syystä myöskään tieteen ja arjen yhteisiä diskursseja ei voi olettaa yhteensopivuudeltaan täydellisiksi taikka aivan ristiriidattomaksi. Edellä esittämäni malli (ks. kuvio 1, s. 19) on siis ennen kaikkea ymmärrettävä hypoteettiseksi malliksi, todellisuus ei koskaan ole näin suljettu systeemi, sillä tietenkin myös muut tieteen paradigmot vaikuttavat sukupuolisuuden paradigmoihin ja arjen diskurssit ottavat käyttöön sukupuolisuuden selittämisessä myös muusta tieteestä ja arjesta tulevia diskursseja. Työhypoteesina malli kuitenkin jäsentää ja yhdistää arjen ja tieteen diskursiiviset tilat hyvin. Siksi sitä voi pitää havainnollisuudessaan toimivana.

Työn lyhyden takia en käsittele popularisointia taikka popularisoinnin keinoja edellä käsiteltyä tarkemmin. Sukupuolisuuden diskurssien popularisointi ja tieteestä valuminen pitää siis ymmärtää työn perusoletuksiksi. Työssä käyttämäni identiteeteistä taikka sukupuolisista asemista olen rajannut käsittelen miehisyyteen, naisellisuuteen, heteroseksuaalisuuteen, homouteen, lesbouteen ja transvestisuuteen. Syynä on näiden sukupuolisuuden muotojen suhteellinen tunnettavuus ja yleisyys. Toisaalta ei yhdessä työssä olisi mitenkään mahdollista taikka tarkoituksen mukaista edes ryhtyä käsittelemään sukupuolisuutta tämän laajemmin.

Työn seuraavassa, eli toisessa osassa, konstruoin kolme sosiaalitieteellisessä sukupuolisuuden tutkimisessä yleisesti käytössä olevaa diskursiivista tilaa, paradigmaa. Syvennyn niihin analysoimalla sitä, millaisen kuvan arjen sukupuolisuudesta ne konstruoivat, mistä diskursseista ne koostuvat, mitä sisällöllisiä käsitteitä ne hyö-

dyntävät ja mitä implikaatioita niillä on. Tieteen paradigmoja seuraavassa osassa III tarkastelen eläytymismenetelmällä keräämäni aineiston pohjalta sukupuolisuuden arki-diskursseja. Tarkastelun kohteeksi otan mahdollisuuksina koettujen sukupuolisuuden muutoksien selittämiseen käytetyt jäsenystavat. Tällöin kiinnitän huomioni lähinnä eri diskursseihin ja siihen, miten niiden välisillä jännitteillä mahdollistetaan sukupuolisuuden muutoksia.

Työni neljännessä osassa tarkastelen, mitä tulkintoja paradigmat tekevät konstruointani arki-diskursseista. Miten arki-diskurssit otetaan haltuun eri paradigmoissa, ja toisaalta taas, miten arki-diskurssit ovat johdettavissa paradigmoista? Lopuksi yhdistän tieteen ja arjen tavat käsitellä sukupuolisuutta. Tarkastelun kontekstina on tällöin kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti, jossa suomalaista sukupuolisuutta rakennetaan tieteen ja arjen vuorovaikutuksessa. Tällöin jo käyttöön ottamani modernin ja postmodernin käsitteet osoittautuvat toimiviksi sukupuolisuuden konstruointiprosessin kuvausvälineiksi.

OSA II: Tieteen paradigmat

Tässä osassa konstruoin kolme sukupuolisuuden paradigmaa, diskursiivista tilaa, joiden sisällä sukupuolisuuden tutkimusta yhteiskuntatieteissä tehdään ja on tehty. Raakatekstinä, eli aineistona, olen käyttänyt Suomessa saatavilla olevia sukupuolisuutta käsitteleviä teoksia. Nämä kirjat ovat liittyneet lähinnä naistutkimukseen, sosiologiaan, sosiaaliantropologiaan ja psykologiaan. Selvittääkseni sukupuolisuuskeskustelun nykytilaa olen myös hyödyntänyt tieteellisissä lehdissä julkaistuja artikkeleita.

Pyrin perustamaan kuvaa niistä tärkeimmistä diskursiivisista tiloista, joissa sukupuolisuutta lähinnä 1980- ja 1990-luvuilla on käsitelty. En siis väitä esittäväni jokaista tieteessä käytettyä sukupuolisuuden diskurssia. Aikarajauksen olen tehnyt, koska ei olisi mitään mieltä näin lyhyessä työssä pyrkiä esittämään tieteellisten diskurssien muutosta vuosikymmenestä toiseen. Toiseksi voisi sanoa, että vasta 1980-luvulle tultaessa on alettu perustavammissa mielessä esittää kilpailevia teorioita sukupuolisuudesta. Tätä ennen nimittäin sukupuolisuuden tutkimuksen voi sanoa sijainneen loppujen lopuksi hyvin samantyyppisellä perustalla. Kolmanneksi vasta 1980-luvulta lähtien voi väittää seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden käsittelyn saaneen suuremmassa määrin popularisoinnin edellyttämää mediajulkisuutta. (Gagnon & Parker 1995, 1 - 6.) Käsittelyni ei siis kata kaikkea sukupuolisuudesta käytyä keskustelua. Esimerkiksi psykoanalyttiset diskurssit sivuutetaan tässä tarkastelussa kokonaan. Viittauksia tietysti löytyy myös freudilaiseen ajatteluun, sillä diskurssien luonteeseen kuuluvat useat viittaussuhteet.

Pohtiessani paradigmojen rajoja ja sitä, mistä ne yleensäkin koostuvat, esitän käyttämälleni lähdekirjallisuudelle muun muassa seuraavia kysymyksiä: Miten sukupuoli, seksuaalisuus ja sukupuoli-identiteetti ymmärretään, tuotetaan ja käsitteellistetään? Mikä on (, jos on) luonnon ja kulttuurin välinen suhde? Miten yksilön ja yhteiskunnan suhde rakennetaan? Mikä merkitys historialle annetaan? Miten käsitetään sukupuolinen valta? Mitä käytäntöjä esimerkiksi yhteiskunnassa, politiikassa taikka tutkimuksessa yhdistetään näihin diskursseihin?

Ensimmäiseksi ja laajiten käsittelen ‘sukupuolijärjestelmä’-paradigman, joka perustuu sex/gender-erottelulle. Tähän suhteuttaen esitän sitten kaksi muuta ‘tyylien eron’ ja ‘performanssin’ paradigmat. Kahdelle viimeksi mainitulle tieteen parissa käytetylle sukupuolisuuden puhetilalle on yhteistä se, että ne kummatkin kyseenalaistavat sukupuolijärjestelmä-paradigmaan perustuvan sukupuolisuuden. Näin ollen käsittelemäni diskursiiviset tilat voidaan käsittää toisilleen rinnakkaisiksi ja keskenään kilpaileviksi. Käsittelen eri paradigmoja eri laajuudessa. Näin tahdon korostaa näiden diskursiivisten tilojen hegemonisuutta suhteessa toisiinsa. Tässä yhteydessä arjesta tehdyt tulkinnat tai tutkimustulokset pitää käsittää kyseisen paradigman sisällä vallitseviksi käsityksiksi sukupuolisuudesta eikä tässä työssä yleisesti hyödynnettäviksi tulkinnoiksi.

Sara Heinämaa (1997) on esittänyt melko saman tyyppisen paradigman. Lähtökohtana hänellä kuitenkin on ollut filosofishistoriallinen näkökulma. Sukupuolijärjestelmän Heinämaa käsittää Kant-Freud-Lacan linjaa seuraavaksi ajattelumuodoksi, sukupuolieron Husserliin perustuvaksi, performanssin juuriltaan nietzscheläiseksi. Tässä käsittelyssä pyrin filosofishistoriallisuuden sijaan korostamaan sosiaalitieteellistä näkökulmaa.

7. Sukupuolijärjestelmä

Arkiajattelussa sukupuolen oletetaan usein olevan ihmisen biologian ja / tai kulttuurin muodostama kaksijakoinen kokonaisuus. Olemassa on tällöin mies- ja naisruumiita samalla kun yhteiskunnallisella tasolla puhutaan maskuliinisesta ja feminiinisestä toiminnasta, tuntemisesta ja ajattelemisesta. Sosiaalitieteissä on tutkimisen ja teoretisoinnin oletuksena pitkään vallinnut samantapainen käsitys sukupuolesta. Niinpä sukupuolen perustaa ei aina ole kritisoitu ja tutkimuksessa on keskitytty lähinnä eri identiteettien muodostumisen ja yksilöllisesti sukupuolistuneen maailman lisäksi sukupuolisuuden tutkimiseen yhteiskunnallisena systeeminä, sukupuolijärjestelmänä. Sukupuolijärjestelmästä ensimmäisenä kirjoitti Gayle Rubin (1975) ja se perustui täysin sex/gender-erotteluun, kuten nykyinenkin käsitteen käyttö. Sukupuolijärjestelmä-

paradigman rakentavassa ajattelussa sukupuoliisuuden osoitetaan olevan sidoksissa niin historiallisiin, poliittisiin kuin taloudellisiin rakenteisiin, muutoksiin ja jatkuvuuteen.

Suomalaisessa tutkimuksessa sukupuolijärjestelmä-käsitettä on käytetty kolmessa eri kontekstissa. Ensinnäkin sukupuolijärjestelmällä on viitattu sukupuolitettuun työnjakoon. Toiseksi sitä on käytetty hyvinvointivaltiotutkimuksessa, jolloin se käsitteenä on tuonut sukupuolen yhteiskunnallisen murroksen tarkastelun kohteeksi. Kolmanneksi sukupuolijärjestelmällä on osoitettu siirtymistä sukupuolien erillisten historioiden tutkimisesta miesten ja naisten elämän, kokemusten ja heidän välisten suhteiden tarkasteluun. (Liljeström 1996, 128). Konstruoin tässä lähinnä sukupuolijärjestelmää sen toisen ja kolmannen käyttötavan merkityksin. Tällöin sukupuolijärjestelmä-paradigman keskiöön nousevat tiettyinä ajankohtina yhteiskunnassa vallitsevat miehen ja naisen sukupuoliisuuden kohdistettujen käsityksien ja käyttäytymismallien kokonaisuudet (mm. arvot, normit, ajatukset).

7.1. Dikotomisuus

Sukupuolijärjestelmistä puhuttaessa on yleensä operoitu erilaisten vastakohtaparien avulla. Tällöin on kuljetettu mukana erilaisia arkikäytöstäkin tuttuja dikotomisias käsityksiä sukupuoliisuudesta. Vastakkain on asetettu mies - nainen, maskuliininen - feminiininen ja heteroseksuaalinen - homoseksuaalinen. Biologian on ajateltu jakavan ihmisen luonnollisesti kahteen ryhmään, johon sitten ympäristöllä on ollut oma vaikutuksensa. Kuitenkaan edes nykyisellä biologisella saati sitten lääketieteellisellä tietämyksellä ei ole mitään mahdollisuuksia yksiselitteiseen sukupuolen kahtiajakoon (Devor 1989, 7 - 17; Badinter 1993, 69 - 71). Kulttuurin piirissä sama sukupuoliisuuden määrittelyn monimutkaisuus jatkuu. Dikotomioiden käyttö muodostuikin tällöin hankalaksi. Tilanteen selvittämiseksi voidaan teoreettisessa mielessä puhua kolmansista tai jopa neljänsistä sukupuolista (Trumbach 1994), kunnes havaitaan, että nämäkään eivät riitä ja täytyy luoda taas jokin uusi käsite tai sukupuoli. Uusien sukupuolien luomisen tai sukupuolen uudelleen määrittämisen sijaan mielekkäämpää on varmaan

kuitenkin selventää, miksi nykyinen suomalainenkin sukupuolijärjestelmä operoi erilaisten dikotomisten käsitysten avulla ja mitä se sitten merkitsee.

Thomas Laqueurin mukaan länsimainen kahtiajaolle perustuva sukupuolikäsitys muodostui valistuksen ajasta moderniin siirryttäessä, jolloin käsitys miehen ja naisen ruumiista muuttui. Laqueur väittää, että aiemmin mies ja nainen käsitettiin anatomisestikin yhteneviksi. Erilaista ruumista (sex) ei aiemmassa maailmankuvassa pidetty missään mielessä syynä sukupuolten (gender) erolle, vaan sukupuolten välistä sosiaalista eroa pidettiin ensisijaisena. Ruumiin anatomiaa ei siis käsitetty sukupuolten eron perustaksi kuten nykyään, vaan ikään kuin sukupuolen metaforaksi, sukupuolen vahvistajaksi. Mies ymmärrettiin tällöin naista kehittyneemmäksi versioksi ja siksi hän oli sosiaalisesti naista arvostetumpi (Laqueur 1994, ref. Juvonen 1995, 15 - 16).

Tämän Laqueurin yhden ruumiin mallin pohjalta Juvonen (1995, 25) on väittänyt, että Suomessa naiset ja miehet ymmärrettiin agraariajalla ruumiillisesti samanlaatuisiksi, mutta sukupuoleltaan eriarvoisiksi. Muutos nykyiseen kahden ruumiin mallin tavoin jäsentämiseen tapahtui Juvosen mukaan hermafrodiitin, anatomisesti sukupuolen rajoja rikkoneen, välityksellä (ibid. 20 - 25). Löfström taas on hypoteesina esittänyt aivan samansuuntaisesti, että miehen ja naisen jäsentäminen on muuttunut *eriarvoisesta samanarvoiseksi ja samanlaatuisista toisilleen vastakkaisiksi* (Löfström 1995, 27 - 34). Tähän jäsennyksien muuttumiseen Löfström liittää myös sotien jälkeisen modernin homoseksuaalin diskurssin syntymisen. Kun sukupuolia alettiin pitää keskenään samanarvoisina ja toisilleen vastakkaisina, tarpeelliseksi tuli muodostaa miehen ja naisen polariteetin todistajaksi uusi diskurssi, joka on olemukseltaan eriarvoinen ja samalla samanlaatuinen suhteessa samaa sukupuolta oleviin. (ibid. 29, 33.)

Suomalaisen sukupuolijärjestelmän muuttumista aivan Juvosen ja Löfströmin esittämien väitteiden ja hypoteesien tapaan ei ole kovin helppo empiirisesti todentaa. Esitettyä teoriaa voitaneen kuitenkin pitää innoittavuudessaan vakuuttavana. Kiintoisinta kyseisessä argumentoinnissa on dikotomisuu den määrittelemine n. Dikotomisuu den vertailukohdaksi on nimittäin asetettu samuus - erilaisuus-akseli. Tältä pohjalta on mahdollista osoittaa vaikka tasa-arvoliikkeen synnyttäneen homoseksuaalisuus-diskurssin, johon nähden heteroseksuaalinen valtakulttuuri on paljon arvokkaampi.

Sukupuolijärjestelmä-käsitettä käytettäessä onkin yleensä puhuttu eroavaisuuksille ja samankaltaisuuksille perustuvasta dikotomisuudesta. Tämä tarkoittaa, että vastakkain asetetut käsitteet ymmärretään toisensa poissulkeviksi. Maskuliininen ei voi olla feminiininen eikä feminiininen maskuliininen. Samalla myös dikotomioiden osoitetaan olevan hierarkkisessa suhteessa toisiinsa nähden ja valta paikannetaan järjestelmän sisäisiksi asemiksi. Tutkimuksen sivujuonteiksi ovatkin jääneet raportit, joissa on osoitettu, että maskuliinisuuden ja feminiinisuuden jäsentymisen nykyisissä arkidiskursseissakin on toisinaan ristiriitaista eikä niin dikotomista kuin on oletettu (Stiven et al. 1985, ref. Wetherell 1986).

7.2. Historiallisuus ja muutos

Sukupuolijärjestelmät vaihtelevat kulttuureittain ja yhteiskunnittain (Kulick 1987). Historiallisessakin perspektiivissä tapahtuu muutoksia. Jotta sukupuolijärjestelmiä voisi tarkastella rinnakkain, on hyvä käsittää erilainen toiminta ja käsitteellistäminen symboleina ilmenevänä. Tällöin sukupuolijärjestelmiä voikin hyvällä syyllä kutsua alati muuttuviksi sosiaalis-symbolisiksi konstruktioiksi (Liljeström 1996, 130). Don Kulickin mukaan sukupuolisuuden tutkimisessa symboleina pitäisi tällöin tarkastella erilaisia seksuaalisuuden muotoja ja sukupuolirooleja, jotka saavat eri sisältöjä eri kulttuureissa (Kulick 1987, 7 - 14). Itsestään selvänä pidetään sitä, että on olemassa järjestelmän sukupuolistamia ruumiita ja käyttäytymisen muotoja.

Historiallisten todisteiden perusteella on voitu päätellä, että homo- ja heteroseksuaalisuutta samoin kuin muitakin seksuaalisuuden muotoja on aina ilmennyt (ks. Whitam 1983, 207 - 226; Weeks 1995, 40). Erilaisen seksuaalisen toiminnan määrä on kuitenkin saattanut vaihdella eri aikoina sen mukaan, mihin sosiaaliin konstruktioihin seksuaalisuus on liittynyt. Esimerkiksi Afrikassa on havaittu homoseksuaalisuuden lisääntymistä samalla, kun ehkäisy on lisääntynyt. Tätä on selitetty siten, että kun seksuaalisuus on ymmärretty joksikin muuksi kuin pelkäksi lisääntymiseksi, niin sillä on ollut enemmän edellytyksiä kohdistua samaa sukupuolta

oleviin. (Shepherd 1987, 266-267.) Symbolina on tässä tapauksessa siis pidetty seksuaalisuutta, jonka sisältö on muuttunut suvunjatkamisesta nautinnoksi.

Samankaltaisesta seksuaalisuuden ja sukupuoliroolien sisällön muuttumisesta on kertonut D'Emilio analysoidessaan kapitalismin vaikutusta homoseksuaalisen identiteetin kehitykseen. Hänen mukaansa 1800-luvun loppupuolella kapitalismi erotti perheen tuotannosta ja antoi perheen tehtäväksi onnellisuuden ja tyytyväisyyden tuottamisen. Tällöin seksuaalisuus yksityistyi kodin piiriin kuuluvaksi. Kun palkkatyöläistyminen samalla yleistyi, työläisille tuli mahdolliseksi elää heteroseksuaalisen perheyhteisön ulkopuolella. Tällöin homoidentiteetin rakentuminen tuli mahdolliseksi ensin suuremmassa määrin miehille ja vastaavasti hieman myöhemmin lesboidentiteetti taas naisille. (D'Emilio 1993, 468 - 470.)

Kummassakin edellä käyttämässäni esimerkissä sukupuolijärjestelmää tutkittiin muuttavana systeeminä. Muutoksen tutkiminen onkin ollut tärkeää lähestyttäessä sukupuolijärjestelmän tutkimista historiallisesta perspektiivistä. Sukupuolijärjestelmän ymmärtämiseksi ei ole kuitenkaan välttämätöntä spekuloida, miten se on syntynyt, koska sen syntyprosessilla ja ylläpidolla ei ole kovinkaan paljon yhteyttä toisiinsa (Kulick 1987, 32). Näin ollen sukupuolijärjestelmän muutoksien selvittämisen ei tarvitse olla yhtään sen tärkeämpää kuin pysyvyyden ja uusintamisen ymmärtämisenkään. Tutkimuksessa ollaankin siirrytty sukupuolijärjestelmän jatkuvuuden tutkimiseen yhä voimakkaammin 1990-luvulla. Tärkeäksi on tullut ymmärtää, miten erilaiset sukupuolijärjestelmät toimivat, miten ne vaikuttavat yksilötasollakin ideologisesti ja hierarkkisoivasti.

7.3. Ideologisuus / identiteetti

Sukupuolijärjestelmän uusintamisessa tärkeäksi on käsitetty sukupuolisidonnainen sosiaalistuminen. Lapsi nimetään heti syntyessään pojaksi tai tytöksi ja tästä eteenpäin hän oppii vanhemmiltaan ja muusta ympäristöstä millainen käyttäytyminen, pukeutuminen ja puhe on hänelle soveliaista kyseisen sukupuolen edustajana (ks. Badinter 1993,

66; Bem 1983, 602 - 613). Sukupuolisuuden oppiminen perustuikin täysin normatiivisena koetun ulkomaailman kohtaamiseen.

Länsimaista sukupuolijärjestelmää on pidetty patriarkaalisena ja heteroseksuaalisena. Tällaiseen ideologiaan on liitetty aina hierarkkisuus ja sitä kautta valta. (ks. Lerner 1987) Sukupuolijärjestelmässä vallan ja hierarkkisuuden ilmauksina ovat toimineet sukupuoliroolit ja niiden mukainen käyttäytyminen. Miehen feminiininen käyttäytyminen voidaan tällöin tulkita esimerkiksi vallasta luopumiseksi ja 'naisellisuuden' pelko sukupuolijärjestelmän rikkomisen peloksi (Heikkinen 1994, 93 - 94).

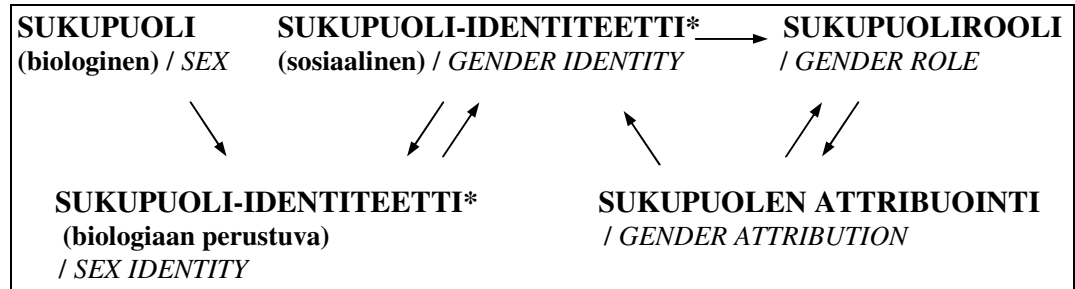
Sukupuolijärjestelmän voimakkuutta ja tiedostamattomuutta on parhaiten kuvattu sen havaintojakin ohjaavalla vaikutuksella. Devorin (1989, 136) tutkimat naisgenderblenderit⁷ pystyivät esimerkiksi kävelemään kaikessa rauhassa lesbokaverinsa kanssa käsi kädessä, ja kukaan ei havainnut mitään "kummallista". Tulkinta tästä oli se, että kun toinen naisista oli pukeutunut ja käyttäytynyt maskuliinisesti, niin hänet myös havaittiin miehenä. Heteroseksuaalisen ideologian lävitse tapahtunutta tarkasteleva näkikin vain miehen ja naisen kävelevän käsi kädessä.

Sukupuolijärjestelmällä on useimmiten kuvattu yhteiskunnallista ja kulttuurista sukupuolittumista. Kuitenkin myös yksilöidentiteetin voidaan katsoa muodostuvan suhteessa sukupuolijärjestelmässä vallitseviin käsityksiin (kuvio 2, s. 29). Sukupuoli-identiteetille ominaisena on yleensä pidetty ristiriidattomuutta. Jos miehen ruumis on toiminut naisellisesti, ei ole oletettu, että kyseisellä henkilöllä voisi olla naisen tai miehen sukupuoli-identiteetin, vaan kyseessä pitäisi olla transvestiitti. Yksilön on siis ajateltu rakentavan identiteettiään niillä käsityksillä, joita sukupuolisuudesta vallitsee. Biologiaan perustuen hänen on kuitenkin aina pidettävä itseään joko miehenä tai naisena (sex identity).

---

⁷Genderblenderillä tarkoitetaan henkilöä, jonka biologinen sukupuoli on nainen tai mies. Sosiaalinen sukupuoli voi kuitenkin koostu hyvinkin erilaisista eri sukupuolirooleihin liitetyistä aineksista. Genderblenderit eivät pyri antamaan sukupuolestaan harhaanjohtavaa kuvaa, mutta jättävät usein erehdykset korjaamatta. (Devor 1989.) Transvestiitti määritellään usein hyvin samalla lailla. Useimmiten genderblenderiä kuitenkin pidetään naisena ja transvestiittiä miehenä.

* Muodostuvat sosiaalisesti kulttuurissa jaetuista käsityksistä.

Kuvio 2. Sukupuoli-identiteetti / Gender identity (Devor 1989, 149)

Sukupuolisuudesta vallitsevilla käsityksillä yksilö jäsentää myös sukupuoliroolikäyttäytymistään (sisältää myös seksuaalisuuden), kuten muutkin hänen ympärillään olevat. (Devor 1989, 148 -149.) Tällöin yksilön käyttäytyminen voi olla ristiriidassa tai tasapainossa vallitsevien odotuksien kanssa. Esimerkiksi homoseksuaalisuus ja transvestisuus ovat vallitsevien sukupuoliroolien vastaisia. Tällöin kuitenkin sosiaalinen sukupuoli-identiteetti (gender identity) on edelleen yhtenevä biologiaan perustuvan identiteetin (sex identity) kanssa. Esimerkiksi lesbon biologiaan perustuvana identiteettinä (sex identity) ei ole mies, vaan nainen. Transseksuaalisuus lienee ainoita esimerkkejä siitä, kuinka biologiaan perustuva identiteetti (sex identity) on täysin ristiriidassa biologisen sukupuolen kanssa.

Sukupuolijärjestelmä, joka edellyttää sukupuoli-identiteetiltä yhtenevyyttä ja jatkuvuutta, voidaan ajatella yksilötasolla ilmenevänä sisäistettynä valtarakenteena (vrt. Juvonen 1993, 281). Patriarkalisessa yhteisössä esimerkiksi nainen ei pysty kovin helposti saavuttamaan valtaa, jollei hän toimi miehekkäästi (Lampinen 1984, 213). Jos hän taas toimii miehekkäästi, voi seurauksena olla vaikka leimaaminen lesboksi tai transvestiitiksi.

Kiintoisaa sukupuolijärjestelmän vastaisesti toimittaessa on se, että tällöinkin identiteetti pyritään määrittelemään hyvin samanlaisella ajattelulla ja toiminnalla kuin toimittaessa sukupuolijärjestelmän ideologian mukaisestikin. Homo- ja lesbo-identiteettien tutkimisessa yleiseksi käsitteeksi onkin muodostunut niin sanottu "coming out"-kertomus. Kyseessä on homo- tai lesboidentiteetin omaksuneen henkilön tuottama

tarina, jolla hän nimeää itsensä uudella identiteetillä (ks. Kaskisaari 1995, 49 - 56). Tarinat ovat poikkeuksetta essentiaalisia tulkintoja aiemmasta elämäkulusta. Voidaan esimerkiksi kertoa, että "*olen aina ollut homo*" tai että "*olen se sama kuin ennenkin*" (Weston 1991, 79 - 80). Identiteetin ilmaisussa käytetään lähtökohtana siis aivan samoja diskursseja kuin vallitsevassa sukupuolijärjestelmässäkin; seksuaalisuuden muoto selitetään syntymästä asti olevaksi ominaisuudeksi.

8. Sukupuolijärjestelmän käsitteellinen perusta

8.1. Implisiittisiä oletuksia

Sukupuolijärjestelmässä sukupuoli ja sukupuolisuuden merkitys voidaan historiallistaa. Tällöin nykyisen yhteiskunnan sukupuolistuneiden käytäntöjen ja jäsenyksien käyttö tulee ymmärrettävämmäksi. Sukupuolijärjestelmässä puhutaan usein myös muutoksesta, vaikka sen sisällä voidaan yrittää myös selventää sitä, miten itse järjestelmää pidetään yllä ja uusinnetaan. Muutoksen, uusintamisen ja historiallisuuden ymmärtämiseksi sukupukupuolijärjestelmä edellyttää dikotomioita, vastakkainasetteluille perustuvaa hierarkkisuutta ja hierarkkisuudesta nousevaa ideologisuutta. Yksilö ja yhteiskunta nähdään usein toisilleen vastakkaisina. Yksilö jäsentää maailmansa ja rakentaa identiteettinsä sukupuolijärjestelmän yhteisesti omistetuilla aineksilla.

Sukupuolisuuden perustaminen vastakkainasetteluille ja hierarkkisesti rakentuneelle valtarakenteelle sisältää monia eksplisitoimattomia käsityksiä ihmisestä yhteisönsä jäsenenä. Yksilö esimerkiksi nähdään aina suhteessa yhteiskuntaan tai järjestelmään eikä yksilöllä ole olemassa vapautta valita omaa identiteettiään tai luoda sitä omilla ehdoillaan. Samoin sukupuolinen valta on hierarkkisesti paikannettu, jolloin voidaan sanoa miehillä olevan valtaa naisiin nähden ja heteroseksuaaleilla muihin seksuaalisuuden muotoihin nähden. Tällöin valta käsitetään määrältään vakioksi ja sen ymmärretään olevan yhteiskunnassa epätasaisesti jakautunut. Jos siis naiset saavat lisää vaikutusvaltaa, tarkoittaa se samalla sitä, että miesten vaikutusvallan on samassa suhteessa vähennyttävä.

Vallan paikannus perustuu sille, että sukupuoliisuus ajatellaan hierarkkisesti ja dikotomisesti. Miksei sukupuoliisuutta voisi myös ajatella ilman hierarkkisuutta ja valtaakin? Käsittääkseni tämä on aivan mahdollista. Toisaalta myös vallan olemus olisi varmaan mahdollista ajatella hyvin eri tavoin kuin kiinteäksi asemoituneeksi suhteeksi miehen ja naisen, heteroseksuaalin ja homoseksuaalin välillä. Tällöin dikotomisuu den ja hierarkkisuuden pitäisi vain saada eri merkitys kuin sukupuolijärjestelmä-paradigmassa. Ehkä on myös mahdollista puhua sukupuoliisuudesta toisin kuin biologian ja kulttuurin välisenä jakona. Palaan näihin kysymyksiin ja esitettyihin vastauksiin muiden paradigmojen yhteydessä. Sukupolijärjestelmä-paradigman kyseenalaistava kysymyksenasettelu perustuu yleensä sex/gender-erottelun purkamiselle, siksi tämän sukupuolijärjestelmän perustan tarkempi käsittely on oleellista ennen muihin paradigmoi hin siirtymistä.

8.2. Sex/gender-erottelu

Yhteiskuntatieteissä on sukupuoliisuuden tutkimisen yhdeksi hegemonisimmaksi diskurssiksi muodostunut sukupuolijärjestelmässä tehty jako niin sanottuun biologiseen (*sex*) ja sosiaaliseen (*gender*) sukupuoliin. Jako on englannin kielisessä kulttuurissa ollut niin yleisesti käytetty, että sitä ei ole pahemmin edes kritisoitu ennen kuin vasta 1990-luvulla. Ruotsin kielen sanastoon vastaava erottelu *kön* ja *genus* teki läpimurtonsa, kun Don Kulickin toimittama antologia *Från kön till genus* vuonna 1987 ilmestyi⁸. Pohjoismaisessakin tutkimuksessa on sittemmin sex/gender-erottelua pidetty lähes itsestäänselvytenä. Suomen kieleen ei suoraa sanastollista erottelua ole kuitenkaan muodostunut, vaikka sitä on ilmeisesti kaivattukin lähinnä kai siksi, kun on osoitettu sukupuoli-sanan sisältävän implisiittisiä oletuksia järjestävästä vallasta (Pulkinen 1993, 298). Suomessa onkin kankeahkosti puhuttu biologisesta ja sosiaalisesta sukupuoliesta, kun on haluttu selventäen eritellä luonnon ja kulttuurin välistä suhdetta sukupuoliisuuden rakentumisessa ja muodostumisessa. Sex/gender-erottelu sisältää

---

⁸ Hieman aiemmin oli jo kuitenkin käännetty Ivan Illichin kirja *Gender* (1982) ruotsiksi nimellä *Genus* (1985) (Kulick 1987,13).

kuitenkin yhtä lailla monia implisiittisiä oletuksia sukupuolisuudesta. Näitä oletuksia pitää aina pohtia sex/gender-erottelua käytettäessä, jotta voitaisiin arvioida jaon toimivuus ja käyttötarkoitus.

Sex/gender-jaon eksplisoi tiettävästi ensimmäisenä Robert Stoller (1968) kirjassaan *Sex and Gender*. Kirjassaan Stoller tarkasteli transseksuaalisuuden ja transvestisuuden kehittymistä. Argumenttina oli, että kyseiset käyttäytymisen muodot eivät pohjaudu ainoastaan biologiaan, vaan ovat biologisten ja sosiaalis-kulttuuristen tekijöiden yhteisvaikutuksen tulosta. Argumentin kantavana voimana oli käsitteellinen sex/gender-erottelu, jossa sex käsitti biologisia tekijöitä kuten elimellisiä, hormonaalisia ja geneettisiä piirteitä samalla kun gender sisälsi muun muassa rooleja, identiteettejä, tunteita, ajatuksia ja ilmeitä (Stoller 1968/74, 5 - 10). Käsitteiden sisällöllinen määrittely vaikutti toimivalta, siksi sex/gender-jako otettiin tutkijoiden joukossa innolla vastaan, ja sitä alettiin käyttämään laajasti 1970-luvun tutkimuksessa (ks. Oakley 1972, Greer 1970).

Myöhemmin vastaan tuli kuitenkin epäselvyyksiä sex/gender-erottelun sisällöllisessä määrittelyssä. Miten perustella vaikkapa tunteiden tai ajattelun eroavuuksia sukupuolten välillä, kun kummankin voidaan ajatella olevan lähtöisin hormonaalisesta toiminnasta taikka sitten roolinotosta? Niinpä erottelu alettiin tehdä muodollisesti siten, että gender siirtyi merkitsemään kaikkia yhteiskunnasta ja kulttuurista käsin määräytyviä piirteitä. Sex taas siirtyi merkitsemään tekijöitä, jotka edelsivät yhteiskunnallisia ja kulttuurisia toimintoja. (Heinämaa 1995, 37 - 38.) Tällöin ei enää suoraan sanottu, mitkä sukupuolisuuden osatekijät kuuluisivat mihinkin kategoriaan, vaan annettiin empiiriselle tutkimukselle mahdollisuus osoittaa ja määrittellä kategorioiden sisältöä. Sisällön määrittelyssä ja merkityksen annossa kahtena pääsuuntauksena ovat toimineet essentialistinen ja konstruktionistinen ajattelu- ja tutkimustapa.

8.2.1. Essentialismi ja konstruktionismi

Feministisen tutkimuksen tavoitteena on ollut dikotomioihin, kuten luonto/kulttuuri ja ruumis/mieli, perustuvan ajattelun horjuttaminen. Samaisen tutkimuksen tuloksena voi

kuitenkin pitää myös uuden sex/gender-dikotomian muodostamista. Siksi erottelun yhteydessä onkin syytä käsitellä myös luonnon ja kulttuurin välisestä vastakkainasettelusta käytyä keskustelua. Kyseisen kiistelyn sukupuolisuuden luonteesta voi tiivistää essentialistiseen ja konstruktionistiseen ajatteluun. Sukupuolisuuden tutkimusta ohjaten kummatkin lähestymistavat määrittävät sex/gender-kategorioiden sisältöjä ja suhteita eri tavoin ja antavat niille erilaisia yhteiskunnallisia merkityksiä.

Essentialistisessa ajattelussa sukupuolisuutta pidetään sisäsyntyisenä. Seksuaalinen suuntautuminen tulkitaan yksilön olennaiseksi ominaisuudeksi, eli yksilö on itsessään esimerkiksi homo- tai heteroseksuaalinen. Sukupuolisuus on tällöin nähty geneettisenä ja synnynnäisenä ominaisuutena. (Löfström 1993, 285 - 286.). Sukupuoliroolit ovat näkemyksen mukaan myös ikään kuin kasvaneet kiinni biologiseen sukupuoleen ja yksilön mahdollisuus vaikuttaa sukupuoliseen olemiseensa on hyvin rajoittunut. Biologisena sukupuolena on aina mies tai nainen, ja tutkimusaiheena on se, miten näistä biologisista miehistä ja naisista muodostuu, tai sitten ei, sosiaaliselta sukupuoleltaan olevia miehiä ja naisia. Ajattelua voikin kutsua biologiseksi determinismiksi. Yksi uusimmista essentialistisista suuntauksista on psykologian puolella voimakkaasti kasvava käsitys aivojen erilaisen rakentumisen aiheuttamasta sukupuolierosta (Moir & Jessel 1989/91).

Konstruktionismissa sukupuoliroolit taas nähdään kulttuurin tuotteina ja sukupuoli rakenteena, joka uusinnetaan ja rakennetaan sosiaalisissa käytännöissä. Konstruktionistisessa näkökannassa ei ole olemassa mitään normaalia seksuaalista preferenssiä. Seksuaalisuuden nähdään syntyvän kulttuuristen ja yhteiskunnan historiassa muodostuneiden suhteiden ja merkitysten kautta. Siksi sitä onkin konstruktionistisen näkemyksen mukaan tarkasteltava omassa kontekstissaan. (Löfström 1992, 14.) Konstruktionistisessa kehyksessä tutkimuksen aiheena voisi olla vaikka se, miten eri yhteiskunnissa rakennetaan ja ylläpidetään erilaisia miehen ja naisen rooleja ja erilaista seksuaalista käyttäytymistä (ks. Caplan 1987). Äärimmillen vietyinä konstruktionismissa voidaan väittää hermostollisten ja hormonaalisten erojenkin olevan viime kädessä yhteiskunnan tuotetta (Devor 1989).

Löfström (1992, 25) on teoretisoinut essentialismin ja konstruktionismin vastakkainasettelua pitkälle ja todennut, että emme voi todistaa essentialistista

näkökantaa oikeaksi ja taas toisaalta emme voi todistaa konstruktionistista näkemystä vääräksi. Voisikin ajatella, että kummallekin tarkastelutavalle on tilaa. Essentialistista sex/gender-erottelua on kuitenkin esimerkiksi feministien piirissä opittu pitämään eräänlaisena kirosanana ja jopa poliittisesti arveluttavana (Rojola 1996a, 175). Toisaalla taas homo- ja lesbopolitiikan perustana on useimmiten ollut essentialistinen katsantotapa samalla kun konstruktionistinen ajattelu on koettu kyseisten liikkeiden olemassaolon uhkaksi (Löfström 1993, 285 - 288). Tulkitsemistavan valinta onkin vaikuttanut olevan lähinnä tutkijan henkilökohtainen vaikuttamiseen pyrkivä valinta sen sijaan, että sitä olisi pystytty mitenkään pätevästi perustelevaan.

8.2.2. Erottelun tarpeellisuus

Kun essentialistinen ja konstruktionistinen ajattelu jäsentävät sukupuolisuutta sex/gender-erottelun lävitse, luonnon ja kulttuurin suhde sukupuolisuuden muodostumisessa käsitetään kausaaliseksi. Kiistelystä aiheena on tällöin ollut lähinnä se, mikä on selittävä tekijä ja mikä selittäjä. Pohjimmiltaan eri mieltä ollaan oltu siitä, selittääkö biologinen sukupuoli sosiaalista vai päinvastoin. Tällaisessa asetelmassa väittely on kiertänyt kehää ja asetelma on lopulta jättänyt essentialismin ja konstruktionismin välisessä kiistassa sex/gender-jaon muodon ja sisällön sekä niiden välisen suhteen sekavasti eritellyksi.

Sara Heinämaa pitää sex/gender-erottelua moninkertaisesti moniselitteisenä. Sisällöllinen ja muodollinen erottelu kietoutuvat usein toisiinsa, molempia käyttötapoja käytetään rinnan ja luonnon sekä kulttuurin välinen suhde jää hyvin epäselväksi, jos kyseistä erottelua taas ei tehdä. (Heinämaa 1996, 117.) Erottelua käytettäessä voisikin pitää tärkeänä, että eksplisoidaan tarkasti, miten käsitteitä käytetään tai sitten siirrytään näiden käytöstä kokonaan pois.

Judith Butler pitää erottelun poistoa kuitenkin tarpeellisempänä kuin sen tarkentamista. Hänen mukaansa sex-käsitettä voidaan yhtä lailla pitää kielellisen kulttuurin tuotteena kuin genderiäkin. Tällöin biologinen sukupuoli onkin nimenomaan olemassa *jo*

sosiaalisena ja koko sex/gender-erottelu katoaa tarpeettomana. (Butler 1990, 7.) Olisiko sitten mitenkään muutoin mahdollista ajatella sukupuolisuutta tai sukupuolta ilman luonnon ja kulttuurin välistä vastakkainasettelua (vrt. Pulkkinen 1993, 304)? Mitä se merkitsisi ja mitä siitä seuraisi?

9. Tyylien ero

Suomalaisessa tasa-arvokeskustelussa, samoin kuin homoseksuaalisten suhteiden laillistamiskeskustelussa, on yleensä pyritty poistamaan eroja sukupuolistuneiden käytäntöjen väliltä. On ajateltu, että mitä pienemmäksi dikotomia saadaan miehen ja naisen, homoseksuaalin ja heteroseksuaalin välillä, sitä vähemmän on myös hierarkkisuutta. Ero on tässä ajattelussa käsitetty hierarkkiseksi, negatiiviseksi eroksi, ja siksi sen poistaminen on koettu tärkeäksi. Kyseisen ajattelun pohjalla on yleensä ollut sukupuoli-järjestelmä-paradigman perusta, sillä erojen poisto on ymmärretty lähinnä joko luonnosta taikka kulttuurista kiistelyksi.

Enimmäkseen Euroopassa vaikuttavien radikaalin sukupuolieron kannattajien mielestä ero kuitenkin voidaan käsittää ja pitäisikin käsittää aivan eri perustein. Tällöin sukupuoli-ero olisi myös ymmärrettävissä positiiviseksi eroksi. (Irigaray 1987, 8.) Todetaan, että biologiasta, lääketieteestä, kulttuurista taikka yhteiskunnasta lähtevillä malleilla ei voida mitenkään perustella sukupuoli-eroa ja niinpä sex/gender-erottelun hylätään kokonaan (Rojola 1996a, 170). Tämän jälkeen sukupuoli-ero teoretisoidaan uusiksi muodostamalla monin tavoin syvällisempi ja abstraktimpi ero, joka ei enää ole lähtöisin luonnosta taikka kulttuurista, eikä se myöskään palaudu luontoon tai kulttuuriin. Tällöin ei sukupuolten välillä tarvitse edes olla valtasuhdetta, vaan kyseessä voi olla myönteinen ero. Käytän tästä paradigmasta esimerkkinä kyseiseen traditioon sitoutuvaa Sara Heinämaata ja hänen väitöskirjaansa *Ele, tyyli ja sukupuoli* (1996).

Sara Heinämaa teoretisoi sukupuoliisuutta ruumiinfenomenologisesta näkökulmasta. Merleau-Pontyn fenomenologista ajattelua soveltaen sukupuolesta muodostuu ihmisen

kokemis- ja elämismaailmassa vaikuttava tyylillinen ilmiö. Tätä taustaa vasten Heinämaa sitten purkaa sex/gender-erottelun.

"Sex/gender-erottelu on tällä eletyllä tasolla harhaanjohtava - sekä sisällöllisesti että muodollisesti tulkittuna. Sukupuoli kulkee elimellisten ja mentaalisten piirteiden läpi. Se on erilaisten piirteiden yhdistymisen tapa eikä voi siksi tulla ymmärretyksi sen paremmin elimellisen kuin psyykkisenkään kautta. Sille ei löydy kulttuuria edeltävää perustaa, mutta olisi harhaanjohtavaa sanoa, että kulttuuri tai yhteiskunta on tehnyt tai tekee yksilöistä sukupuolisia. Sukupuoli ei merkitse annettua eikä keinotekoisia ominaisuutta tai oliota vaan tekemisen tapa, ja sex ja gender ovat sen idealisaatioita, bio- ja kulttuuritieteellisiä abstraktioita." (Heinämaa 1996, 162.)

Sukupuolisuus käsitetään kyseisessä ajattelussa moninaiseksi tyylilliseksi ilmiöksi. Eleet, ilmeet, tilat, kieli, ajatukset, kohtaamiset ovat kaikki sukupuolisesti jaettua aluetta (ks. Kosonen 1992, Saarikangas 1993; Veijola 1992). Heinämaan käyttämällä tyylin käsitteellä on myös mahdollista ymmärtää ja käsitellä toisistaan voimakkaastikin eroavaa naisellista tai miehistä olemista. Tällöinkään yksilöiden välisiä eroja ei kuitenkaan tarvitse ymmärtää sukupuolesta tai sen rooleista poikkeaviksi.

"Tyylin käsite antaa tilaa kuvata myös niitä olemisen tapoja, jotka jäävät naisellisen ja miehisen olemisen väliin, sekoittavat teemoja ja kulkuja kummastakin - sekä joistakin muista olemisen tavoista - ja kehittävät näin uudensukupuolisia seksuaalisuuksia. Nämä mukaelmat eivät näyttäyty "kolmansina sukupuolilina" vaan kaksijakoisen olemisen sekoittumis- tai hajaantumiskohtina. Sukupuolen tyylillinen luonne tekee siis ymmärrettäväksi sukupuolen dynaamisen luonteen ja tarjoaa siten mahdollisuuden kuvata myös ns. gender-blending-ilmiöitä uudella tavalla: kokonaisvaltaisina tyylillisinä muunnelmina. Sukupuoli ei ole olemus eikä edes pysyvä normi, jota seksuaaliset teot toteuttavat tai jota vastaan ne rikkovat. Se on normin syntymistä, ja yksittäiset teot ovat sen erilaisia mukaelmia tai kehitelmiä. Ne vievät sukupuolen tyylillistä kahtiajakoa eteenpäin, mutta ne kykenevät myös hajottamaan sitä." (Heinämaa 1996, 161 -162.)

Samaan tapaan myös sukupuoli-identiteettiä voidaan ajatella tyylin identiteettinä, joka elää koko ajan muutoksessa ilman pysyvää ydintä. Eri sukupuolisuuksissa yhdistyvät eri olemisen elementit ja tämä yhdistymisen tapa, tyyli muodostaa itse identiteetin. Seksuaalisuus on samoin käsitettävissä olemassa olemisen tavaksi, ja erilaiset seksuaaliset eriytymiset ovat tällöin tyyllillisiä eriytyksiä. (ibid. 157 - 158, 162.)

Jos sukupuoliero käsitetään tyylien eroavuudeksi, ylitetään kulttuurin ja luonnon välinen kahtiajako. Samalla hierarkkisuus katoaa, sillä eri tyyliä ei arvoteta. Tyylien välillä ei myöskään esiinny riistoa, sortoa, emansipaation tarvetta taikka tasa-arvosta puhumista, koska sukupuoleen ei tässä ajattelussa liitetä valtaa missään muodossa. Fenomenologinen sukupuolieron positiivinen määrittely merkitseekin siis ennen kaikkea sukupuolisuuteen suhtautumisen muutosta. Yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen tämä lähestymistapa kääntää toisin päin kuin mitä se sukupuolijärjestelmä-paradigmassa on. Sen sijaan, että pohdittaisiin, miten yhteiskunta muodostaa sukupuolisen yksilön yhdessä biologian kanssa, tarkastellaankin sitä, miten yksilö toimii tai voisi toimia sukupuolisena olentona.

10. Performanssi

10.1. Esittävä sukupuoliuus

Performanssi-paradigma perustuu ajatukseen, että sukupuoliuus on kokoaikaista esittämistä. Olemassa ei ole mitään alkuperäistä sukupuoliuutta, jota sitten esitettäisiin, vaan esityksissä läsnä oleva on koko sukupuoliuus. Performanssin ajatus sisältääkin yhtymäkohtia sukupuoliuutta tyylinä käsitelleeseen paradigmaan. Performanssi-paradigmassa sukupuoliuutta pidetään nimittäin itsensä toteuttamisena, jota tyylinkin voi ajatella ilmaisevan. Tyylien tavoin performanssi myös hylkää ajatuksen luonnon ja kulttuurin väliselle erottelulle rakentuvasta sukupuoliuudesta. Performanssien perustana voi olla kaksijakoisen olemisen hajaantuminen tai sekoittuminen, mutta se ei ole kuitenkaan välttämätöntä.

Performanssista on kirjoitettu lähinnä silloin, kun on haluttu kuvailla sitä, kuinka kaksijakoista olemista on 'näytellen' ironisoitu ja kyseenalaistettu. Tällaisille yleensä homojen, lesbojen ja transvestiittien käyttämille performansseille on muodostunut useita eri nimikkeitä, kuten gender fucking, camp, butch, femme ja queer⁹. Mahdollista on myös käsittää 'mies' ja 'nainen' performatiivisinä tekoina (ks. Butler 1990, 134 - 141). Tällöin performanssin käyttömahdollisuudet laajenevat muuksikin kuin niin usein poliittisesti suuntautuneeksi kritiikiksi vallitsevia olosuhteita kohtaan.

Sukupuolijärjestelmä-ajattelussa sukupuoliroolit nähdään identiteetin ja valta-asemien ilmauksina. Ne ovat joko ristiriitaisia tai yhdenmukaisia identiteettiin nähden. Ajatus sukupuolisuudesta performanssina antaa rooleille kuitenkin uuden merkityksen. Sen sijaan, että sukupuoli taikka sukupuoli-identiteetti olisi pysyvä tai hitaasti muuttuva, ajatellaankin koko sukupuolisuuden olevan yhtä esitystä. Tällöin voidaan analysoida sellaisiakin muuten mutkikkaita tapauksia, joissa esimerkiksi biologinen mies ristiinpukeutuu ja identifioituu lesbonaiseksi sekä on suhteessa biologiseen naiseen, joka taas ristiinpukeutuu mieheksi¹⁰ (Garber 1993, 4). Tällaisessa tilanteessa perinteisten käsityksien mukaiset tulkinnat heteroseksuaalisuudesta, homoseksuaalisuudesta, mieheydestä ja naiseudesta menettävät selitysvoimansa. Performansseja tutkittaessa huomio pyritäänkin kiinnittämään lähinnä siihen mitä, missä, miten ja kenelle esityksiä esitetään (ks. Rossi 1995).

Sukupuolisuuden ilmauksien takana ei performanssissa ajatella olevan mitään pysyvää perustaa, identiteettiä tai biologiaa, vaan identiteettikin rakennetaan performatiivisesti niillä ilmauksilla, joiden yleensä sanotaan olevan sen seurauksia (Butler 1989, 25; 1993, 318). Voidaankin sanoa, että jo performanssin lähtöoletuksissa

---

⁹ Gender fucking eli 'sukupuolella vittuilu' tarkoittaa sukupuolistetuilla asioilla leikkittelyä. Camp on yleisnimitys sukupuolisen tyylin liioittelulle, joka perustuu sukupuolisuuden ironiselle sensibilitetille.

Butchilla tarkoitetaan maskuliinista homoa taikka lesboa.

Femmellä tarkoitetaan feminiinistä homoa taikka lesboa. Butch ja femme muodostavat usein parin.

Queer on saamassa suomen kielisen vastikkeen pervo. Termillä tarkoitetaan yleensä sukupuolivähemmistöjen poliittista taistelua, jossa ei oteta vallitsevia selitysmalleja elämisen selittämiseksi, vaan luotetaan oman maailman yksinomaiseen oikeutukseen. (ks. Heikkinen 1994, 94 - 99; Juvonen 1993; Pulkkinen 1993).

¹⁰ Käyttämäni esimerkki viittaa Usassa tunnettuun Yvonne Cookiin, joka toimii *International Foundation for Gender Education*'n 'puhemieshenä' (Garber 1993, 4).

sukupuolisuuden muoto ja sisältö sekoittuvat aivan totaalisesti toisiinsa (vrt. Heikkinen 1994, 95). Lisäksi esittäjän, esitettävän ja esityksen raja-aidatkin saattavat hämärtä ja näin ollen kysymystä sukupuolen ‘todellisuudesta’ tai ‘oikeudesta’ ei tule mieleen edes esittää (Pulkkinen 1993, 305). Performanssissa identiteetti kertoo lähinnä siitä, miten me haluaisimme tai voisimme olla kuin siitä, miten ja mitä me olemme (Weeks 1985, 209).

Performanssi-ajattelussa on helppo pitää sukupuolta ja sukupuoli-identiteettiä vapaasti valittavana. Jos näin on, on oleellista tutkia miten valinta suoritetaan (Juvonen 1993, 280). Jeffrey Weeks’n näkemys seksuaalisuudesta perustuu päättäväisesti valinnalle. Mitenkään muutoin ei hänen mukaansa voitaisi selittää sitä, miten heteroseksuaalisesti toimivat identifioituvat homoiksi tai lesboiksi samalla kun homoseksuaalisesti toimivat voivat identifioitua aivan muuksi kuin homoksi tai lesboksi (Weeks 1989, 43). Weeks’n mielestä identiteetin valinta on ennen kaikkea poliittinen valinta, jonka perusta ei kuitenkaan ole itse luotua, vaan historian tuottamaa (Weeks 1985, 209; 1989,47). Identiteettiä voikin tällöin poleemisesti pitää vaikka nykyhetkessä tarpeellisena historiallisena fiktiona (Weeks 1995, 43). Käsityksessään historian tärkeydestä nykyhetken identiteeteille Weeks’n näkemys lähestyy Judith Butlerin muutoin voluntarismin vastaista käsitystä sukupuolisuudesta. Butlerin mukaan sukupuolisuuden diskurssit nimittäin ovat kokonaisuudessaan erilaisten historiallisten valtamekanismien tuotetta (Butler 1990). Näin performanssi-paradigman taustatukena onkin yleensä esitetty foucaultilaista käsitystä historiassa operoivan vallan tuottamasta sukupuolisesta subjektista.

10.2. Tuottava valta¹¹

Michel Foucault’n käsitys vallasta korostaa historiallisten diskurssien syntymistä erilaisten tieto- ja valtajärjestelmien tuotteena. Tärkeätä tässä näkökulmassa on sen keskeinen idea osoittaa, kuinka yhteiset jäsenyykset jostain asiasta ovat historiassa

---

¹¹ Diskurssianalyysi on saanut monia vaikutteita Foucault’lle. Siksi tämänkin gradun pohjaoletuksia voi löytää foucaultilaisesta ajattelusta ja sen käsityksestä vallan tuottavuudesta. Tässä yhteydessä niitä kuitenkin käsitellään osana performanssi-paradigman taustaa.

muodostuneita, ja kuinka ne muovaavat nykyistä käyttäytymistämme (Alasuutari 1989, 90 - 91). Foucault käsittää seksuaalisuuden yhdeksi hitaasti kehittyneeksi diskursiiviseksi käytännöksi, joka perustaa länsimaisen *scientia sexualis*'n, seksuaalisuutta tutkivan tieteen (Foucault 1984, 68).

Foucault'n mukaan valta on verkostoitunutta, eikä se siksi voi paikantua mihinkään tiettyyn asiaan. Valta ei osoittaudukaan miesten vallaksi taikka heteroseksuaalien vallaksi, sillä se ei ole kenenkään omistuksessa eikä mihinkään asemaan sidottua. Valta ei siis ole kenenkään hallussa eikä se ole keneltäkään pois. Pikemminkin valta esiintyy näkymättömänä jatkumona operoiden historiassa muodostuneiden diskurssien lävitse. (Foucault 1984, 92 - 98.) Samalla se kohdistuu yhtä hyvin hallitseviin kuin alistettuihinkin. Valta pitääkin ymmärtää näiden ulkopuolella olevaksi yleisten voimasuhteiden matriisiksi, jossa jäsenetään niin hallitsemista kuin alistumistakin. (Dreyfus & Rabinow 1982, 186.)

Sukupuolijärjestelmiä on yleensä tarkasteltu symbolisina konstruktioina. Näin ajatellen materiaallinen ulottuvuus sukupuolisuuden maailmana on menettänyt tärkeytensä. Marxilaisessa ajattelussa valta taas on ollut hyvinkin materialisoitunutta riistäjien ja riistettyjen välillä ilmenevää omistussuhdetta. Foucault'n diskurssin käsite ylittää kokonaisuudessaan vallan symbolisen ja materiaalisen kahtiajaon. Foucault'n 'biovalta' ei ole pelkästään mielen ja kielen tasolla ilmenevää, vaan se myös materialisoituu ruumiisiin, eleisiin ja käytäntöihin. (Foucault 1980, 33 - 34; Foucault 1984, 140 - 142.) Valta liittyy tällöin myös sukupuolisiin tyyleihin ja performansseihin. Esimerkiksi fenomenologinen käsitys ihmisestä olisikin foucaultilaisittain liian yleisellä tasolla pysyvä historiaton kuva, jossa ei ollenkaan käsiteltäisi yhteisöllisyyttä (vrt. Dreyfus & Rabinow 1982, 111 - 112).

Sukupuolijärjestelmä-paradigmassa itse systeemin ja sukupuolisuuden jäsenyyksien muuttumista on tarkasteltu historiallisina muutoksina, jolloin on pyritty ymmärtämään eri ilmiöiden alkuperää. Tällöin ei kuitenkaan ole yleensä käsitelty sitä, miten nämä muutoksien jäsenyyksien ovat ominaisuuksiltaan jatkuvia ja siten pakosti elävät yhä nykyisissäkin jäsenyyksissä. Foucaultilainen ajattelu pyrkii toiseen suuntaan. Foucault'n genealogiseksikin kutsuttu projekti ei pyri selittämään tai löytämään asioiden alkuperää,

vaan tavoite on tutkia pintaa ja tuhota muuttumattomina pidettyjä totuuksia (Dreyfus & Rabinow 1982, 106 - 109). Tärkeätä ei ole kirjoittaa historiaa uusiksi käyttämällä nykyisiä termejä, vaan kirjoittaa nykyisyyden historia siten kuin se vaikuttaa nykyhetkessä. Näin toimien Foucault'n tavoite on tehdä näkyväksi, miten kulttuurissa yksilöistä muodostuu subjekteja. Subjektiksi tulo merkitsee erilaisten diskurssien kohdistamista yksilöihin. Tätä prosessia selvitetessä ei tuoteta vastauksia kysymyksiin, mitä ja missä, vaan kuinka. (Dreyfus & Rabinow 1982, 118 - 120; Foucault 1982, 208 - 209, 212, 217.) Historiassa tuotetut ja ruumiiseen kohdistetut sukupuolisuuden diskurssit käsitetään tällöin juuri niiksi, jotka tuottavat sukupuolisen subjektin. Subjektittua tuottavista vallan mekanismeista Foucault käsittää suurimmaksi seksuaalisuuteen kohdistuvan tunnustamisen (Foucault 1984, 58 - 65).

Diskursiiviselle vallalle ominaista on, että mitä nimettömämmäksi se muuttuu, sitä voimakkaammin sen kohteita yksilöidään (Foucault 1980, 218). Tätä ajatusta vasten Butlerin käsitys heteroseksuaalisesta matriisista, jossa esimerkiksi homoseksuaalista käyttäytymistä tehdään näkyväksi, onkin osuva vallan ilmaisu (Butler 1990, 35 - 38.) Joskus foucaultilaista ajattelua on syytetty sukupuolisokeudesta (ks. Braidotti 1993, 83 - 94). Kritiikki on perustunut lähinnä siihen, että Foucault ei analysissään eritellyt sukupuolia. Kysymys sukupuolesta taikka sorron aiheuttajista ja alistetuista ei kuitenkaan ole diskursiivisen vallan kannalta mitenkään oleellista. Foucault'n näkemyksen kiinnostavuus on nimittäin siinä, miten seksuaalisuus tai sukupuolisuus on ymmärretty ja miten tämä ymmärrys vaikuttaa nykyisessä elämässä. Näin mitään selkeätä vastausta sukupuolen olemukseen ei voi antaa, vaan käsitykset sukupuolisuudesta on osoitettu selvitettävänä asioina tärkeämmiksi kuin itse sukupuolisuus.

Performanssin perusoletuksena on siis, että yksilö tiedostaa oman subjektiuden ja sen kuinka hän toimii vallan rakentamisessa diskursseissa. Tällöin yhteiskunnan diskursiivisia rakenteita hyödyntäen on mahdollista rakentaa sekä tietoisesti että tiedostamattomastikin esittävää sukupuolisuutta.

11. Paradigmojen suhteista

Olen tiivistänyt konstruoimani sukupuolisuuden paradigmojen perusoletukset ja käsitykset taulukkoon 1 (s. 43). Eri paradigmat muodostavat sukupuolisuudesta hyvin erilaisen kuvan. Lisäksi niissä käytetyt, lähes samanlaisetkin, diskurssit saavat usein eri merkityksiä. Tieteessä tapahtuva kiistely sukupuolisuudesta onkin tämän pohjalta ymmärrettävissä kiistelyksi samanmuotoisille diskursseille eri paradigmoissa annetuista sisällöistä. Esimerkiksi roolidiskurssia käytettäessä diskurssin muoto pysyy samana, mutta sen sisältö saa hyvin erityyppisiä merkityksiä eri paradigmoissa. Koska paradigmoissa myös kiinnitetään sukupuolisuutta tutkittaessa ja teoretisoitaessa huomiota eri asioihin, eivät ne ole helposti yhteensovitettavissa.

Sukupuolijärjestelmä-paradigmassa naisen on todettu olevan alistetun ja muiden kuin heteroseksuaalisten seksuaalisuuden muotojen halvennettuja. Jos sukupuolijärjestelmän lävitse ajatellaan elämää naisena tai miehenä, niin sitä ei voida koskaan tulkita miksikään muuksi kuin alistumiseksi ja hallitsemiseksi. Tilanne on aivan sama myös seksuaalisuudessa. Mitä silloin voi tehdä, jos ei tahdo alistua tai olla hallitsemassa? Onko ainoa mahdollisuus taistella? Mitä sitten, kun taisteleminen on pakko tulkita sukupuolijärjestelmässä tapahtuvaksi heteroseksuaalisuuden pönkittämiseksi tai patriarkaatin jatkamiseksi?

	Sukupuolijärjestelmä, sex/gender-erottelu	Tyylien ero, ruumiinfenomenologia	Performanssi ja foucaultilainen valta
Sukupuoli	Kaksijakoisten biologisten ja kulttuuristen tekijöiden kokonaisuus.	Abstrakti sukupuoli, joka lävistää tyyleinä koko olemassaolon.	Käsitykset sukupuolesta tärkeämpiä kuin se, mitä se on (vrt. sukupuolisokeus).
Luonto - kulttuuri	Perustuu tälle erolle. Sex/gender.	Jako pyritään ylittämään.	Jako pyritään ylittämään.
Yksilö - yhteiskunta	Suhde on perustava.	Painottuu yksilölliseen elämämaailmaan.	Yhteiskunta tuottaa subjektiutta, joka ilmenee performansseissa.
Sukupuoli-identiteetti	Yksilöllinen yhteiskunnassa muodostuva käsitys itsestä. Yleensä stabiili.	Tyylin identiteetti. Muuttuva.	Liukuvaa esitystä, joka voi olla fiktiotakin.
Sukupuoli-rooli	Rooli, joka on yhteydessä identiteettiin ja käsityksiin anatomista	Muuttuvaa tyyliä	Esitystä. Voi olla riskiriteistä. Ei yhteyttä identiteettiin tai anatomiaan.
Seksuaalisuus	Yksilöllistä, eri aikoina eri merkityksiä saavaa toimintaa. Biologista tai kulttuurista alkuperää.	Olemassaolon tapa, tyylillinen eriytymä.	Yhteisesti jaetut, historiallisesti muodostuneet käsitykset tekevät sen ymmärrettäväksi. Diskursiivinen käytäntö.
Historian merkitys	Historiaa ei tarvitse tarkastella ymmärtääkseen nykyisen järjestyksen jatkuvuuden.	Historia ei ole tärkeä, koska painottuu nykyisyyteen.	Tärkeä, jotta voitaisiin ymmärtää nykyisiä performansseja ja niiden diskursseja.
Valta	Asemoitunutta, hierarkkista ja dikotomisudelle rakentuvaa.	Positiivisesti määritellyn eron ei tarvitse sisältää minkäänlaista valtaa.	Verkostoitunutta, näkymätöntä, diskurssien lävitse operoivaa. Tuottavaa.
Tavoitteita	Emansipaatio, tasa-arvo, dikotomisuiden ja hierarkioiden vähentäminen.	Mitä voisi itse tehdä, miten toimia sukupuolisena olentona?	Tiedostaa, kuinka valtakursseissa toimitaan.

Taulukko 1. Sukupuolisuuden tutkimisen paradigmat

Sukupuolisuuden käsittely tyylien eroina taas poistaa vallan sukupuolisuudesta. Siksi sitä voikin pitää hyvin eettisenä näkökulmana. Se pyrkii ikään kuin palauttamaan sukupuolisuuskeskustelun viattomuuden tilaan, jossa miehin ja naisellinen voidaan määritellä ja kohdata ihmetellen aina uudestaan ja uudestaan ilman, että toista syytetään

tai tuomitaan (vrt. Irigaray 1984/89, 20). Fenomenologisen asenteen toimivin alue voisikin olla juuri ihminen ihmiselle tasolla tapahtuvissa kohtaamisissa.

Performanssi-paradigmassa vallitsevia olosuhteita vastaan toimiminen sen sijaan muodostuu esitykseksi, jolla tuodaan näkyviin sukupuolisuutta tuottava valta. Mahdolliseksi tulee muuttaa historiassa muodostuneita valtakursseja. Subjektius muuttuu ja sukupuoli-suus muodostuu kysymykseksi siitä, mitä ja kenelle esitetään. Tällainen teoretisointi tuottaa tapoja politisoida sukupuolisuutta, mutta epäselväksi jää, saadaanko näin lopulta esitettyä yhtään muita paradigmoja parempia kysymyksiä taikka vastauksia sukupuolisuudesta.

Toisaalta sukupuolisuuden paradigmoja ei tarvitse ajatella toisilleen vastakkaisiksi, kuten olen edellä jossain määrin tehnyt. Hedelmällisintä lienee ajatella ne toisiaan täydentäviksi, eri tasoilla toimiviksi tarkastelutavoiksi. Näin ajatellen voi sukupuoli-järjestelmä-paradigmaa käyttää vaikka silloin, kun haluaa osoittaa yhteiskunnallisen muutoksen tarpeellisuuden. Fenomenologista näkötapaa taas ihailukseen, kokeakseen ja ymmärtääkseen sukupuolisuuden moniulotteisuuden. Performanssia ja foucaultilaista ajattelua silloin, kun haluaa tiedostaa erilaisten esityksien ja diskursiivisiin käytäntöihin osallistumisen historiallisuuteen perustuvana voimana. Näin ymmärtäen eri paradigmat mahdollistavat erilaisen tiedon tuottamisen.

Tieteellisessä sukupuolisuuskustelussa ilmenevä jonkin paradigman suosiminen ilmentää myös niitä päämääriä, joita kyseisessä diskursiivisessa tilassa halutaan saavuttaa. Usein jokin paradigma osoitetaan toista paremmaksi lähinnä retorisin keinoin. Siksi paradigmoja yksinään hyödynnettäessä on tärkeitä tiedostaa niiden eri ulottuvuudet ja ne vaikutukset, jotka ovat seurausta valitusta tulkintanäkökulmasta. Tietysti tieteentekijän on myös huomioitava, kykeneekö hän yleensä tuottamaan tutkimusta kyseisessä tekstuaalisuudessa, vai aiheuttaako jokin diskursiivinen tila toiminnallisen lamaantumisen (vrt. Vehviläinen 1993; Eskola 1994, 48 - 49)

OSA III: Arjen diskurssit

Yksi tapa tarkastella sukupuolisuuden diskursseja oli sukupuolisuudesta esitettyjen teorioiden ja näkökulmien rinnakkain asettaminen. Näin toimien esitin tämän työn toisessa osassa sukupuolisuuden paradigmoiksi sex/gender-erotteluun perustuvan sukupuolijärjestelmän, tyylien eron ja performansseissa ilmenevän diskursiivisen valta-ajattelun.

Tässä osassa selvitän sukupuolisuuden diskursseja arkitason kielellisiä selityksiä ja ilmaisuja tutkien. En aliarvioi kielen ulkopuolista elämää, vaan ajattelen ennemminkin, että kielen ulkopuolella olevat asiat ovat vaikeasti ilmaistavissa ilman kielen sisältämiä kulttuurin jäsenten yhteisesti jakamia kielikuvia ja selitysmalleja. Toiminta saa siis merkityksensä kielessä samalla kun kieli ohjaa merkittävästi ajatteluamme ja yhteisymmärrystämme. Tällöin kielen käyttötapojen voi ajatella vaikuttavan toimintaammekin ohjaten ja muotoillen sitä selittämisen avulla. (Alasuutari 1989, 99.) Ennen arkidiskurssien konstruomista kerron analyysissä käyttämistäni teksteistä ja niiden keruusta, eli aineiston hankinnasta.

12. Metodi ja tutkimustilanne

12.1. Miten hankkia tekstejä?

Miehen ja naisen elämää on aiemmin kattavasti tutkittu omaelämäkertojen avulla (ks. Roos & Peltonen 1994; Vilkkö 1997). Elämäkertatutkimuksella on erinomaisesti voitu hahmottaa koko elämänkaari osana miehisyyttä tai naiseutta. Kiinnostuksen painopiste ei kuitenkaan ole ollut seksuaalisuuden taikka sukupuolisuuden jäsentämisessä, vaan siinä miten mies tai nainen on jäsentänyt elämänsä. Näin sukupuolisuuden teemat on toisinaan otettu aineistossa huomioon, mutta toisinaan ne taas on aivan sivuutettu.

Elämäkertojen kirjoittaminen on kuitenkin vaikuttanut toimivalta myös pelkän sukupuolisuudenkin tutkimisessa. Niinpä esimerkiksi Eeva Jokinen (1996)

väitöskirjassaan keskittyi äitiyden omaelämäkertojen rakentumiseen, kun taas Marja Kaskisaari (1995) tutki lesbojen omaelämäkertoja. Eritoten Kaskisaaren tutkimus lesboidentiteetistä on metodisesti kiintoisa. Lesboiksi identifioituvia pyydettiin kirjoittamaan omaelämäkerta otsikolla "mitä on lesbo?". Kirjoituspyynnön mukaan kertomus sai olla osin fiktiivinenkin, pääasia oli, että kirjoittaja koki sen omakseen. (ibid. 13 - 14.) Näin kootut kertomukset ilmensivät yksilön kulttuurista tulkintaa omasta elämästään, identiteetin rakentamisesta ja lesboyhteisön säännöistä.

Vaikka eri identiteettien selittämiseen käytetäänkin kulttuurin yhteistä pääomaa, niin silti voidaan olettaa, että eri identiteeteistä käsin kirjoitetuissa tarinoissa painotettaisiin eri asioita. Lesbonainen ei varmaankaan jäsennä elämäänsä samoin kuin heteronainen. Tästä syystä olisikin kiintoisaa soveltaa Kaskisaaren kirjoitusmetodia muidenkin sukupuoli-identiteettien tutkimiseen. Näin voisi rinnakkain asettaen vertailla esimerkiksi juuri heteronaisen ja lesbonaisen identiteetin rakentumista. Kuitenkin on syytä epäillä onnistuisiko heteroksi itsensä identifioivien omaelämäkertojen kirjoittaminen aivan niin suorasukaisesti kuin lesbojen, kun otsikkona olisi esimerkiksi "miten minusta tuli hetero?". Heteroseksuaalisessa kulttuurissa ei nimittäin "normaalina" eläessään tarvitse selittää sukupuolista suuntautumistaan (Heikkinen 1994, 88). Näin hyvästä aineiston hankintametodista voisikin tulla ennemminkin kirjoittajia loukkaava kuin heitä kirjoittamiseen haastava pyyntö.

Samantapaisen pulman eteen jouduttaisiin myös erilaisten haastattelukeinojen kanssa. Vaikka esimerkiksi transseksuaaleja on voitu haastatella ja sitten analysoida heidän käyttämiään diskursseja ja niiden ristiiriitaisuutta (Huuska painossa), niin aivan tavallisten ihmisten haastatteleminen sukupuolisuudesta samoin kysymyksenasetteluin ei olisi kovinkaan helppo tehtävä.

Näyttääkin siltä, että elämäkertoja tutkimalla ja haastatteluja tekemällä voidaan valottaa johonkin tiettyyn ryhmään tai elämänvaiheeseen identifioituvien ihmisten kulttuurisia sukupuolisuuden jäsennysmalleja. Kuitenkin näillä keinoilla on vaikeata, jollei peräti mahdotonta, kerätä aineistoa, josta olisi mahdollista tasapainoisesti analysoida ja vertailla niitä eri identiteetteihin identifioituvien jäsennyksiin. Jotta olisi mahdollista muodostaa laajempi ja kattavampi kuva itse sukupuolisuuden kulttuurisesta

jäsentämisestä, olisi lisäksi voitava kerätä aineistoa yhtä lailla vähemmistöjen kuin heteroidenkin jäsenyksistä.

Kulttuurisia puhetapoja tutkittaessa ei kuitenkaan ole pakko ajatella niin, että jotkin tietyt diskurssit olisivat kiinni jossain tietyssä identiteetissä (Potter & Wetherell 1987, 33). Vaikkakin selittäminen ja kirjoittaminen tapahtuu aina jostain positiosta käsin, niin silti samoilla diskursseilla myös rakennetaan identiteettejä. Siksi diskurssien käyttäjien sijaan voidaankin tutkia sitä, millaisilla diskursseilla tiettyjä positioita rakennetaan. (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 38 - 40) Näin ajatellen itsemäärittely kuin määritellyksi tuleminenkin tapahtuvat diskurssien maailmassa (Parker 1992, 93) Esimerkiksi heteroiden käyttämät homoseksuaalisuutta rakentavat diskurssit ovat tällöin ymmärrettävissä diskursseiksi, jotka homoseksuaali joko hyväksyy tai sitten muodostaa niille kilpailevia vastadiskursseja, joilla hän rakentaa identiteettiään. Kummassakin tapauksessa heteroiden käyttämät diskurssit homoseksuaalisuudesta ovat homoseksuaalin identiteetin kannalta kuitenkin oleellisia.

Positioita tuottavasta ja jäsentävästä diskurssien näkökulmasta tutkimuskohteeksi voisikin tiettyyn ryhmään identifioituvien sijaan ajatella tekstejä, joissa käsitellään jotain tiettyä sukupuoli-identiteettiä. Esimerkiksi lehtien mielipidepalstoilla käyty keskustelu homoseksuaalisten suhteiden laillistamiskeskustelusta vuosilta 1993 ja 1996 voisi ilmentää suomalaista sukupuolisuuden jäsentämistä. Aihe vaikuttaa kuitenkin suhteellisen suppealta, koska se käsittelee sukupuolisuutta ainoastaan homoseksuaalisuuden jäsentämisenä. Tästä syystä aineistoksi pitäisikin mieluiten saada sukupuolisuutta monipuolisemmin käsitteleviä tekstejä. Lisäksi aineistonhankintametodin pitäisi siis olla sellainen, että kirjoittaja taikka puhuja saisi vapaasti tuottaa materiaalia ilman pelkoa loukkaantumista taikka yksityisyyden alueelle tunkeutumisesta. Sen pitäisi olla myös tasavertaisen suhteessa tutkimukseen osallistuvien henkilöiden sukupuoli-identiteettiin ja seksuaaliseen suuntautumiseen. Tällaisena aineistonkeruutapana nähdäkseni parhaiten toimii eläytymismenetelmä.

Eläytymismenetelmässä vastaajille annetaan lähtökohdaksi pieni kehyskertomus, jonka vastaaja lukee ja tämän jälkeen eläytyen ja mielikuvitustaan hyväksi käyttäen joko kirjoittaa kertomukselle jatkoa taikka kuvaa, mitä ennen esitettyä kehyskertomuksen

tilannetta on tapahtunut (Eskola 1991, 5). Kokeen tapaisesti kehyskertomuksia pyritään varioimaan jonkun muuttujan suhteen, ja täten saamaan vastaajia tuottamaan erilaisesti rakentuneita selitysmalleja. Metodien tarkoitus ei ole tuottaa faktoja vaan ennemminkin tapoja todellisuuden ilmiöiden selittämiseksi. Näin tuotetut kertomukset pitääkin ennen kaikkea ymmärtää kielellisiksi kulttuurituotteiksi. Tuotteet saattavat olla stereotyyppisiä, mutta jo pienestäkin aineistosta on myös havaittu löytyvän vastauksia, jotka eivät jäsenyksiin stereotyyppien mukaisesti. (Hyttinen 1987, 70 - 76.) Tällä metodilla uskon myös valtaväestöön kuuluvien pystyvän tuottamaan tekstejä ilman pelkoa loukkaantumisesta.

Yleensä vallitsevaa tilaa ei tarvitse selittää ennen kuin se käsitetään kyseenalaiseksi, ristiriitaiseksi tai muuttuvaksi (vrt. Festinger 1957). Siksi uskon sukupuolisuuden jäsenyksiin ilmenevän parhaiten erilaisten muutosten selityksissä. Kehyskertomuksissa varioin tarinan päähenkilön sukupuolta ja hänen 'alkuperäistä' sukupuoli-identiteettiään. Kuviteltuna henkilönä on joko Anne tai Sami ja häntä on pidetty heterona, lesbona / homona tai transvestiittina. Nyt kuitenkin on havaittu, että Anne / Sami on jotenkin muuttumassa. Vastaajan tehtävänä on tällöin kuvitella ja selittää, miten ja miksi muutos on tapahtumassa. (ks. Liite 1.) Näiden kuuden eri kertomustyypin osalta uskon esiin nousevan suhteellisen laaja-alaisesti sen kulttuurisesti jaetun diskursiivisen tilan, jossa sukupuolisuutta attribuoidaan. Jäsenykset eivät tällöin myöskään rajoitu vain yhteen identiteettiin / seksuaalisuuden muotoon, vaan ovat monialaisempia kuin muilla aiemmin mainitsemillani menetelmillä tuotettavissa olevat diskurssit.

Kehyskertomuksessa edellytetään identiteetin muutosta, koska uskon kirjoittamisen olevan näin mielekkäämpää. Näin kaikki kirjoittajat myös eräällä tavalla asettuvat oman kokemuspäätöksensä ulkopuolelle kirjoittaessaan jostain toisesta kuvitellusta ihmisestä. Pidänkin metodia hyvin tasapuolisena. Kuitenkin joillekin kertomuksen tuottaminen saattaa olla läheistä, koska eletyssä elämässä voi olla ollut vaikka vastaava muutos. Sattumanvaraisesti jaettavilla kehyskertomuksilla on kuitenkin mahdollista minimoida tuota oman kokemuksen mahdollisesti vastauksiin tuottamaa lievää epätasapainoisuutta. Jos taas kuvataan kaltaista muutosmahdollisuutta ei kulttuurissamme ole olemassa, niin silloin voi olettaa tarinan kirjoittamisen olevan erittäin työlästä. Jos taas

muutosmahdollisuus on olemassa, niin silloin sen jäsentäminen perustuu kulttuurisesti ymmärrettyihin selityksiin, diskursseihin.

Kertomuksien analysoinnissa hyödynnän diskurssianalyttistä lähestymistapaa (ks. s. 7 - 14). Näin toimien abstrahoin aineistoa mahdollisimman paljon ja käsitteellistän sitä, miten arkikielessä jäsennetään ja selitetään sukupuolisuutta. Tällöin erittelen sitä, miten ja minkä suhteen tarinoiden sisällä konstruoidaan sukupuolisuus. Analysoin myös sitä, miten alkukertomuksessa annetut eri identiteetit vaikuttavat eri diskurssien käyttöön, mitä selityksiä painotetaan kunkin position selittämisessä.

12.2. Tutkimustilanne

Eläytymismenetelmää käytettäessä on havaittu kirjoittamiseen motivointi helpoimmaksi sellaisessa tilanteessa, jossa vastaajat ovat jo edeltäkäs in valmistautuneita kirjoittamaan. Samoin aiheen relevanttius helpottaa kirjoittamista. (Suoranta 1991, 7.) Kirjoittamistehtävä toteutettiin erään luentosarjan yhteydessä avoimen yliopiston puolella. Vastaajat olivat sosiaalialan opintoja aloittavia ‘vapaa-ajan’ opiskelijoita, joten oletin tehtävän ja sen aiheen olevan heille suhteellisen relevantin ja motivoivan. Samoin ajattelin heidän olevan verbaalisesti melko kyvykkäitä tuottamaan kirjoitettuja tarinoita. Kirjoittamistehtävä toteutettiin keväällä 1996. Samoihin aikoihin käytiin julkisuudessa laajaa keskustelua homoseksuaalisten suhteiden laillistamisesta. Niinpä erilaiset sukupuolisuuteen liittyvät kysymykset olivat hyvin ajankohtaisia ja varmaan osaltaan tekivät kuvittelutehtävästä ajankohdalle relevantin.

Ennen kehyskertomusten jakoa kerroin, että olen tutkimassa sukupuolisuuden jäsentämistä ja että kyseessä on vapaamuotoinen kirjoittamistehtävä, jossa ei oikeinkirjoitusseikoilla tai muodollisilla asioilla ole mitään merkitystä. Kirjoittaminen koettiin suhteellisen helpoksi. Saamastani palautteesta ilmeni, että jotkut vastaajista olivat ihmetelleet, mitä tässä nyt oikein tutkitaan, kun saatavilla ei ollut mitään selkeitä kysymyksiä, joihin vastata ja joista saada selville tutkimuksen päämäärä.

Paikalla oli noin 70 henkilöä, joista 65 vastasi pyyntööni kirjoittaa. Sain siis jokaista kehyskertomustyypistä kohden noin kymmenen tarinaa. Tämä on riittävä määrä vastauksia analyysin toteuttamiseksi, sillä kehyskertomusta aiemmin käytettäessä on niin sanotun saturaatiopisteen saavuttamiseksi havaittu riittäväksi määräksi 10 - 15 vastausta jokaista kehyskertomusta kohden (Eskola 1991, 15). Aikaa tarinoiden kirjoittamiseen käytettiin noin 20 - 25 minuuttia.

Vastanneista kaksi ei ilmoittanut sukupuoltaan, viisi ilmoitti olevansa miehiä, 40 laitto rastin nainen-vaihtoehtoon ja 18 viestitti olevansa 'jotain muuta' kuin mies tai nainen. En tiedä varmasti, mitä lähes kolmasosa vastanneista tarkoitti rastittaessaan 'jotain muuta'-vaihtoehdon¹². Kyseessä saattoi olla merkki voimakkaasta identifioitumisesta johonkin muuhun sukupuoliseen kategoriaan kuin mies/nainen¹³. Toisaalta tämän vaihtoehdon valinnalla saatettiin ilmaista pelkästään harvinaisemman vaihtoehdon tarjoamisesta aiheutuvaa kiinnostusta. Pelleilyä en usko tuon vaihtoehdon valitsemisen olleen, koska yhdessäkään kirjoituksessa ei itse tehtävänantoa kuitenkaan väheksytty.

Edellisen perusteella vastaajajoukko vaikutti olleen kovin naisvaltainen ja siksi sukupuolisuuden selityksien ja jäsenyyksien voisi olettaa kuvastavan tätä epäbalanssia. Tätä ei kuitenkaan kolmesta syystä pidä ymmärtää ongelmaksi. Ensinnäkin tehtävänannon antaneena tiedän, että paikalla oli reilusti enemmän mieheltä näyttäviä ihmisiä kuin tuo ilmoitettu 5 henkeä. He luultavimmin ovat joko jättäneet ilmoittamatta sukupuolensa taikka ovat rastittaneet 'jotain muuta'-vaihtoehdon. Tästä syystä on mahdollista, että ilman ilmoitetun naismäärän epäilemistäkin paikalla olikin jopa 25 miestä. Toiseksi sukupuolen (sukupuolien?) perusteella kirjoituksissa vaikutti olevan vain pieniä muodollisia eroavuuksia. Naisten kirjoitukset olivat esimerkiksi pidempiä ja sujuvakielisempiä kuin miesten kirjoittamat tarinat. Sisällöllisiä eroja ei sukupuolen perusteella kuitenkaan ollut löydettävissä. Kolmanneksi en tässä työssä ole kiinnostunut siitä, miten tietyistä positioista käsin kirjoitetaan sukupuolisuudesta, vaan siitä miten kulttuurisia jäsenyyksiä hyödynnetään, kun kirjoituksen objektina ovat eri positiot (ks. s.

---

¹² 'Jotain muuta'-vaihtoehto oli tyhjä viiva. Yksikään vastaajista ei kuitenkaan kirjoittanut viivalle mitään tarkempaa määritelmää sukupuolisuudesta.

¹³ Jos näin oli, niin tällöin olisi mahdollista kyseenalaistaa kaikissa virallisissa lomakkeissa ja kaavakkeissa samoin kuin tutkimuksessakin yleensä esitetyt sukupuolen kaksi vastausvaihtoehtoa (mies/nainen) toteamalla ne aivan järjettömiksi ja selityskelvottomiksi.

48). Näistä kolmesta syystä en analyysiä tehdessäni myöskään käsittele vastaajien omaa positiota. Sen sijaan oletan, että heidän yhteisenä kirjoituspositiona on yhteisesti jaettu kulttuuri.

13. Muutosdiskurssit

Konstruoin kertomuksien diskursseja runsaiden esimerkkien välityksellä¹⁴. En käytä esimerkkinä mitään yksittäistä kertomusta tai sen rakennetta, vaan pyrin tekemään ymmärrettäväksi kertomuksissa käytettyjä diskurssien muotoja ja sisältöjä. Tällöin muodostamieni jäsenyksien abstraktiot eivät puhtaasti tässä muodossaan esiinny kaikissa tarinoissa. Liitteeseen 2 olen lisännyt jokaisesta kehyskertomustyyppistä kirjoitetun ehyen tarinan niille lukijoille, jotka haluavat saada kokonaisemman kuvan yksittäisen kertomuksen jäsentymisestä. Korostaakseni arkisten diskurssien eroa tieteellisistä paradigmoista en työni tässä osassa yhdistä niitä viittauksilla muissa tutkimuksissa esitettyihin analyyseihin. Näin jätän analyysin toistaiseksi sitomatta työni toisessa osassa esitettyihin paradigmoihin. Työni neljännessä osassa sen sijaan yhdistän nämä lähestymistavat ja tulkitsen syvemmin tässä osassa konstruoimiani arkidiskursseja ja niiden käyttöä.

---

¹⁴ Aineistosta lainaamieni otteiden perässä oleva kirjainkoodi ilmaisee kehyskertomustyyppin, joka on toiminut tarinan lähtökohtana. AH=Anne on hetero; SH=Sami on hetero; AL=Anne on lesbo; SO=Sami on homo; AT=Anne on transvestiitti; ST=Sami on transvestiitti. Kirjainkoodin perässä oleva numero viittaa tarinan arkistointinumeroon (1 - 65).

13.1. Muutoksien suunnat

Aineisto vakuuttaa lukijan siitä, että tuotettujen muutoksien suunta on aika rajallinen (ks. taulukko 2). Heterot muuttuvat pääasiassa homoiksi ja lesboiksi, kun taas muista identiteeteistä muututaan 'miehekkääksi' ja 'naiselliseksi'. Perusteltua onkin sanoa heteroseksuaalisuuden olevan suhteellisen normatiivista ja ilmenevän näin myös kuvittelua ohjaavana tekijänä.

MUUTOKSEN SUUNTA	ALKUTILANNE						
	Anne hetero	Sami hetero	Anne lesbo	Sami homo	Anne trans-vestiitti	Sami trans-vestiitti	Σ
Naiselliseksi		1*	5	1**	2		9
Miehekkääksi				2	2**	6	10
Biseksuaaliksi		1	1	1			3
Homoksi / lesboksi	5	6					11
Identiteetti ei muutu	3			2	2	4	9
Ei ilmene miten muuttuu	3	2	4	2	2	1	14
"On vain luultu"			1	4	1		6
Ei osannut eläytyä						1	1
Σ	11	10	11	12	9	12	65

* transvestiitti, ** transseksuaali

Taulukko 2. Tarinoissa tuotetut muutokset kehyskertomusten mukaan

Mielenkiintoisempaa on kuitenkin se, että aineistossa oli mukana monia sellaisia tarinoita, joissa ei ilmennyt mitenkään tarkasti mihin suuntaan identiteetti oli muuttumassa. Muutosta tapahtui, mutta sitä ei aina nimetty mitenkään tarkasti. Muutos jäikin useassa tarinassa kiintoisasti avoimeksi ja väliin häilyväksikin identiteetin siirtymäksi toiseen tilaan. Tällöin muutos saatettiin myös tuottaa jonkin muun kuin seksuaalisuuden suhteen. Esimerkiksi transvestiittitarinoissa muutos selitettiin usein pukeutumisen ja käyttäytymisen muuttumisella. Transvestiittitarinoille ominaista oli myös se, että naistransvestiitin muutos tuotettiin paljon laaja-alaisemmin ja useampaan

eri suuntaan kuin mitä miestransvestiittitarinoissa. Vastaavasti homotarinoissa muutos tuotettiin monipuolisemmin kuin lesbotarinoissa.

Yllättävän useassa tarinassa itse identiteetille ei tuotettu muutosta, vaan muutos selitettiin lähinnä oman tai ympärillä olevien toiminnan muuttumiseksi jonkin muun kuin identiteetin suhteen. "...muuttuminen voi koskea vain sitä puolta, jonka ystävät hänessä näkevät. Eihän hänen tarvitse itseään todella muuttaa yhteiskunnan odotusten mukaiseksi." (AT11) Muuttumattomuuden syynä saattoi olla identiteetin lujuus ja vahvuus samoin kuin ajatus siitä, että on olemassa valmiit mallit, joiden mukaan vain pitää elää: "On se hyvä, että on hyvä. Mikä? Valmiiksi annettu elämä, muoto, johon asettua." (ST43) Vaikuttikin siltä, että muutoksen diskurssit olivat paljon monimuotoisempia kuin olin odottanut. Suorasta muutoksen tuottamisesta voitiin kieltäytyä, mutta silti muutoksesta kirjoitettiin todellisena mahdollisuutena. Tällöin muutoksen luonne vain selitettiin erilaiseksi.

Kiintoisia olivat myös ne tarinat, joissa henkilön identiteetti ei ollutkaan se, minä sitä oli pidetty. Useimmissa tarinoissa, joissa Sami oli homo, ei hän ollutkaan sitä oikeasti. Häntä vain oli pidetty homona. "Sami on ehkä jo varhaisina vuosina ilmaissut tunteensa muita poikia selvemmin, mikä on tytöille tyyppillistä. Pelkästään tämänkaltainen käyttäytyminen on saattanut aiheuttaa homoksi leimautumisen." (SO25) Suomalaisessa kulttuurissa homoksi onkin usein nimitetty henkilöä, joka on toiminut jollain lailla paheksuttavasti (ks. Koski 1992, 46). Haukkumalla toista homoksi on myös samalla ilmaistu toisen eriarvoisuus suhteessa itseensä. Lesboksi haukkuminen ei kuitenkaan ole muodostunut niin yleiseksi kuin homoksi haukkuminen. Tämä selittää sen, miksi esimerkiksi Annen muutos tapahtui pääasiassa naisellisemmaksi, eikä hänen todellista lesbouttaan yhdessäkään kirjoituksessa epäilty tai jätetty selittämättä.

13.2. Muutoksien selittäjät

Kuvioon 3 olen eritellyt tarinoissa tapahtuneet muutokset erilaisten diskursiivisten voimien avulla. Työntövoimat ovat jotain menneisyydessä olleita pulmia, kun taas

vetävät voimat ovat tulevaisuuden mahdollisuuksia. Itse muutosprosessi tapahtuu tässä hetkessä. Muutokseen työntävät voimat ovat rohkaisua lukuun ottamatta kaikki negatiivisia ja vetovoimat taas positiivisia. Muutos selitetään tapahtuvaksi, koska ollaan kyllästyneitä nykyiseen elämään, painostuksen alla, hyljeksittyjä tai muutoin vain koetaan elämä ongelmalliseksi. Nykyisyydessä tapahtuva muutos on viemässä elämän parempaan suuntaan ja siksi muutokseen vetävät voimat tulkittiinkin positiivisiksi identiteetin rakennusväyliksi. Tavoittelemisen arvoiseksi ymmärrettiin tasapainoinen ja ehyt elämäntilanne, muiden omaksumien väärin käsityksien oikaisu ja rakkauden kokeminen.

Menneisyys	→	Nykyisyys	→	Tulevaisuus
Työntövoima	→	Muutoksen ilmeneminen / kohde	→	Vetovoima
-ymmärtämättömyys -yksinäisyys -kyllästyminen -leimautuminen -työttömyys -raiskaus -tuomitseminen -tunne kokemattomuudesta tai puutteesta -hermostuneisuus -tyytymättömyys -masennus, ahdistus -avioliitto-ongelmat -hyljeksintä -rohkaisu -painostus -epäily itsestään		-tiedostaminen -elämän arvot -tieto -itsevarmuus -käyttäytyminen, pukeutuminen -kohtalo -yleinen suhtautuminen -elämäntilanne (esim. ympärillä olevat ihmiset ja työ) -'coming out' -stabiili, ei muutu -kokeilu -itsensä etsiminen / itsensä toteuttaminen		-rakkaus -uteliaisuus -rauhan saaminen -hyväksyntä -perhe, puoliso, lapset -vanhemmuus -unelmien toteutus -muiden käsitysten oikaisu -toverin löytäminen -muiden järkyttäminen -tasapaino, eheys

Kuvio 3. Muutoksien voimat suhteessa muuttumiseen

Nykyhetken muutoksessa itsetietoisuus, kohtalo ja tieto ovat muutoksen objekteja. Muutos itsessään voi ilmetä arvojen vaihtumisena, elämäntilanteen muutoksena tai muiden suhtautumisen muuttumisena. Menneisyydessä tapahtuneet asiat tai olosuhteet selittävät merkityksellisen muutoksen tapahtumisen juuri näissä asioissa. Muutoksen

tapahtumisessa yleiset elämän ongelmat ovat poistettavissa päämäärätietoisella toiminnalla, joka kohdistuu nykyhetkeen. Tässä mielessä sukupuolisuuden muuttumisen selittäminen ei vaikuta poikkeavan missään mielessä monissa muissa elämän tilanteissa käytetyistä arkiselityksistä. Yhtä hyvin voikin ajatella monien elämän muutoksien selittämisen tapahtuvan hyvin samankaltaisesti jäsenneyillä malleilla.

Selkeiden sukupuolisuuden selittämistapojen ja kulminoitumiskohtien näkyväksi teko onnistuu, kun kohdistamme tarkastelun siihen, millaisissa diskursiivisissa tiloissa kertomusten muutokset tuotetaan ja mitä ne tällöin käsittelevät. Selkeästi esiin tuli sukupuolisuuden jäsentäminen sisäinen - ulkoinen ulottuvuudella. Tällöin sisäisyydellä ymmärrettiin sukupuoli tiedostettuna, aitona ja luonnon antamana tuotteena, joka oli saattanut olla hukassa ja nyt sitten oltiin löytämässä tämä elämisen perusta uudelleen. Ulkoisuudella voitiin taas tarkoittaa vaikka erilaisten roolien ilmenemistä, näyttelemistä ja pukeutumista, joka oli sopusoinnussa tai ristiriidassa sisäisen olemuksen kanssa.

Toisena muutoksen kulminoitumiskohtana oli käsitys siitä, miten yleinen suhtautumisen johonkin tiettyyn sukupuoli-identiteettiin on muuttumassa yhteisötasolla esimerkiksi normien tai lainsäädännön muutoksina. Muiden käsitykset yksilön sukupuolisuudesta siis saattoivat olla osallisina muutoksen selittämisessä. Toisaalta taas muutosta saatettiin selittää rohkeana ja tarpeellisena tapana toteuttaa itseään. Tällöin tarinoissa puhuttiin rohkeudesta olla sitä mitä on, ulostulosta taikka itsensä etsimisestä.

Kolmantena ulottuvuutena muutoksen selittämisessä ilmenivät pysyvyyden ja väliaikaisuuden diskurssit. Sukupuolisuutta nimittäin jäsennettiin pysyvänä stabiliteettinä ja taas toisaalta muuttuvana kokeilemiseen ja elämäntilanteisiin liittyvinä muutoksina. Saatettiin pitää identiteetin yhteneväisyydestä kiinni tai ajatella kaiken olevan vaihtuvaa, paikkaan ja aikaan sidottua ilmaisua.

Näillä kolmella sukupuolisuuden selittämisen diskursiivisella ulottuvuudella *sisäinen - ulkoinen, normatiivisuus - itsensä toteuttaminen* ja *pysyvyys - väliaikaisuus* voi kattavasti käsittää, millaisessa tilassa muutosta aineistoni tarinoissa rakennettiin.

13.3. Sisäinen - ulkoinen

Suurimmassa osassa tarinoita päähenkilön sukupuoliuutta käsiteltiin sisäisyys - ulkoisuus-erottelun lävitse. Sisäistä olemusta pidettiin todellisena ja muuttumattomana sukupuoliuuden muotona. Aitoa, luonnollista ja henkilökohtaista on kaikki se, mitä on jo syntymästä asti ollut tai mitä on vuosien saatossa kehittynyt. Näin sukupuoliuuden alkuperä käsitetään pään tai ennemminkin ihon sisäpuolella sijaitsevaksi. Muutos ilmaistiinkin useimmiten ulkoisena muutoksena tai aidon sisäisyyden tiedostamisena ja löytämisenä. Sisäinen olemus on kestävä: se ei muutu, vaikka sitä yritettäisiinkin muuttaa.

”...sisältäpäin he eivät voisi häntä muuttaa, hän oli mikä oli.” (ST61)

”...itse hän on kuitenkin pohjimmiltaan tiennyt, että ei voi elää miehen kanssa.” (AH16)

”...hän on löytämässä oman identiteettinsä.” (SH34)

”...huomannut olevansa kiinnostunut naisista...” (AH31)

Ulkoisella olemuksella, käyttäytymisellä ja rooleilla voidaan suojata sisäisyyttä. Niinpä kertomuksissa olikin paljon hyväksyttävämpää rakentaa ulkoisia suojarooleja ja kulisseja kuin pyrkiä muuttamaan sisäistä olemusta. Toisaalta tällainen tilanne voitiin ymmärtää hankalaksi ja siksi sisäisen ja ulkoisen ristiriidattomaan tilaan olisi kuitenkin hyvä pyrkiä.

”...oli kehittänyt itselleen imagon, joka ei välttämättä ole ollut paikkaansapitävä.” (AL36)

”Jos Anne on aidosti transvestiitti, eikä vain kuvitele itseään sellaiseksi, muuttuminen voi koskea vain sitä puolta, jonka ystävät hänessä näkevät.” (AT11)

”...otti ratkaisun kulissiavioliitosta.” (SO32)

”Ystävilleen kerrottuaan hän alkoi toimia niin kuin tunsikin oikeaksi omalle luonteelleen.” (SO22)

”Miksi ei ihminen saisi näyttää todellista luonnettaan? Salailu saa loppua.” (AH29)

Sisäinen olemus ilmeni kertomuksissa ulkoista tärkeämpänä. Mikään tietty identiteetti tai 'taipumus' ei ollut ensisijaisesti pysyvintä. Tärkeintä olikin lähinnä se, että oman sukupuolisen minänsä hyväksyi omana itsenään. *"Mitä hyötyä on ns. normaaliudesta, jos ei pysty hyväksymään itseään ja elämään itsensä kanssa."* (ST59) Silloin kun muut olivat tulkinneet sisäisen olemuksen väärin päädyttiin usein selittämään muutosta ylikorostuneena ulkoisena asiana, jotta muiden attribuointiperusteet muuttuisivat yhteneviksi oman sisäisen olemuksen kanssa. *"hän on 'kova jätkä': nahkarotsi, buutsi, hän on oikea naistenmies."* (ST23) Sisäisyys - ulkoisuus-ulottuvuudella sukupuolisuutta jäsenettäessä matkattiinkin niin oman ja muiden käsityksien välillä kuin sen, mikä on 'oikeata' ja mikä taas 'leikki' transvestisuutta, heteroutta, homoutta ja lesboutta. Erottelemalla sisäinen ja ulkoinen olemus pyrittiinkin ymmärtääkseni lähinnä löytämään käsitteitä sille, kuinka yleensäkin on mahdollista määritellä sukupuolisuuden perustaa.

13.4. Normatiivisuus - itsensä toteuttaminen

Yhteiskunnan normeihin mukautuminen tai niitä vastoin taisteleva ilmenivät useissa tarinoissa keskeisinä tekijöinä, joilla muutosta jäsenettiin. Normeihin mukautumista voisi pitää negatiivisena asiana - minuuden kuolemisenä, mutta usein sekin käännettiin kuitenkin positiiviseksi muutokseksi. Suhteessa itsensä toteuttamiseen normatiivisuus yleensä selitettiin kahlitsevana asiana ja taistelusta normeja vastaan kirjoitettiin urhoollisena ja arvostettavana toimintana. Eritoten heteroiden muutostarinoissa korostui itsensä toteuttamiseen liittyviä käsitteitä kuten itsenäisyys, itsevarmuus, itsetuntemus, itsensä etsiminen ja löytäminen sekä itsearvostus ja vapaus. Muiden identiteettien muutoksissa korostuivat taas eniten normatiivisuus ja sopeutuminen tai mukautuminen yhteisön odotuksiin.

13.4.1. Normatiivisuus

Normatiivisista odotuksista kirjoitettaessa yksilö ja yhteisö asetettiin toisilleen vastakkaisiksi. Yhteisö haluaa jäseniltään tietynlaista käyttäytymistä, niinpä yksilön kokemuksena normeista kirjoitettiin usein hyvin raskaaseen sävyyn. Normatiivisuus käsitettiin vastarinnaksi, jota vasten yksilö rakentaa minuutensa taistelussa toisten ihmisten kanssa. Normien mukaan toimiminen ei aina vastannut sisäistä olemusta vaan saattoi kohdistua pelkästään ulkoiseen olemukseen. Yhteisön sääntöjen mukaan eläminen olikin joissain kertomuksissa vain ollut eräänlaista kulissia. Omista haluista ja toivomuksista periksi antaminen ja muiden odotuksiin mukautuminen selitettiin tällaisissa tilanteissa helpomman elämäntilanteen järjestämisenä. Vaikka normit olivatkin voimakkaita ja usein negatiivisia, niin muutos tulkittiin kuitenkin yleensä positiiviseksi.

”On raskasta elää ympäristössä, jossa homoja kohdellaan outoina olioina...” (SO56)

”Kukaan ei ole pyytänyt tai käskenyt häntä muuttumaan, mutta ikään kuin sanattoman painostuksen alla hän yrittää muuttua...” (AL35)

”...ympäristön odotukset ja paineet ovat pidätelleet häntä suvaitsemasta itsensä sellaisena kuin todellisuudessa on.” (AH10)

”...helpottaa ulkopuolisten reaktioita itseään kohtaan.” (SO02)

”Nyt vanhempana hän on kuitenkin alkanut kaivata yhteiskunnan normien puitteissa 'normaalial' perheympäristöä...” (AL36)

Usein muutoksen selittäminen normatiivisuudella sisälsi myös tietoisuuden normien olemassaolosta. Ihminen muuttuu tietoisesti ja siksi, että hän ei enää vain jaksanut 'toteuttaa itseään'.

”Niin alkoi tietoinen 'naisistuminen' kohti sellaista, mitä ihmiset yleensä kaikilta Anneilta edellytti.” (AT54)

”...transvestiitin tyyppisiin poikkeuksiin suhtaudutaan yhteiskunnassa kielteisesti, ja hän ei enää jaksaa selitellä tekemisiään ja ulkomuotoaan muille.” (AT11)

”Anne muuttuu ehkä siksi, kun ei siedä sosiaalista painetta olla erilainen. Hän ei ole ehkä 'sinut' itsensä kanssa.” (AT03)

Normeihin sopeutumisessa korostui hyvin voimakkaasti hyväksynnän ja ymmärryksen saaminen osakseen. Kaikki oli hyvin, jos muut vain ymmärsivät ja hyväksyivät. Tämän eteen oltiin sitten valmiita vaikka uhraamaan omien itsekkäiksi koettujen tarpeiden toteuttamista.

13.4.2. Itsensä toteuttaminen

Itsensä toteuttamisella muutoksen selittävässä kertomuksissa korostui itsensä ja todellisen minuuden löytäminen. Ulkoinen olemus saattoi olla mitä tahansa, kunhan vain elämään löydetään tarkoitus ja voidaan jatkuvasti kehittyä lisää. Itseään toteuttava saatettiin kuvata vapaaksi ja onnelliseksi elämän nautiskelijaksi.

”Jos hän vain on löytänyt itsensä ja uskaltaa käyttäytyä niin kuin hänestä tuntuu.” (AH57)

”Anne rupesi kehittämään itseään. Hän sai uusia harrastuksia ja... huomasi rakastuneensa toiseen naiseen” (AH04)

”Anne vaihtoi tyylä, uskalsi rohkeasti olla itse se ns. dominoiva osapuoli.” (AH51)

Sami on muuttumassa yksinkertaisesti siksi, että hän on löytämässä oman identiteettinsä...” (SH34)

”Niin... Miksi Sami muuttui... Toivottavasti löysi itsensä ja tarkoituksensa!” (SH53)

Normit saattavat odottaa muunlaista identiteettiä ja käyttäytymistä, mutta tärkeätä on silti olla vain sitä, mitä on. Itseään toteuttavan elämän tekee mielekkääksi normeja vastaan taistelu ja elämän sisällön laajentaminen. Muiden ei tarvitse hyväksyä eikä ymmärtää sitä, miten joku toimii. Pääasia on, että ihminen itse kokee elämänsä mielekkääksi ja osoittaa olevansa sellainen kuin tuntee olevansa. Itseään toteuttavan yksilön selitettiin joko olevan niin rohkea ja uskalias, että hän uskaltaa näyttää

todellisen minänsä tai sitten normatiivisuuden taso on alentunut ja nyt on helpompi tulla esiin. Useassa kertomuksessa tasapainoiltiinkin normatiivisuuden ja itsensä toteuttamisen välillä.

”Sami itsenäistyy eikä haluakaan enää alistua kulttuuriseen paineeseen. Hän haluaa olla vapaa.” (SH26)

”Samista on tulossa itsevarma. Hän alkaa vihdoinkin tiedostamaan, että kaikki häneen tässä seksuaaliasiassa kohdistettu käytös ja puhe on vain propagandaa, jolla Sami yritetään 'parantaa'.” (ST43)

”...ilmapiiri on muuttumassa ja nyt on helpompi 'tulla esiin.’” (AH63)

”Itsensä pettäminen ja asian salailu vie voimia; hän rohkaistuu vähitellen viestittämään ystävilleen, mitä hän on.” (AH31)

13.5. Pysyvyys - väliaikaisuus

Identiteettejä ja muutoksia voitiin käsitellä pysyvinä tai väliaikaisina. Myös aiempi identiteetti saatettiin todeta yhtä lailla väliaikaiseksi kuin nykyinenkin. Toisaalta useimmissa tarinoissa tuotiin ilmi pysyvyyden essentiaalisuutta. Identiteetin väliaikaisuus tai pysyvyys eivät olleetkaan mitään toisensa poissulkevia kategorioita, vaan ne saattoivat ilmetä saman kertomuksen sisäisessä struktuurissa samanaikaisesti ja päällekkäinkin. Pysyvyyden ja väliaikaisuuden jäsennyksellä on useita yhtymäkohtia myös sisäisyys - ulkoisuus ja normatiivisuus - itsensä toteuttaminen ulottuvuuksiin. Saatettiin esimerkiksi todeta identiteetin väliaikaisuus peiterooliksi tai pysyvyys itsensä toteuttamisena ja sisäisesti todellisen minuuden löytämisenä. Kaikkein selkeiten pysyvyys ilmeni heterotarinoissa, kun taas väliaikaisuutta korostettiin muissa tarinoissa. Usein kuitenkin väliaikaisuudesta kirjoitettaessa kirjoitettiin implisiittisesti myös pysyvyydestä ja pysyvyydestä kirjoitettaessa huomioitiin mahdollinen tilanteen väliaikaisuus.

13.5.1. Pysyvyys

Pysyvyys ilmeni tarinoissa itsensä kokemisen jatkumona. Tiedettiin, että todellisuudessa oltiin aina tai ainakin jo pitkään oltu esimerkiksi homo tai lesbo ja nyt oli saavuttu elämäntilanteeseen, jossa täytyy miettiä uudestaan omaa sukupuolisuutta suhteessa muiden sukupuolisuuteen. Aiemmin ei ole vain uskallettu olla siten kuin olisi halunnut tai nyt on vain alettu epäillä oman itsetuntemuksen totuudellisuutta.

”...itse hän on kuitenkin pohjimmiltaan tiennyt, että ei voi elää miehen kanssa.” (AH16)

”Anne on aina ollut melko ujo ihminen...” (AL35)

”Anne on ollut näennäishetero...tapahetero.” (AH63)

”Hän on kuvitellut olevansa 'normaali' eli hetero. Ehkä hän ei ole.” (SH01)

”Sami on vuosia kulkeutunut siihen pisteeseen jolloin hänen on mietittävä ollako vai eikö, hän on aina tuntenut jonkinasteista vetoa miehiin...” (SO20)

Itsensä tuntemisen jatkuvuudessa ilmeni usein käsityksiä erilaisuudesta ja poikkeavuudesta. Niinpä se, että ‘löytää’ itsestään sen todellisen sukupuolisuuden, voi ilmetä rankkana toteamuksena aiemman elämän väärin elämisestä. Lohduttavaa on kuitenkin se, että ihminen voi silti jossain mielessä edelleen olla sama vanha Anne tai Sami.

”Sami oli pienestä pitäen tuntenut itsensä erilaiseksi...” (ST06)

”Anne on jo kauan tietänyt poikkeavasta seksuaalisuudestaan...” (AH29)

”...havaitsi sitten, että hän oli todellakin elänyt elämänsä väärin” (SH08)

”Oikeastaan Annehan on sama henkilö kuin aikaisemminkin, pohjimmiltaan” (AH57)

Käsitystä identiteetin pysyvyydestä voi ajatella eräänlaisena normatiivisena ilmauksena. Jos sukupuoli muuttuu johonkin suuntaan, on tulevan identiteetin pakko olla jotain pysyvää, muutoin sille olisi vaikea keksiä legitimejä selityksiä. Sukupuolisuuden

sisällöllä ei tässä ajattelussa ole läheskään niin paljoa merkitystä, kuin mitä sen jatkuvuudella on.

13.5.2. Väliaikaisuus

Väliaikaisuus tuotettiin tarinoissa eräänlaisena elämänvaiheena. Jokin elämänvaihe on loppunut, ja nyt ollaan siirtymässä pysyvään identiteettiin tai sitten jokin uusi vaihe on vasta alullaan. Tällöin ihminen ajatellaan sukupuolisesti vaihteittain kasvavaksi ja muutos saa positiivisen leiman.

”...lesbous oli vain väliaikainen elämänvaihe hänelle.” (AL64)

”...nyt Sami elää biseksuaalista vaihetta...” (SO20)

”Nyt Anne tuntee eläneensä Anne-vaiheen loppuun elämässään.” (AT40)

Kokeilu oli myös yksi tapa tuoda ilmi väliaikaisuutta. Aiempi elämä oli saattanut olla kokeilua tai sitten nykyinen tilanne on kokeilua ja uuden etsimistä. Kokeiluilla pyrittiinkin usein selittämään pysyvän ja sisäisen olemuksen etsimistä, vaikka ulkoisesti ei aina siltä olisi vaikuttanutkaan.

”...hän haluaisi kovasti kokea jotain uutta...” (SH49)

”...haluaa tutkia onko asiat todellakin niin...” (SH19)

”Samin oma minä muuttuu ja hakee muotoaan. Hän haluaa kokeilla erilaisia asioita eikä halua kangistua sovinnaisuuksiin...” (ST38)

”...halusi kokeilla heteroelämää ja huomasiikin olevansa bi-seksuaali” (AL17)

Väliaikaisuutta ja eritoten kokeilua voi pitää myös itsensä ilmaisuna. Elämä on eletävä sellaisena kuin se on. Ei ole aikaa aiempien vaiheiden katumiseen ja hyväksytään ilman epäilyjä ajatus siitä, että itseään toteutettaessa ollaan aina oikeassa. Pysyvyyden ei tarvitse aina olla sukupuolisuuden perusta, vaan sen tilalla voidaan pitää valintaa ja menneen elämän määräävyyden sijaan tulevaisuudessa haluttuja tai tapahtuvia asioita.

”...hänen mieltymyksensä vaihtelevat ajoittain.” (AL12)

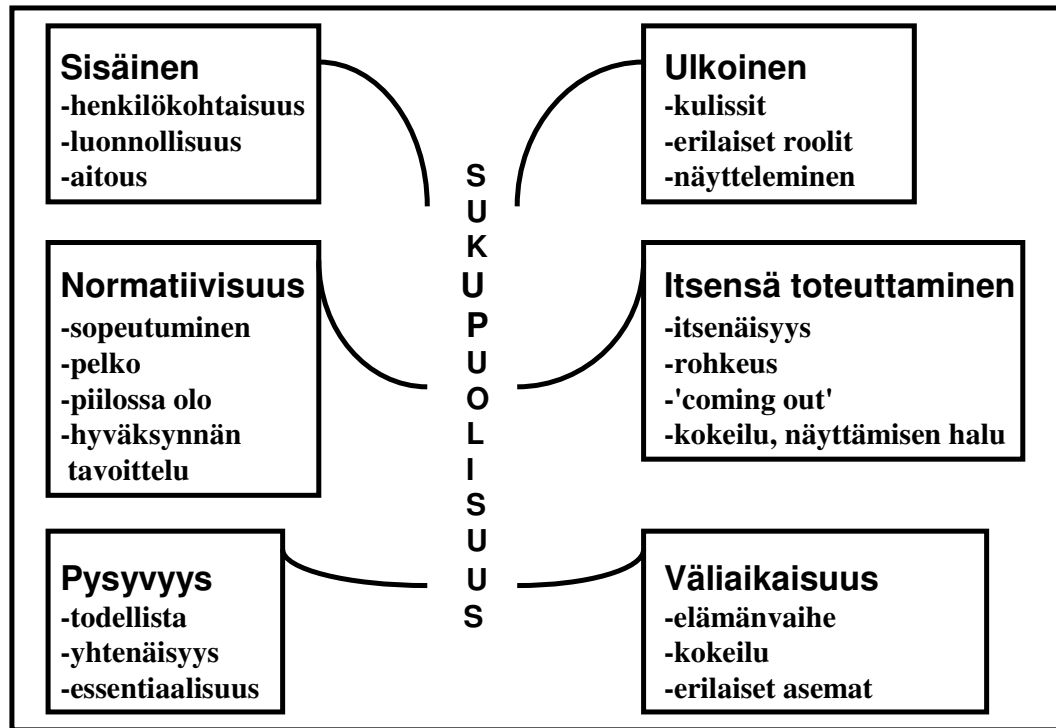
”...Sami on varma, että hän on tehnyt oikean ratkaisun. Mutta silti hän ei kadu transvestiittina oloaan. Aikansa kutakin.” (ST39)

”Voi olla, ettei Sami koskaan tyydy kahlitsemaan omaa minäänsä tiettyyn lokeroon, vaan antaa elämän tuoda mitä se tuo. Toivon niin.” (ST38)

13.6. Moniulotteisuus

Mitään edellä muodostetuista diskursseista ei voi pitää toisiaan poissulkevinä eikä puhtaasti toisilleen vastakkaisina. Ennemmin ne toimivat yhdessä. Käsitystä jostain pysyvistä, todellisesta minuudesta ei voi olla olemassa ilman käsitystä peitetystä minuudesta. Samoin itsensä toteuttamisella tai itseilmaisussa ei olisi mitään mieltä, jolle olisi olemassa normeja, jotka jotenkin 'kahlehtisivat' ja ohjaisivat toimintaa.

Jäsennyksien ulottuvuudet voivat välillä myös yhdistyä toisiinsa. Ulkoinen rooli voi olla väliaikaista ja henkilökohtaisena pidetty asia voikin yhtäkkiä olla kaikkien muiden ihmettelyn edessä. Identiteetin pysyvyyden säilyttäminen voi myös ilmetä vaikka itsensä toteuttamisena, rohkeutta vaativana sisäisen aitouden tunnustamisena. Sukupuolisuuden ja eritoten sukupuoli-identiteettien arkiselittämisen katson kuitenkin tämän aineiston perusteella rakentuvan sisäinen - ulkoinen, normatiivisuus - itsensä toteuttaminen ja pysyvyys - väliaikaisuus ulottuvuuksien diskursiivisessa leikkauspisteessä (kuvio 4, s. 64).

Kuvio 4. Sukupuolisuuden arkiselittämisen diskursiivinen tila.

14. Diskurssien painotukset

Vuonna 1996 Suomessa käytiin kiivasta julkista keskustelua homoseksuaalisten suhteiden laillistamisesta. Keskustelussa käytetyt sukupuolisuuden selittämismallit perustuivat hyvin samantapaisiin diskursseihin kuin mitä aineistostani konstruoin edellisessä luvussa. Homoseksuaalisia suhteita puolustettaessa perusargumentit viittasivat homoseksuaalisuuteen ominaisuutena, taipumuksena tai geenien määrämänä asiana, jolloin viitattiin sukupuolisuuden pysyvyyteen ja sisäisyyteen. Samoin homoseksuaalisia suhteita puolustettiin ihmisoikeuksilla ja vaadittiin oikeutta elää siten kuin halutaan, jolloin ilmiselvästi korostettiin itsensä toteuttamisen oikeutta.

Laillistamista vastustavat tahot taas esittivät homoseksuaalisuuden yksinkertaisesti normien vastaisena toimintana eivätkä olleet halukkaita virallisesti muuttamaan näitä normeja. Väliin tuotiin myös esiin ihmisiä, jotka olivat vapautuneet ja eheytyneet homoseksuaalisuudesta. Tällaisilla argumenteilla korostettiin nimenomaan vastustetun seksuaalisuuden väliaikaisuutta ja sen pelkkää ulkoista ilmiä. Jos sitten

myönnettiin homoseksuaalisuuden pysyvyys ja sisäisyys, niin silloin voitiin tehdä vaikka uskonnollisin perustein erottelu ihmisen (sisäinen, pysyvä) ja hänen tekojensa (ulkoista ilmaisua) välillä, jotta vastustava argumentointi ei olisi kaatunut. Näin homoseksuaalisia tekoja voitiin kutsua synniksi ja kuitenkin ainakin retorisesti hyväksyä pysyvä ihmisarvo.

Kyseisen keskustelun perusteella voi ajatella suomalaisissa sukupuolisuuden diskursseissa arvokkaiksi (hegemonisiksi) kohoavan sisäisyyden, pysyvyyden ja itsensä toteuttamisen (vrt. Kivivuori 1992, 101). Negatiivisena taas selitetään sisäisen olemuksen kanssa ristiriidassa oleva ulkoinen olemus, väliaikaisuus ja normatiivisuus, jos se ei ole samalla itsensä toteuttamista. Kehyskertomusten eri variaatioilla tuotettujen kertomusten tarkastelu variaatioittain tarkentaa kuvaa yhteiskunnassamme käytetyistä sukupuolisuuden selitysulottuvuuksien painotuksista. Tällöin on myös mahdollista vertailla eri sukupuolisuuksiin kohdistuvien diskurssien painotuseroja, mikä esimerkiksi pelkän homoseksuaalisuuskeskustelun pohjalta olisi hankalaa.

14.1. Transvestiittitarinat

Transvestiittien muutostarinoissa korostui muutoksen selittämisessä normatiivisuuden huomiointi. Muiden jatkuva kommentointi ulkonäöstä tai käyttäytymisestä aiheuttaa halun muuttumiseen eritoten Annesta kertovissa tarinoissa.

”Anne on kyllästynyt loputtomin huomautteluihin...” (AT33)

”...hän ei enää jaksa selitellä tekemisiään...” (AT11)

”...ei siedä sosiaalista painetta olla erilainen” (AT03)

”...hänen oli pakko muuttaa käytöstään tietoisesti, jotta hän voisi kulkea rauhassa...” (AT54)

Annesta kertovissa tarinoissa identiteetin muutos tuotettiin tasapainottamalla sisäinen ja ulkoinen olemus. Jos transvestiittina eläminen oli ollut jotain väliaikaista, niin siirtymä

pysyvämpään olemukseen tapahtui ulkoisia rooleja ja kuoria riisuen. Tällaista sisäisen ja ulkoisen olemuksen yhdenmukaistamista ja kompromissien tekoa ei kuitenkaan usein tarvittu. Ratkaisu voitiin tuottaa erottamalla todellinen sisäisyys ja muiden näkemä ulkoisuus. Tällöin normatiivisuus tavallaan kohdistuikin vain ulkoiseen olemukseen eikä sisäistä muutosta tapahtunut tai sitä ei ollut enää tarve selittää. Sisäinen olemus vaikuttikin säilyvän useimmiten pysyvänä, kun taas ulkoinen olemus ilmeni kertomuksissa väliaikaisena.

”Hän oli unohtanut oman naisellisuutensa ja toisen persoonansa. Hän halusi ne takaisin, mutta halusi silti säilyttää osan miehisistä piirteistään.”
(AT33)

”...päättää muuttua ulkoisesti. Sisäisesti hän on kuitenkin yhä sama Anne.”
(AT15)

”...muuttuminen voi koskea kuitenkin vain sitä puolta, jonka ystävät hänessä näkevät.”(AT11)

Annesta kertovissa tarinoissa normatiivisuus tuotiin ilmi hyvin eksplisiittisesti. Silti Annesta kertovissa tarinoissa identiteetti saattoi muuttua moniulotteisemmin kuin Samista kertovissa tarinoissa (ks. taulukko 2, s. 52). Varmaan siksi, että Annesta kerrottaessa normatiivisuus koski vain ulkoista olemusta. Samista kerrottaessa normatiivisuus sai eri olemuksen. Sami muuttui lähinnä miehekkäämmäksi ja tätä voisi pitää hyvin normatiivisena muuttumisena. Samin muutosta kuvailtiin kuitenkin ennemminkin itsensä toteuttamisena kuin normien mukaan muuttumisena. Ero naistransvestiiteista kertoviin tarinoihin tuli esiin selkeästi. Samille transvestiittina olo olikin lähinnä ollut jotain väliaikaista, josta muutos tapahtui tiedostamisen ja pysyvän sisäisyyden etsimisen avulla.

”Hän alkoi etsiä miehen mallia ympäriltään ja pikkuhiljaa hän alkoi löytää miehen sisältään.” (ST41)

”...päätty näyttää ettei ole mikään frigidi, kummajainen.” (ST23)

”...tiedostaminen on ollut pitkä prosessi...” (ST52)

”Viikkojen edetessä hän huomaa, että hän haluaa jatkaa elämäänsä miehenä.” (ST39)

Normatiivisuus ei kuitenkaan ohjannut kaikkia Samista kertovia tarinoita. Voitiin esimerkiksi ihmetellä, miksi Samin pitäisi muuttua.

”...jos Samin ystävät ovat kuitenkin hyväksyneet Samin mahdollisen transvestiittiuden, niin miksi Sami muuttuisi? Hirmuisen todennäköiseltä syytä EI silloin kuulostaisi sosiaalinen paine 'normaaliuteen'...” (ST42)

Silloin kun tarinassa identiteetti pysyi edelleen transvestiittina, Samista kerrottiin vahvana ja rohkeana ihmisenä. Transvestisuuden ollessa väliaikaista saattoi myös muuttuminen ja sitä seuraava tilannekin olla väliaikaista. Tällöin korostui lähinnä mahdollisuus itsensä toteuttamiseen.

”Samista on tulossa itsevarma... Sami valaistuu omasta voimastaan ja vapauden karismastaan.” (ST43)

”Sami ei tiedä itsekään mikä hänestä lopulta tulee, hän haluaa elää omalla laillaan ja on täysin oikeutettu siihen.” (ST38)

14.2. Lesbo- ja homotarinat

Lesbo- ja homotarinat, samoin kuin transvestiittitarinatkin, lähtevät liikkeelle pitkälti normatiivisuuden kautta. Lesbot muuttuvat feminiinisemmiksi ja homot taas maskuliinisemmiksi. Lesbotarinoissa halu muuttua normien mukaiseksi on lähtöisin miehen kohtaamisesta. Havaitaan, että toista sukupuolta oleva ei olekaan sitä, miksi on luul-tu. Lesbouden perusta tavallaan horjuu ja mahdolliseksi tulee positiivinen elämä heterona.

”...jokin Mikon läheisyydessä saa hänet tuntemaan itsensä vapautuneeksi ja luonnolliseksi.” (AL64)

”Anne on tavannut myös mukavan miehen, joka ei juo lainkaan...” (AL13)

”Anne on huomannut, että toinenkin sukupuoli on tunteellinen ja huomioonottava ja johon voi luottaa.” (AL48)

Lesbomaineesta kerrottiin yleensä vaikeana asiana, josta haluttiin eroon ja lesbotaustasta saatettiin kirjoittaa negatiivisena vielä muuttumisen jälkeenkin. Aiemmasta

lesboelämästä muodostuikin kertomuksissa hävettävä ja peiteltävä asia, koska lesbous oli ollut ohimenevä ja väliaikainen identiteetti. Nyt oltiin löytämässä varsinaista sisäistä ja pysyvää olemusta ja monesti tätä löytöretkeä kuvailtiin helpotuksena.

”...huomasikin olevansa bi-seksusaali. Anne oli helpottunut, koska lesbous oli ollut hänelle vaikea asia.” (AL17)

”...Kalle ei tiedä Annen lesbotaustasta...Anne haluaisi kovasti ottaa asian puheeksi ja odottaa sopivaa tilaisuutta.” (AL45)

”...Anne haluaa vähin erin päästä eroon lesbo-maineestaan. Onneksi Mikko ei tiedä...”(AL64)

Annea kuvailtiin kovana, laskelmoivana ja jopa sairaana ihmisenä, jos Annen muutoksesta kerrottiin vain väliaikaisena tai itsensä toteuttamisena.

”Lapsen saatuaan hän aikoo hylätä miehensä (jos nyt on sellaista kontalleen ottanut).” (AL36)

”Ehkä hän on vain halunnut rikkoa rajoja ja keksinut vasta viimeaikoina jonkin muun tavan, jonka rinnalla lesbous ei ole tuntunut enää kovinkaan radikaalilta.” (AL14)

”Hän on ehkä myös hiukan jakomielitautinen ja hänen mieltymyksensä vaihtelevat ajoittain.” (AL12)

Lesbotarinoissa ei oikeastaan kerrottu menneisyydestä mitään; ei kirjoitettu siitä, miten Annesta oli tullut lesbo. Tässä suhteessa homotarinat poikkeavat lesbotarinoista. Homotarinoissa kerrotaan Samin homouden syistä ja yritetään tehdä ymmärrettäväksi hänen taustaansa, sitä miten tämän hetkiseen tilanteeseen oli tultu. Taustaksi homoudelle kirjoitettiin esimerkiksi lapsuudesta, nuoruudesta, läheisistä ja vanhemmista.

”...naispuoliset ihmiset äiti, tarhan täti, opettaja (naisia) eivät ole arvostaneet Samia. Isähahmoa Samilla ei ole ollut...” (SO55)

”Sami on ollut hallitsevan äidin uhri...Kun Sami tapasi tytön ja esitteli tämän äidilleen, aloitti äiti oman kampanjansa, työstä eroon ja nopeasti...” (SO44)

”Kanssaihmissen vakuutteluista huolimatta he eivät koskaan oppineet ymmärtämään ja hyväksymään Samia sellaisena kuin hän oli.” (SO22)

”Koulussa häntä kiusattiin vaatteiden, rasvaisten hiusten, puhetyylin ja jäykän kävelytyylin takia.” (SO60)

Homotarinoissa muuttuminen normien mukaisesti tapahtui usein vain ulkoisina muutoksina. Sisäinen olemus saattoi edelleen pysyä ja jopa vahvistua samalla, kun ulkoisesta identiteetistä neuvoteltiin normatiivisina koettujen odotusten kanssa. Kertomuksissa olikin tältä osin yhteneväisyyksiä naistransvestiittitarinoihin, joissa sisäinen olemus eroteltiin ulkoisesta. Tästä samasta syystä myös ulkoinen olemus varmaan sai hyvin erilaisia ilmentymiä (ks. taulukko 2, s. 52).

”Vaikka nämä (naiset) eivät aina olleetkaan houkuttelevampia, hän pitäytyi niissä ja etsi uuden jos entinen ei häntä miellyttänyt. Näin hän ansaitsi saman huomion kuin aikaisemminkin.” (SO22)

”Sami elelee sievässä pikkukodissansa sievän frigidin vaimonsa kanssa - öiseen aikaan tapailee rakastamaansa miestä... otti ratkaisun kulissiavioliitosta.” (SO32)

”...yrittää käyttäytymisensä muuttamisella esim 'miehekkäämmäksi', helpottaa ulkopuolisten reaktioita itseään kohtaan.” (SO02)

Kertomuksissa, joissa Samia oli vain pidetty homona, korostui ulkoisen olemuksen muuttuminen yhteneväksi sisäisenä pidetyn identiteetin kanssa. Normeihin mukautumalla voitiin saavuttaa jopa muiden kadehtima elämäntilanne ja käsitys Samista muodostui tällöin sankarilliseksi.

”Tutut näkivät muuttuneen Sami, ryhti kohentui ja nuhrisesta vaarista kehkeytyi sutjakka nuori mies.” (SO44)

”Ystävät eivät pitäneet Samia enää homona vaan kadehtivat hänen onnellisen elämän tilanteensa vuoksi.” (SO60)

Homotarinoissa ei toista sukupuolta oleva henkilö antanut alkusysäystä muuttumiseen kuten lesbotarinoissa. Toisesta sukupuolesta kyllä kirjoitettiin, mutta useimmiten

suhdetta naiseen kuvailtiin ennemminkin muuttumisen seuraukseksi tai palkinnoksi kuin sen syyksi.

”Nyt Sami elää biseksuaalista vaihetta, ei holtittoman vapaamielisesti vaan etsien kumppania...” (SO20)

”Samin yleiskunto parani ja lihakset kasvoivat. Urheiluseuran leirillä Sami tapasi elämänsä naisen ja he alkoivat seurustella.” (SO60)

”Ehkä näin löytäisi myös tyttöystävän paremmin, muuttumisleikin jälkeen.” (SO56)

14.3. Heterotarinat

Heteroiden muutostarinoissa korostettiin itsensä toteuttamista. Kun muututaan pois normatiivisiksi koetuista sukupuoliisuuden muodoista, on muuttumisen tärkeimmäksi tekijäksi selitettävä jotain muuta kuin normatiivisuus. Itsensä toteuttamista kerrottiin kuitenkin eri tavoin, kun tarinan päähenkilö oli joko Anne taikka Sami. Annen muuttumisesta kerrottaessa itsensä toteuttamisen mahdollistajana oli ollut normatiivisuuden tason aleneminen. Normatiivinen paine yhteiskunnassa on vähentynyt ja tämän seurauksena Anne sitten elää siten kuin haluaa.

”...vasta nyt, kun ilmapiiri on suvaitsevampi, hän uskaltaa tuoda taipumuksensa enemmän esiin.” (AH28)

”Nyt hän on kuitenkin saanut kannatusta - yleiset asenteet muuttuvat, löytyy ihmisiä, joille puhua ja tietoa asiasta - ja on päättänyt astua kaapistaan.” (AH10)

”...asiassa on se hyvä puoli, että asia on tullut julkisuuteen ja siitä keskustellaan, sillä tieto vähentää ennakkoluuloja.” (AH31)

Annen muutos muodostuu sitten itsensä toteuttamisen avulla pohjalla olevan sisäisen ja pysyvän identiteetin löytämiseen ja sen esiin tuomiseen. Sukupuolisuudesta kirjoitettiin Annen kohdalla essentiaalisena ominaisuutena.

”Anne on jo kauan tiennyt poikkeavasta seksuaalisuudestaan...” (AH29)

”Itse hän on kuitenkin pohjimmiltaan tiennyt, että ei voi elää miehen kanssa.” (AH16)

”...ympäristön odotukset ja paineet ovat pidätelleet häntä suvaitsemasta itsensä sellaisena kuin todellisuudessa on.” (AH10)

Annen muuttuminen heteroidentiteetistä muualle saattoi useimmiten positiivisena ilmaistusta itsensä löytämisestä huolimatta olla normien vastaisuudessaan pelottavaakin. Muiden reaktioita ei aina osata ennustaa ja siksi saatetaan vielä jäädä elämään entistä heteroelämääkin.

”...hän on muuttamassa naisen kanssa yhteen asumaan, mutta pelkää samalla ystäviensä ja läheistensä reaktioita.” (AH16)

”Tietämättömyys aiheuttaa sulkeutuneisuuden vanhaan elämään.” (AH50)

”Muutos on kuitenkin hidasta, sillä asia on hänelle itselleen 'outo'...” (AH10)

Samin itsensä toteuttamisen taustaksi ei kerrottu normatiivisuuden vähenemisestä. Yhteiskunnan normatiivinen paine kyllä koetaan, mutta muuttuminen on yhteydessä Samin vahvuuteen ja itsensä toteuttamisen tärkeänä tuntemiseen ja siten normatiivisuuden väheneminen ei millään tavoin tule ilmi tarinoissa. Muutoksesta saatettaisiin kuitenkin kirjoittaa huomiota herättävänä asiana ja sitä voitaisiin pitää ystävyysuhteita häiritsevänä. Samista ei kuitenkaan koskaan kerrottu kiusaantuneena, sen sijaan Samin ystävät saattoivat olla kiusaantuneita muutoksesta. Ystävät sitten joko vain hyväksyivät muutoksen tai sitten eivät.

”...haluaa toteuttaa unelmiaan.” (SH49)

”Sami itsenäistyy eikä haluakaan enää alistua kulttuuriseen paineeseen. Hän haluaa olla vapaa.” (SH26)

”Hän on muuttumassa ja haluaa muuttua silläkkin uhalla, että hän syrjäytyy yhteiskunnasta.” (SH08)

”Sami ei ole kiusaantunut, ystävät ovat... hakevat paikkaansa, entä jos...?” (SH53)

”...menetti nopeasti osan ystäväpiiristään, mutta ei kaikkia. Osa jatkoi ystävävyttä lyhyen alkukangertelun jälkeen...” (SH05)

Itsensä toteuttamisella kuvataan sitä, kuinka Sami löytää jotain sisäistä, mitä hän on etsinyt jo ehkä pitkäänkin. Tämän sisäisen ei kuitenkaan tarvitse olla pysyvää, vaan se voi olla väliaikaistakin. Samia kuvataan elämän havainnoitsijana, tutkijana, joka etsii itseään ja todellista minuuttaan. Muutoksesta kerrottiin usein kokeiluina, jolla pyritään ymmärtämään paremmin omaa elämää.

”Hän on kuvitellut olevansa 'normaali' eli hetero. Ehkä hän ei ole. Hän haluaa ottaa asiasta selvän.” (SH01)

”...hän on löytämässä oman identiteettinsä tai ainakin hän nyt haluaa toimia toisella tavalla.” (SH43)

”...haluaisi kovasti kokea jotain uutta...” (SH49)

”Sami on huomannut saavansa 'enemmän irti' toisenlaisista suhteista ja haluaa tutkia onko asiat todellakin niin, vai palaako hän takaisin entiseen elämäänsä.” (SH19)

Heterotarinoiden muutoksissa korostui selkeästi Samin ja Annen erilainen jäsentäminen. Anne eli normatiivisuuden paineen alaisena ja pyrki pääsemään siitä irti toteuttaakseen itseään. Sami taas toteutti itseään ilman pelkoa muiden huomioista. Kummatkin etsivät sisäisyyttä. Annella sisäisyyteen yhdistyi pysyvyyden käsite, kun taas Samilla sisäisyyteen yhdistyi väliaikaisuus ja mahdollisuus toimia siten kuin haluaa, *"mennä miehille tarpeilleen"* (SH49).

OSA IV: Tulkinta: Modernit ja postmodernit diskurssit

Tieteen paradigmat ja arjen diskurssit vaikuttavat ensi alkuun toisistaan hyvin erillisiltä tavoilta rakentaa sukupuolisuudeksi kutsuttua diskurssia. Työni ensimmäisessä osassa kuitenkin esitin, että sosiaalitiede käsitteellistää arjen puhetapoja ja näin muodostaa uusia popularisoitavissa olevia diskursseja. Mitä tulkintoja tieteen paradigmat sitten tekevät arkiselityksistä? Miten ne ottavat haltuun arkiselitykset? Millaisia merkityksiä tällöin nousee esiin työn edellisessä osassa abstrahoiduista sukupuolisuuden arkidiskursseista?

Teen ensiksi aineistosta esiin tulleista arkidiskursseista tulkinnat työn toisessa osassa esittämälläni paradigmoilla. Näin arkidiskurssit otetaan vuoroin haltuun sukupuolijärjestelmän, tyylien eron sekä performanssin paradigmoissa. Eri paradigmoissa kielen luonne ymmärretään eri tavoin. Siksi olen eksplisoinut jokaisen tulkinnan alkuun taustatiedoksi kyseisen paradigman käsityksen kielellisistä selityksistä. Eri paradigmoista käsin tehtyjen tulkintojen jälkeen pohdin, miten muuten arjen diskursiivinen tila ja tieteen paradigmat on mahdollista yhdistää ja ymmärtää sukupuolisuuden rakentajana. Miten niissä lopulta ilmenee monessa suhteessa hyvin samantyyppisiä diskursiivisia jäsennyksiä ja miten tällöin on mahdollista hyödyntää tietoa sukupuolisuuden diskurssien käytöstä? Työn lopuksi esitän koko työn koosteena metadiskurssin, jossa myös otan etäisyyttä tämän työn rakennusprosessiin.

15. Paradigmojen tulkinnat

15.1. Sukupuolijärjestelmä

Sukupuolijärjestelmässä tuotettu puhe ja kirjoitukset ymmärretään yhteiskunnallista ja kulttuurista ideologiaa sisältäviksi tuotteiksi. Tätä kautta pyritään ymmärtämään esimerkiksi yksilön sukupuolisuuden ja identiteetin rakentumista / rakentamista aktina, joka voidaan suhteuttaa yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Kieli siis ymmärretään lähinnä

modernin kielikäsitteen tavoin todellisuutta heijastavaksi välineeksi (ks. s. 5 - 6). Konstruoimieni arki- ja diskurssien voidaankin tulkita ilmentävän ennen kaikkea käsityksiä eri sukupuolisuuden muodoista sekä niiden välisistä valtasuhteista.

Sukupuolisuuden selittämisessä sisäisyyden ja ulkoisuuden erottaminen toisistaan vaikutti oleelliselta erottelulta. Jäsenyyksen voi ajatella viittaavan vastaavan tapaiseen sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolin väliseen eroon (ks. s. 28 - 29). Ulkoisesti ilmenevän sukupuoliroolin attribuointiperusteita muuttamalla tarinoissa tuotettiin sitten tasapainoinen tilanne ulkoisen ja sisäisen välillä taikka pystyttiin hyväksymään niiden ambivalenssi. Koska sukupuolirooli ymmärretään muutettavissa olevaksi, on siihen yhdistyvä väliaikaisuuden käsite toimivampi kuin pysyvyys. Pysyvyydestä kirjoitettiin yleensä, kun kyseessä oli sisäisesti essentiaaliseksi koettu muuttumaton sukupuolisuuden muoto. Itsensä toteuttaminen voidaan tässä paradigmassa ymmärtää ihmisen sisältä lähteväksi toiminnaksi, kun taas normatiivisuus on käsiteltävissä ulkoa päin tuleviksi pakotteiksi. Tällöin sukupuoli on ymmärrettävissä tasapainoiluksi oman elämän ja muun yhteisön tai yhteiskunnan välillä.

Aineiston jäsenyksissä naisen (Annen) sukupuoli-identiteetin muuttumista selitettiin suuremmalla normatiivisuuden paineella kuin miehen (Samin) muuttumista. Miehen muuttumisessa painotettiin itsensä toteuttamista ja väliaikaisiakin vaiheita. Tulkitsen tämän siten, että sukupuolisuuden jäsenyksissä ilmenevät yhteiskunnalliset sukupuoleen perustuvat valta-asemat. Perinteisesti naisena olemiseen on kohdistettu yhdenmukaisempia ja voimakkaampia odotuksia kuin mieheen. Toisaalta taas patriarkaalisesta yhteiskunnasta tunnusmerkkinä on pidetty miehen oikeutta toimia siten kuin haluaa. (ks. Lerner 1989.)

Homon muuttumisen selittämisessä painottui kuitenkin normatiivisuus. Tällöin sisäinen ja ulkoinen olemus jaettiin usein kahtia ja normatiivisuus kohdistui vain ulkoiseen olemukseen. Kun sukupuoli on tällöinkin jäsennettiin sisäisenä ja pysyvänä, ei sisäistä muutosta tapahtunut. Homoista kertovissa tarinoissa tehtiin nykyistä tilannetta ymmärrettäväksi kertomalla menneisyydestä. Lesbotarinoissa ei kerrottu menneisyydestä. Niissä ei myöskään eroteltu sisäisyyttä ulkoisuudesta. Muutos tapahtui tuottamalla ulkoinen todellisuus, joka vastasi löydettyä sisäistä olemusta.

Sukupuolijärjestelmä-paradigmassa homomiehen muutoksen ymmärrettäväksi tekeminen ilmaisee patriarkaalisen ja heteroseksistisen yhteiskunnan merkkejä (vrt. Heikkinen 1994). Jos mies on siirtynyt pois maskuliinisesta asemastaan, taustalla on oltava jotain, mikä tekee ymmärrettäväksi tällaisen toiminnan; muutoinhan se olisi järjetöntä. Lesbotarinoissa useimmiten löydetty todellinen heteroseksuaalisuus kuvaa taas sitä, miten naista pidetään lesbona huonompana kuin feminiinisenä heterona. Heteron muutos on naisellakin tietyssä määrin itsensä toteuttamista, kun taas lesbon muutos on normeihin mukautumista.

Miestransvestiittien muuttumisen selittämisessä ei normatiivisuuden tarvinnut olla niin suuri tekijä kuin homon muutoksessa, koska käsitys transvestiitin olemuksesta ei sinänsä sisällä seksuaalista suuntautumista. Seksuaalisuus käsitetään yleensä paljon privaattimmaksi ja essentialistisemmaksi kuin pukeutuminen tai muu käyttäytyminen. Tämän takia juuri homouteen voi ajatella kohdistuvan suurempia normatiivisia muutospaineita kuin transvestisuuteen.

Naistransvestiitin muuttumisessa ilmeni ulkoisen ja sisäisen olemuksen erottelu. Anneen kohdistuvat normatiiviset odotukset muuttivat häntä ulkoisesti, mutta eivät sisäisesti. Naistransvestiitti saattoi myös muuttua paljon laaja-alaisemmin kuin miestransvestiitti. Tämän ajattelen kuvastavan sitä, että naistransvestiitin muutoksella ei heteroseksuaalisessa kulttuurissamme ole sukupuolistetun vallan kannalta niin suurta merkitystä kuin miestransvestiitin muuttumisella. Naistransvestiitti ei myöskään uhkaa seksuaalisuudellaan miehistä maailmaa siten kuin lesbo. Kuitenkin, jos maskuliinista pidetään sisäisenä olemuksena arvokkaampana kuin feminiinistä, voi sisäisen ja ulkoisen olemuksen erottaminen toisistaan olla ymmärrettävää.

Sukupuolijärjestelmän näkökulmasta arkijäsennykset ilmentävät melko traditionaalisia käsityksiä sukupuolisuudesta. Arthur Brittanin (1989, 131 - 132) toteamus siitä, että vaikka tasa-arvo yleisissä mielikuvissa vaikuttaa todelta, niin mitään muutoksia käyttäytymisessä toista sukupuolta kohtaan ei silti ole tapahtunut privaatin piirissä, vaikuttaakin osuvalta. Kärkevästi voisi vielä sanoa, että edes mielikuvissa taikka tässä työssä käytetyssä eläytymistehtävässä, ei perinteistä sukupuolijärjestelmää uhkaavia tekijöitä vaikuta loppujen lopuksi esiintyvän kuin pintatasolla.

15.2. Tyyli

Tyylien eron ja eritoten ruumiinfenomenologian näkökulmassa kieli sisältyy yhtenä elementtinä ihmisen kokemusmaailmaan ja sukupuolisuuteen. Tuotetut kielelliset ilmaukset ymmärretään myös eleyksi kokemusmaailmaksi. Uudet merkitykset nousevat ainoastaan totunnaisista merkityksistä ja tämä edellyttää siis kielenkäyttöä (Heinämaa 1996, 107). Yhteisesti jaetulla kielellä on siis tässä paradigmassa tiukasti kokemuksiin sitoutuva yhteys. Kielen voisi ajatella joko vievän eteenpäin tai hajottavan sukupuolen tyyllistä kahtiajakoa. Sukupuolisuuden ymmärtäminen kaksijakoisena tyyllisenä ilmiönä keskittyykin sukupuolierosta käsin miehisen (Sami) ja naisellisen tyylin (Anne) tarkasteluun sekä olemisen elementeistä yhdistyneen tyylin, identiteetin huomiointiin. (ks. s. 35 - 37.)

Aineistoni kirjoituksissa tunnuttiin tekevän voimakas ero eri tyyliin ja kahtiajakoisesti elettyyn sukupuoliseen todellisuuteen. Kahtiajakojen ylittäminen taas muodosti kertomuksissa eräänlaisen kokemusmaailman jatkumon, joka ilmeni pysyvyydestä kirjoittamisena. Vaikka ulkoinen tyyli muuttuikin, niin kokemus sukupuolisuudesta selitettiin yleensä kokemukselliseksi pysyvyydeksi. Kokeva subjekti selitettiin siis ikään kuin eheäksi ruumiilliseksi kokonaisuudeksi, jota ei voida hajottaa paloihin (vrt. Baumann 1996, 201 - 202).

Tyyliä selittäessä muodostettiin monia muitakin käsityksiä ihmisen kokemusmaailmasta. Yksi suurimmista oli jako sisäisen ja ulkoisen kuvan kesken käytävään keskusteluun. Ihminen käsitettiin sukupuolisena olentona tekeväksi ja kokevaksi. Kokemuskäsityksessä erottui muiden yksilöiden huomioiminen normatiivisuutena tai itsensä toteuttamisena. Eri tyyleistä kertominen saattoi myös saada eri ulottuvuuksia ajallisessa muodossa. Joissain kertomuksissa tärkeäksi muodostui tämän hetken tärkeänä kokemisen kuvaus ja väliaikaisen identiteetin kuvailu. Eritoten heteroiden miehisestä tyylistä kirjoitettiin väliaikaisena olemisena, kun taas naisellinen tyyli selitettiin ennemminkin pysyvyyden ja jatkuvuuden kautta. Naisellinen kokemus esittäytyi näin pysyvänä jatkuvuutena, kun taas miehin kokemus ymmärrettiin hyppäykselliseksi ja tiukasti tilanteeseen sidotuksi.

Miehistä tyyliä selitettiin naisellisuutta useammin itsensä toteuttamisena. Miehinen itsensä toteuttaminen tuli ilmi eritoten heteroista ja transvestiiteista kertovissa tarinoissa. Näissä tarinoissa tyyli ilmeni rohkeana ja itsevarmana toimintana. Naisellisen tyylin muutosta taas selitettiin yleensä normatiivisuudella enemmän kuin miehisen tyylin muuttumista. Naisellinen tyyli vaikutti ottavan huomioon läheiset ja muun vaikuttavan yhteisön, jossa tyyliä todennettiin. Naisellista tyyliä voikin tämän aineiston perusteella pitää miehistä tyyliä voimakkaammin yhteisöön kietoutumisena.

Homon ja naistransvestiitin muutoksessa sisäisen ja ulkoinen erottelu loivat dynaamisen jäsenyyskentän, jossa identiteetit liikkuvat muutoksessa. Sisäisyydellä ja ulkoisuudella tasapainoiltiin ja kehitettiin tulevaisuuden uusia ulottuvuuksia. Lesboidentiteetin muutoksessa taas tyyliä rakennettiin tasapainoilun sijaan liikkeenä väliaikaisuudesta pysyvyyteen ja ulkoisuudesta sisäisyyteen. (ks. s. 65 - 70.)

Arkidiskurssien voikin tämän aineiston pohjalta ajatella vievän eteenpäin sukupuolen kahtiajakoa, vaikka elementtejä kummastakin maailmasta yhdisteltiin toisiinsa. Tarkkaa kuvaa tästä kahtiajaosta ei kuitenkaan tällä aineistolla voi tehdä, koska aineistoa ei kerätty yksinomaan tyyllillisen eron tarkastelua varten. Niinpä aineiston jäsenyydet eivät ainakaan eksplisiittisesti kertoneet eletystä kahtiajaosta. Toimivampi aineisto sukupuolieron tarkasteluun voisi olla puhtaasti omia kokemuksia tarkasteleva puhe. Tällöin ongelmaksi kuitenkin saattaisi nousta se, kuka määrittelee tutkittavan ihmisen sukupuolisuuden, eli lähtökohdan tuotetun puheen analysoinnille (vrt. s. 50). Kielellisten jäsenyyksien voi kuitenkin edellä kuvatun kaltaisesti ajatella ohjaavan yksilötason sukupuolisesti jakautuneita kokemuksia, jos tähän tulkintaan yhdistetään diskurssianalyysin näkemys todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta.

15.3. Performanssi ja valta

Performanssi ja sen pohjalla oleva foucaultilainen ajattelutapa perustuvat nimenomaan kielen käyttöön ja sen rakentumiseen. Diskurssien jäsenyydet ovat keskeisin osa

sukupuolisuutta tutkittaessa, koska performanssit saavat merkityksensä vain vallan tuottamisessa puhetaivoissa. Valta koskee kaikkia ja se tuottaa subjektiutta. (ks. s. 39 - 42.)

Aineiston kertomuksissa kirjoitettiin useasti, että elämä tuo, mitä se tuo ja vaihtelevuus on tällöin ymmärrettävissä yksinomaan sukupuolisuuden pysyvyydeksi. Ulkoisen erottaminen sisäisestä saatettiin myös tuottaa siten, että niiden yhtenevyys ilmaistiin tärkeäksi. Toisaalta taas saatettiin kertoa, kuinka sisäinen ja ulkoinen ovat olleet tai tulevat olemaan hyvin irralliset elämismaailmat. Myös itseilmaisuus esiintyi hyvin oleellisena performatiivisena kuvauksena muutoksen ymmärtämisessä silloin, kun muutos oli seurausta tietoisesta muuttumisesta ja valinnasta.

Eniten performatiivisuutta korostavia selitysmalleja esiintyi heteromiehestä kertovissa tarinoissa, vähiten taas lesbonaisen muutoksesta kerrottaessa. Selitysmallien runsautta tai vähyyttä kiinnostavampaa on kuitenkin analysoida sitä, miten kaikissa tarinoissa yleensäkin käytettiin juuri sellaisia selityksiä ja jäsennyksiä kuin käytettiin. Miksi sukupuolisuutta jäsenettäessä hyödynnettiin sisäinen - ulkoinen, normatiivisuus - itsensä toteuttaminen ja pysyvyys - väliaikaisuus ulottuvuuksia? Eikö sukupuolisuutta olisi voinut rakentaa yhtä lailla tässä yhteydessä järjettömiltä vaikuttavilla erotteluilla kova - pehmeä, kaunis - ruma tai keltainen - violetti?

Foucaultilainen vastaus tähän toteaa, että nykyiset diskurssit ovat historiallisesti ehdollistettuja ja siksi selitämme sukupuolisuutta siten kuin teemme (ks. s. 41). Vaikka performanssissa kiinnitetään huomio lähinnä ihmisen näkyvään toimintaan, niin kertomuksissa yleensä sisäinen ja pysyvä olemus koettiin tärkeämmäksi kuin ulkoinen ja väliaikainen. Historiallisesti ehdollistettuna tulkintana voisi esimerkiksi ajatella, että sisäisyys on käsitetty ulkoista tärkeämmäksi asiaksi siitä asti kun kirkkoisä Augustinus totesi, että Jumala on löydettävissä ihmisen sisältä. Siksi sisäisyyttä on pidettävä tärkeämpänä kuin ulkoisuutta. Ennen Augustinuksen väitettä oli uskottu, että Jumala löytyy ihmisen ulkopuolelta, siksi perusteltu väite sisäisyyden tärkeydestä olikin aikanaan hyvin radikaali. Kristillisestä selityksestä uskomus tai väite sisäisyyden paremmuudesta on sitten myöhemmässä filosofiassa, tieteessä ja arkiuskomuksissakin saanut hyvin perustellun aseman länsimaalaisen ihmisen kokemusmaailmassa. (Taylor 1989, 111 - 207). Sisäisyyden pitäminen useimmiten ulkoista tärkeämpänä voikin

ajatella kertovan lähinnä kristinuskosta lähtöisin olevasta diskursiivisesta vallasta subjektuuden tuottajana.

Foucault'n mielestä suurin subjektuutta tuottava vallan mekanismi on tunnustaminen (Foucault 1984, 58 - 65). Aineistossa tunnustaminen esiintyi lähinnä lesboista kertovissa tarinoissa. Kyseisissä tarinoissa muutoksen aiheuttajana oli useasti toiseen sukupuoleen tutustuminen; asia, jota ei muissa tarinoissa oikeastaan käsitelty. Näin voisikin ajatella kaikkein voimakkaimman heteroseksuaalisessa matriisissa esiintyvän vallan kohdistuvan juuri lesbouteen (vrt. Butler 1989). Aineiston jäsenyksissä lesbouteen liitettiinkin eniten syyllisyyttä ja sen mukanaan tuomaa tarvetta tunnustamiseen.

Diskursiiviseen vallan tuottamaan subjektuuteen liittyy tietoisuus. Tietoisuus sukupuolisuuden jäsentämisestä, jota performanssit usein edellyttävät, ilmeni aineistossa siten, että joissain tarinoissa identiteetistä kerrottiin valintana ja tietoisena päätöksenä muuttua johonkin haluttuun suuntaan. Näin muutoksessa voidaan tietoisesti pelata muiden käsityksillä sukupuolisuudesta ja tuottaa muiden silmissä itselle juuri sellainen positio kuin halutaan.

Valta diskursiivisissa käytännöissä ilmenee performanssi-paradigman tulkinnan mukaan siten, että se tuottaa kyseisillä jäsenyksillä operoivia subjekteja. Oli subjekti sitten lesbo, homo, transvestiitti taikka hetero, hän silti määrittelee omaa kuin muidenkin sukupuolisuutta hyvin pitkälti pysyvyytenä, väliaikaisuutena, itsensä toteuttamisena, normatiivisuutena, sisäisyytenä tai ulkoisuutena. Jäsenyksien painotukset eivät välttämättä kuitenkaan olisi samantapaisia kuin tässä aineistossa, koska subjektuivisuus ei tällöin ilmenisi monien erilaisilla identifioituvien subjektuivuuksien tuotoksena kuten tässä tutkimuksessa. Kiintoisaa olisikin tarkemmin tutkia, miten eri performansseja, tyylejä tai identiteettejä toteuttavat henkilöt painottaisivat eri diskurssien ulottuvuuksia selittäessään sukupuolisuuttaan.

16. Tulkitsijana moderni - postmoderni

Sukupuolisuuden tutkimusparadigmoja voi eri tilanteen, kohteen ja tavoitteiden mukaisesti käyttää eri tavoin, kuten edellä olen havainnollistanut. Harvoin niitä on kuitenkaan hyödynnetty samassa työssä tehden samasta aineistosta eri tulkintoja. Tarkemmin ilmaistuna ei kyseessä tulkintojen kannalta tietenkään ole ollut sama aineisto. Enemminkin paradigmojen esioletukset ja niiden tulkintamallit mahdollistivat juuri kyseisen kaltaiset tulkinnat. Aineisto sinänsä ei näitä tulkintoja yksin tuottanut.

Voiko tieteen ja arjen sitten ajatella toisistaan näin erillisiksi yksiköiksi, joissa sukupuolisuutta tutkivalla tieteellä voidaan tehdä tulkintoja arjen sukupuolisuudesta? Työni alkupuolella perustelin väitteen että tiede ja arki eivät ole toisistaan näin irrallisia saarekkeita kuin miltä paradigmoista käsin tehtyjen tulkintojen perusteella näyttäisi (ks. s. 14 - 15). Miten muuten tieteen ja arjen diskurssit sitten olisi mahdollista yhdistää toisiinsa, jollei juuri tällaisilla tulkinnoilla?

Sosiaalitieteen tulkinnat arjesta tehdään tulkintakehyksistä, paradigmoista käsin. Näin selityksien abstraktiotasoa nostetaan ja niistä tehdään tieteen keinoin vakuuttavampia ja tiedostetumpia diskursseja. Diskursseja popularisoitaessa sukupuolisuuden 'vanhat' puhuvat saavat joko lisätukea tai sitten arkeen valutetaan uusia jäsennysmalleja. (ks. s. 14 - 18.) Kuten jo selvästi on ollut nähtävissä, on arkeen siirtynyt useita käsityksiä tieteestä. Valumisesta kertoi jo se, että ainoastaan yksi vastaaja ei osannut eläytyä esittämäni eläytymistehtävään. Syynä oli se, että transvestisuus oli täysin vieras termi. (ks. s. 52) Yleisesti ottaen siis hetero, homo, lesbo ja transvestiitti olivat tunnettuja käsitteitä. Muita tieteestä lähtöisin olevia käsityksiä olivat esimerkiksi eläytymistehtävässä ilmennyt kirjoittaminen identiteeteistä, sukupuolirooleista, normeista, sukupuolenvaihdosleikkauksista ja bi-seksuaalisuudesta.

Kuitenkaan sanojen tieteestä arkeen valumisessa ei vielä sinänsä ole paljon kiinnostavuutta (Kivivuori 1992, 111). Tieteestä alkunsa saaneita käsitteitä on nimittäin arkikielessä mahdollista käyttää jossain muussa kuin niiden alkuperäisessä merkityksessä (Setälä 1995a; Setälä 1995b). Niinpä arjen ja tieteen diskurssien sisällöllisestä vastaavuudesta ei voi helposti päästä yksimielisyyteen. Väitän kuitenkin,

että arjen ja tieteen sukupuolisuuskurssit ovat rakenteeltaan ja muodoltaan samanlaisia (vrt. Kivivuori 1992). Jotta olisi mahdollista konstruoida arjen ja tieteen yhtenevyyttä, on näitä diskursiivisia tiloja tarkasteltava yhdessä¹⁵.

Arjen ja tieteen yhtenevyyksistä on mahdollista konstruoida arjen ja tieteen yhteisesti jakama diskursiivinen tila. Tämä diskursiivinen tila voidaan taas kiinnittää laajempaan tietomuodolliseen, kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin sekä käsittää näin konstruoitu kielikulttuuri modernien ja postmodernien selitysrakenteiden ja diskursiivisten muotojen vastakkainasettumisiksi. Tällöin sekä tieteen että arjen diskursiivisilla tasoilla sukupuolisuuden voidaan ajatella rakentuvan normatiivisuus - itsensä toteuttaminen, sisäinen - ulkoinen ja väliaikaisuus - pysyvyys-ulottuvuuksilla. Näin ollen moderni/postmoderni-keskustelu on mielestäni avain arjen ja tieteen yhteisesti jakamien selitysrakenteiden tarkastelemiseksi.

16.1. Tiede

Modernin tietomuodon tyypillisenä piirteenä on pidetty sen pyrkimystä selittää näkyvää näkymättömällä. Ajattelu operoi tällöin dikotomioilla pinta / perusta, pinnallinen / syvällinen, epäautenttinen / autenttinen, keinotekoinen / aito. Tuula Pulkkinen mukaan modernia lähestymistapaa voisi kuvailla riisumiseksi. Uskotaan, että kuorimalla epäaitoja kerroksia saavutetaan lopulta jokin aito ja alkuperäinen ydin. (Pulkinen 1993,

---

¹⁵ Havainto arjen ja tieteen monista yhteneväisyyksistä on saanut aikaan viime aikoina esimerkiksi sen, että sukupuolisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on ainakin kirjoitusvaiheessa yhdistetty tiedettä ja arkea uudella raikkaalla otteella. Näin arkiselityksille esitetyt kysymykset ovat nousseet teorioita valaiseviksi ja ovat vieneet tekstiä eteenpäin asettaen taas uusia kysymyksiä teorioille sekä arjelle. Taustateorioiden ja aineiston välinen suhde ei ole tällöin ollut enää kovinkaan selkeä, vaan niiden on ajateltu valaisevan toisiaan, käyvän dialogia keskenään. (ks. Huuska painossa; Kaskisaari 1995.) Vaikka tällainen nähdäkseni erittäin kiintoisa kirjoittamistapa on yleistynyt, niin silti ei ole kysytty, miksi arjen ja tieteen selitykset on yleensäkin mahdollista yhdistää tällä tavoin. Tässä esittämäni näkemys on, että arki ja tiede ovat yhdistettävissä, koska ne jo toimivat kulttuurissa ja yhteiskunnassa yhdessä eivätkä siis lopulta ole toisistaan erillisiä diskursiivisia tiloja. Samasta syystä ne ovat monessa suhteessa hyvin samanlaisia. Näin uudet sukupuolisuustutkimuksen kirjoituskäytännöt vain ilmentävät tuota arjen ja tieteen rakenteellista samanlaisuutta eivätkä siis tutkimusraporttien tasolla lopulta yhdistä mitenkään omaperäisesti taikka uudella tavalla arkea ja tiedettä. Ne vain tuovat näkyviin sitä, mikä on jo pitkään ollut arjen ja tieteen vuorovaikutuksellista käytäntöä.

304.) Sukupuolijärjestelmän jäsenyydet ilmentävät selvästi modernia otetta sukupuolisuuden tutkimiseen. Yrityksenä on löytää biologiasta taikka kulttuurista perustaa sukupuolisuuden ymmärtämiselle ja sitten selitetään biologialla kulttuuria taikka päinvastoin (ks. s. 32). Myös historiallisen kehityksen selvittäminen on eräänlaista perustan hakua (ks. s. 26 - 27). Samoin roolien suhde esimerkiksi identiteettiin on useimmiten kuvattu esittäväksi. Siten roolit on yksilötasolla käsitetty pinnallisiksi ja identiteetti paljon syvemmäksi ihmisolemuksiksi. (ks. s. 28 - 29.) Tavoitteena sukupuoli-paradigmassa on ollut selittää ihminen ristiriidattomasti, vaikka harvoin kai tähän päämäärään on aukottomasti päästy.

Sukupuolijärjestelmä-paradigmassa yksilön asettaminen vastakkain yhteiskunnan kanssa korostaa normatiivisuuden huomiointia sukupuolisuuden muodostumisessa. Vastakkain asetaan normatiiviset odotukset ja yksilön oma sukupuoli. Normatiivisuus on ideologista ja perustuu hierarkioihin. Yksilön sukupuoli taas käsitetään hyvin pitkälle olemukseltaan pysyväksi ja sisäiseksi. Jos sukupuoli muuttuu, niin se on yhteydessä yhteiskunnallisiin muutoksiin, eli lähinnä normatiivisen ympäristön muuttumiseen. Sisäisen ja ulkoisen olemuksen välillä pyritään taas ristiriidattoman yksilön konstruointiin. Itsensä toteuttamista ei sukupuoli-järjestelmä-paradigmassa oikeastaan pohdita eikä myöskään väliaikaisuutta korosteta, sillä niitä ei pidetä sukupuolisuuden kannalta 'todellisina'. (ks. s. 27 - 30)

Postmodernille ajattelulle oleelliseksi taas on muodostunut pyrkimys kaikkien dikotomioiden ylittämistä. Luonnon ja kulttuurin välisen raja-aidan ylittäminen on ollut tärkeää samoin kuin 'pinnallisiin' ilmiöihin tarttuminen. (Pulkkinen 1993, 304 - 305.) Tyylien ero ja performanssi paradigmoja voikin hyvällä syyllä kutsua postmoderneiksi lähestymistavoiksi. Molemmat pyrkivät pääsemään irti kulttuurin ja luonnon välisestä vastakkainasettelusta. Samoin kummatkin kieltäytyvät sukupuolisuuden perustan etsimisestä ja tyytyvät tarkastelemaan sitä, mitä on näkyvissä. Tärkeäksi koetaan pinnallisuus ja sen ilmeneminen tyyliissä tai esityksissä.

Verrattuna sukupuoli-järjestelmä näkökulmaan tyyli-paradigman painotuksena ovat väliaikaisuuden, muutoksen ja itseilmaisun korostaminen. Kokemusmaailman tarkastelu ja hyvin yksilökeskeinen lähestyminen painottavat sukupuolisuuden ymmärtämisessä

sisäisyyttä. Sisäisyydellä ei kuitenkaan ole pysyvyyden merkitystä, vaan se on ennemminkin osa ulkoista olemusta. Lopulta sisäisyys - ulkoisuus-erottelu menettää merkityksensä, kun se tyylien eroja analysoitaessa on mahdollista ymmärtää täysin samaksi asiaksi. Tyylien erot käsitetään lisäksi positiivisiksi, ja siksi vallasta puhuminen ei väritä tulkintaa eikä normatiivisuutta tarvitse huomioida yksilön sukupuolisuutta teoretisoitaessa. (ks. s. 35 - 37.)

Performanssi-paradigma korostaa ulkoisen 'esiintymisen' tärkeyttä, itseilmaisua, ja tekee näin sukupuolisuuden vaihtelevuuden ymmärrettäväksi. Sisäisyyden tärkeys kielletään tai kuten tyyleistä puhuttaessa ulkoinen ja sisäinen käsitetään samaksi asiaksi. Normeja taas tarkastellaan vain siinä määrin kuin niitä hyödynnetään performansseissa. Itsensä toteuttaminenkin on tällöin lähinnä normien hyödyntämistä. Jokainen kohtaa diskursiivisen vallan ja sen tiedostaminen on tärkein väline performatiivisen sukupuolisuuden kannalta. (ks. s. 37 - 42.) Performanssi-paradigman tulkinnassa painottuvat näin ulkoinen toiminta, itsensä ilmaisu ja väliaikaisuus.

Moderni sukupuolijärjestelmä-paradigma painottaa siis diskursiivisen tilan rakentamista sisäisyyden, normatiivisuuden ja pysyvyyden diskurssien ympärille. Postmodernit tyylien eron ja performanssin paradigmat taas rakentavat keskustelua sukupuolisuudesta korostaen ulkoisuuden, itsensä toteuttamisen ja väliaikaisuuden diskursseja.

16.2. Arki

Arkidiskursseissa sama modernin ja postmodernin vastakkainasettuminen voidaan käsittää aivan yhtenevillä termeillä kuin tieteessäkin. Yhteiskunnallista taustaa vasten ajateltuna sukupuolisuuden diskurssien voi myös ajatella suhteutuvan moniin muihin yhteiskunnallisiin tilanteisiin. Tässä yhteydessä hyödynnän Kenneth Gergenin (1991) kirjan *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in contemporary life* kuvausta romantismin, modernin ja postmodernin luomien diskurssien yhdistymisestä todellisuuden ja minuuden rakentamisessa. (vrt. s. 5)

Modernissa yhteiskunnan tunnusmerkkinä voi pitää uskoa edistykseen ja ongelmien ratkaisuun rationaalisesti järjen avulla. Teknologian lisääntymisen mukana käsitys tuottavuuden kasvamisesta sitoutuu koneen lailla toimimiseen. Yhteiskunnassa toimiva yksilö, ihminen, on mahdollista tällöin ymmärtää koneen yksikkönä, joka ainoastaan toimiessaan yhtenä koneen osana, hyödyntää yhteiskuntaa¹⁶. Toimijalla ei siis ole vapautta oman asemansa taikka minuutensa tuottamiseen. Tällainen ymmärrys ilmenee sukupuolisuuden diskursseissakin kirjoitettaessa normatiivisuudesta¹⁷. Uskotaan, että normeihin sopeutumalla vähennetään konfliktien mahdollisuuksia ja vain tällöin toimitaan itseä, läheisiä ja yhteiskuntaa hyödyntävällä tavalla.

Modernin yhteiskunnan piirteenä on myös tieteen mahdin tunnustaminen. Uskotaan, että on olemassa jotain todellista ja alkuperäistä, joka on löydettävissä, kun käytössä on kunnan välineet ja järki. Ihmistäkin pidetään tällöin yksinomaan essentialistisena. Sisäisyys, todellinen ja pysyvä minuus voidaankin näin ajatellen löytää ainoastaan tämän vuosisadan psykologian tuottamalla käsitteillä (vrt. Kivivuori 1992). Minuutta ja identiteettiä on siis välttämätöntä etsiä eri keinoin ja ilmaista se, jotta tieto olemassa olevasta maailmasta lisääntyisi.

Vastakohtana modernin yhteiskunnan kehitykselle postmodernissa yhteiskunnassa kaiken jo olemassa olevan yhdistäminen jollain uudella tavalla tulee tärkeäksi. Tähän mahdollisuuden antavat esimerkiksi viestinnän ja liikenneyhteyksien nopeutuminen ja halventuminen. Tiedonvälityksen ja matkustamisen lisääntyessä erilaiset maailmankatsomukset joutuvat tekemisiin toistensa kanssa. Näin syntyy moniarvoisuutta ja ristiriitaisia käsityksiä elämäntavoista ja identiteeteistä. Todellisen essentialistisen luonteen merkitys alkaa tällöin hämärtyä. Kameoleontin tapaisesti toimiminen on tällöin paras tapa selviytyä eteenpäin. Sukupuolisuuden diskursseina erilaisista kulisista ja rooleista kirjoittaminenkin osoittautuvat tällöin merkittäviksi.

---

¹⁶ Sosiologian klassikko Max Weber kirjoitti jo 'pienestä rattaasta suuressa koneistossa'. Parhaiten saman ajatuksen taas visualisoi Charles Chaplin elokuvassaan 'nykyaika' (1936). Kyseisessä elokuvassa Chaplinin näyttelemän tehdastyöläisen toiminta samastetaan toistuvasti erilaisiin mekaanisiin laitteisiin.

¹⁷ Zygmunt Baumanin ajattelussa normatiivisuus sen sijaan yhdistyy järjestyksen ihannointiin, joka kehittyi kansallisvaltioiden syntyprosessissa (Bauman 1996, 47 - 84).

Postmodernia yhteiskuntaa kuvaa myös elämänrytmin nopeutuminen. Tällöin tärkeäksi muodostuvat eri elämänvaiheet ja niiden väliaikaisuus. Pätkätyöt ja avioerot ovat postmodernin ihmisen arkea. Kun toiminnan malleja otetaan erilaisista yhteyksistä ja kun niistä muodostetaan minuuden kokonaisuus¹⁸, ei helposti enää puhuta pysyvyydestä. Tällöin on ennemminkin kyse väliaikaisuudesta, itsensä ilmaisusta ja kyvystä luovia eri tilanteissa vakuuttavasti.

Tämän kuvauksen perusteella arkidiskurssienkin voi tieteen paradigmojen tapaan katsoa jakautuvan moderneiksi sisäisyyden, pysyvyyden ja normatiivisuuden diskursseiksi. Postmoderneja diskursseja taas ovat arjessakin ulkoinen, väliaikainen ja itsensä toteuttaminen.

Aineistoni jäsenyksissä korostuivat sisäisyyden ja pysyvyyden diskurssit. Itsensä toteuttamista tärkeämpänä oli Annesta kirjoitettaessa normatiivisuus. Samista kirjoitettaessa itsensä toteuttaminen saattoi sisältyä normatiivisuuteen tai olla itsessään kaikkein tärkeintä. Samin muutoksen kuvailussa korostettiin väliaikaisuutta myös enemmän kuin Annen muutoksessa. (ks. s. 65 - 72.) Johtopäätöksenä voikin sanoa, että miehen sukupuolisuuden selittämiseen hyödynnetään enimmäkseen postmoderniin kuuluvia ilmaisutapoja. Naista taas jäsennetään voimakkaammin modernin käsitteistöllä.

16.3. Yhteisistä diskursseista sovelluksiin

Sukupuolisuutta rakentavien arjen ja tieteen diskurssit siis kasvavat modernin ja postmodernin erottelun varassa. Tieteessä vastakkainasettelu on suhteellisen selkeästi artikuloitu, kun taas arjessa eri sukupuoli-identiteeteistä kirjoitettaessa diskurssit sekoittuvat toisiinsa ja toimivat limittäin. Vaikeata onkin väittää, että eläisimme pelkästään modernissa yhteiskunnassa, samalla kun on yhtä mahdotonta väittää, että eläisimme ainoastaan postmodernissa yhteiskunnassa. Pikemminkin on niin, että kulttuurissa, yhteiskunnassa ja sosiaalitieteissä modernit ja postmodernit teemat,

---

¹⁸ Tätä voi kutsua postmodernissa maailmassa tapahtuvaksi minuuden koostamiseksi (Bauman 1996, 200 - 203).

diskurssit, elävät rinta rinnan (Parker 1992, 72). Joissain tilanteissa postmodernit diskurssit ovat toimivampia kuin modernit, joissain tilanteissa asia on toisin päin. Kuitenkin modernin ja postmodernin erottelu läpäisee ja rakentaa niin arjen kuin tieteenkin sukupuolisuuden diskurssit. Mitä seurauksia tai sovellutuksia tällaisesta modernien ja postmodernien diskurssien yhdistämisestä sitten on arjen ja tieteen yhdessä rakentamaan diskursiiviseen tilaan?

Yhteiskunnallisella ja poliittisella tasolla moderni/postmoderni-erottelun valossa ymmärrettäväksi tulee, miksi esimerkiksi homoseksuaalisten suhteiden laillistamisessa muualla hyväksi havaittu rakkaus-diskurssi ei Suomessa ole toiminut siten, että kaikki olisivat hyväksyneet sen. Rakkaus-diskurssin ajatus perustuu siihen, että niin heteroseksuaali kuin homoseksuaalikin voi hyväksyä sen sukupuolisuutensa rakennusaineeksi. Seksuaalisen suuntautumisen perustaksi ymmärretään siis rakkaus ihmiseen eikä toiseen sukupuoleen. (vrt. Kitzinger 1989, 88 - 90.)

Suomessa kuitenkin voi väittää rakkauden olleen pitkään sidoksissa pysyväksi miellettyyn avioliittoon. Näin rakkauden käsitekin on ollut pysyvyyteen pohjautuva, moderni diskurssi. Postmodernissa yhteiskunnassa avioerot ja avoliitot pitävät kuitenkin huolen siitä, että rakkautta on vaikea mieltää pelkästään avioliittoon sidotuksi asiaksi. Rakkaus-diskurssiakaan ei siten voi enää ajatella pelkästään pysyvyytenä, vaan siitä voidaan erottaa postmoderni väliaikaisuus. Tällöin kysymys kuuluukin, miten homoseksuaalin ehkä väliaikainenkin rakkaus voitaisiin todentaa yhtä tärkeäksi kuin heteroseksuaalin rakkaus? Voihan käydä niin, että rakkauden kohde on ensi kerralla samaa sukupuolta olevan sijaan toista sukupuolta oleva.

Voikin väittää, että modernin pysyvyyden varaan rakentuva rakkaus-diskurssi ei 'mene läpi' diskursiivisessa tilassa, jossa modernit ja postmodernit diskurssit toimivat limittäin ja asettuvat vastakkain. Sukupuolisuuden ymmärtäminen modernin ja postmodernin välissä toimivana diskursiivisena tilana antaakin näin oivan mahdollisuuden analysoida homoseksuaalisten suhteiden laillistamiskeskustelua samalla kun raja-aitoja ylittävien ja kaikkien hyväksymien diskurssien kehittäminen helpottuu.

Tasa-arvokeskusteluun tekemäni moderni/postmoderni-erottelu tuo lisäsävyä. Modernia yhteneväistä subjektia on nimittäin yleensä pidetty maskuliinisena. Feminismissä taas on epäilty, että nainen ei vielä edes ole tullut subjektiksi. (ks. Braidotti 1993, 19 - 26.) Voikin ajatella, että postmodernisti tapahtuvan miehen ja modernisti ilmenevän naisen kulttuuriset jäsennykset kertovat siitä, että nainen on nyt saavuttamassa yhtenäisen subjektin aseman. Mies sen sijaan on vaiheessa, jossa subjekti on kuolemassa. Tarkoittaako tämä sitten sitä, että postmoderniin päin liikkuva suomalainen yhteiskunta heikentää naisissa sellaista, mikä ei vielä ole ollut vahvakaan (Rojola 1996b, 31)? Vai antaako juuri tämä ero mahdollisuuksia rakentaa uusia sukupuolisuuksia ja niiden välisiä tasa-arvoisia suhteita?

Tieteen piiloideologisuutta tarkasteltaessa on taas huomattu, että teorioiden dekonstruointi ja niiden kritisoiminen ei useinkaan ole riittävää ideologioiden poistamiseksi. Seurauksena on vain, että ideologia siirtyy toiseen paradigmaan tai poistetun ideologian tilalle tulee uusi ideologia. Esimerkiksi lesboutta teoretisoidessa entisen patologisoinnin tilalle on syntynyt ajatus henkilökohtaisesta elämäntyylisestä. Kummassakin tapauksessa tutkimus on silti marginalisoinut lesbouden (Kitzinger 1987, 188 - 189). Tämän huomioiden diskursiivisena tilana tarkasteltu sukupuolisuuden rakentuminen painottaa paradigmojen ja niitä popularisoivien tieteentekijöiden arkidiskursseja tuottavaa statusta. Näin tieteentekijöiden interventioiden tekemisen vastuuta ja työskentelyssä käytetyn itsereflektion tärkeyttä pitäisi kasvattaa. Samalla voidaan vaatia popularisoinnin tapojen tutkimista, jotta tätä kuvailemaani tieteen ja arjen välistä diskursiivista prosessia voitaisiin tarkemmin analysoida.

Voidaan myös ajatella, että sukupuolisuuden diskursseissa tapahtuvassa modernin ja postmodernin vastakkainasettelussa on kyse ideologisesti ratkaisemattomasta dilemmasta (ks. Billig et al. 1988). Tämä dilemmainen asetelma on syntynyt yhteiskunnallisessa muutoksessa (vrt. Fairclough 1995, 106 - 110). Modernit ja postmodernit diskurssit ovat tällöin asettuneet toisilleen vastakkaisiksi ja ristiriitaisena ilmenevässä diskursiivisessa tilassa yritetään niin arjen kuin tieteenkin tasolla ratkaista tätä kahden eri ideologian yhteensopimattomuutta. Siten sukupuolisuuden diskursseissa ei tarvitse olla kyse sukupuolen ja sukupuolten välisten subjektiivisuuksien taikka valtasuhteiden määrittelystä. Pikemminkin on niin, että sukupuolisuuden rakentaminen

ja sen diskurssit herättävät voimakkaita tuntemuksia ja pakottavat itse kunkin argumentoimaan asiasta niin tieteessä, julkisuudessa kuin arjen kiireessäkin, koska tuossa samassa puheessa tiivistyvät ihmisyyden merkitykset.

Modernien ja postmodernien diskurssien välisen eron ymmärtäminen tekee siis sukupuolisuudesta kommunikoimisen niin arjen kuin tieteenkin tasolla entistä helpommaksi. Samalla modernin ja postmodernin läpäisemästä diskursiivisesta tilasta nousee uusia merkityksellisiä kysymyksenasetteluja sekä mahdollisia ratkaisuja ongelmallisiksi koettuihin tilanteisiin. Nyt johdannossa esittelemäni ravintolan mainos ”*tule sellaisena kuin olet tai vaihda tyylää*” näyttäytyy modernin ja postmodernin maailman yhteentörmäyksestä rakennetuksi mainokseksi, joka vetosi minuunkin sen takia, että se toi esiin ratkaisemattoman jännitteen kahdesta arkipuheesta ja tieteessä ilmenevästä toisilleen vastakkaisesta yhteiskunnallisesta ideologiasta. Nyt jännite alkaa purkautua ja jähmettymisen sijaan liike ja toiminta tulevat jälleen kerran mahdollisiksi.

17. Metadiskurssi

Tämän työn kantavana voimana on ollut näkemys, että todellisuus on sosiaalisesti konstruoitunutta. Siten sukupuolisuudenkin rakentaminen tapahtuu erilaisissa diskursseissa. Erottelin kahdenlaisia diskursiivisia tiloja, joissa sukupuolisuutta rakennetaan. Toista tilaa kutsuin tieteen paradigmoiksi ja toista taas arjen diskursseiksi. Sukupuolisuutta tutkivan tieteen paradigmat ovat rakentuneet toisistaan eroavalle diskursiivisuudelle. Näin niiden kautta tulkitut samatkin arjen toimet ja puheet saavat eri merkityksen eri paradigmoissa.

Työni toisessa osassa konstruoin kolme tieteen paradigmaa ja esitin niiden perusoletukset. Seuraavassa osassa taas analysoin arjen diskursseja ja sitä, miten niillä selitettiin erilaisia identiteettejä. Arjen jäsenyksistä tein sitten tulkintaa tieteen paradigmojen keinoin. Näin toimien arkiajattelu käsitteellistyi ja tuli arjen kannalta vähemmän ymmärrettäväksi. Näinhän tiede on yleensä toiminut ja tulokset ovat tässäkin tapauksessa mielenkiintoisia. Esimerkiksi käsitykset mieheydestä ja naiseudesta

osoittautuivat sukupuolijärjestelmässä traditionaalisia arvoja vastaaviksi, kun taas tyylien eron näkökulmasta mieheys ja naiseus olivat toisistaan syvästi eroavia ja silti tasa-arvoisia olemisen tapoja.

Lisäksi voitiin todeta, että arki ajattelu on hyvin pitkälle yleistajuistettua tiedettä. Kun arki on sukupuolisuutta tutkivan tieteen toiminnan kannalta raaka-ainetta, niin myös popularisoitu tiede on käsitettävissä arjen diskurssien käyttövoimaksi. Ei olekaan mikään ihme, että selitysrakenteet ja diskurssit ovat kummassakin diskursiivisessa tilassa hyvin samankaltaiset. Näin ajatellen sukupuolisuuden voi väittää olevan tieteen ja arjen yhdessä rakentaman todellisuuden osan. Diskursiivinen tilakin on tällöin yhteisesti jaettua tilaa. Tämän tilan läpäisevät ennenkaikkea modernit ja postmodernit jäsenyydet, diskurssit. Niinpä työni lopussa esitin toimivaksi lähestymistavaksi sukupuolisuudesta puhumiseen arjen ja tieteen yhdessä toimimisen huomioon modernin ja postmodernin kontekstissa.

Metadiskurssiksi sanotaan diskurssia diskurssista. Metadiskurssissa siis otetaan etäisyyttä niihin puhetapoihin, joita on itse käytetty argumentteja rakennettaessa. (Fairclough 1992, 122.) Millaista diskurssia sitten rakensin tässä työssä? Onko se edellä kuvatun tiivistelmän kaltainen? Ei aivan. Ilmiselvästikin pyrin rakentamaan diskurssianalyysin pohjalta synteisiä tieteen ja arjen tavoista rakentaa sukupuolisuutta. Tällöin tietoteoreettisessa mielessä työni perustui yhtä lailla yhteen paradigmaan, diskurssianalyysiin (ks. Wesslin-Helenius 1994, 45). Sitten pyrin osoittamaan diskurssianalyysin paremmuuden ottamalla sillä haltuun muita sukupuolisuutta tutkivia paradigmoja yhtä lailla kuin arki diskurssiejakin. Diskurssianalyysiä voi kuitenkin pitää aivan yhtä lailla ongelmallisena tutkimusmetodina kuin muitakin paradigmoja (ks. Burman & Parker 1993). Miksi sitten hyödynsin diskurssianalyysiä enkä esimerkiksi jotain toista esittelemääni paradigmaa?

Valitsin tämän lähestymistavan, koska diskurssianalyttistä tutkimusta sukupuolisuudesta ei ainakaan tähän tapaan ollut aiemmin tehty. Siksi tämän työn muodostamaa diskursiivista tilaa, paradigmaa, ei ainakaan missään nimessä voi kutsua hegemoniseksi. Pikemminkin kyseessä on ollut yksi postmodernin tieteen sallima tapa järjestää ja yhdistää sukupuolisuuden diskurssit uudella tavalla (vrt. Lyotard 1985, 83).

Diskurssianalyttinen lähestymistapa sukupuolisuuteen osoittautui äärimmäisen kiinnostavaksi. Diskurssianalyttinen tulkintakehys nimittäin mielestäni mahdollisti tuoreiden tulkintojen ja innostavien argumenttien esittämisen sekä asetti sellaisia kysymyksiä, joiden tekemisestä muiden paradigmojen lähtöoletuksista käsin ei edes voisi kuvitella esittävänsä. Postmodernin tieteen suurimpana legitimointikeinona on pidetty juuri uusien lausumien ja ajatusten tuottamista (Lyotard 1984, 102). Tästä syystä diskurssianalyysin metodiset pulmat ja niiden laajempi pohtiminen osoittautuivat tämän työn kannalta lopulta suhteellisen irrelevanteiksi. Kun tämän työn lukijallekin on herännyt runsaasti ajatuksia, kysymyksiä ja pohdintoja sukupuolisuudesta, on tämä työ mielestäni tehnyt tehtävänsä pönkittäessään arjen ja tieteen välistä modernin ja postmodernin leikkaavaa diskursiivista sukupuolisuutta.

Lähdeluettelo:

- Abelove, Henry & Barale, Michèle & Halperin, David (ed.) 1993:** The Lesbian and Gay Studies Reader. Routledge, New York.
- Alapuro, Risto (ed.) 1985:** Small States in Comparative Perspective. Essays for Eric Allardt. Norwegian University Press, Oslo.
- Alasuutari, Pertti 1989:** Erinomaista, rakas Watson, johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Hanki ja Jää, Helsinki.
- Alasuutari, Pertti 1992:** Desire and Craving. A Cultural Theory of Alcoholism. Suny, New York.
- Allardt, Erik 1987:** Tiede ja yhteiskunta. Teoksessa Väisänen, Annikki (toim.) 1987: Tieteestä tiedottaminen. Valtion painatuskeskus, Helsinki. s. 7 - 12.
- Austin, J. L. 1962:** How to do Things with Words. Clarendon Press, Oxford.
- Badinter, Elisabeth 1993:** Mikä on mies? Vastapaino, Tampere.
- Baumann, Zygmunt 1996:** Postmodernin lumo. Vastapaino, Tampere.
- Bem, Sandra 1983:** Gender Schema Theory and its Implications for Child Development: Raising Gender-aschematic Children in a Gender-schematic Society. Signs Vol 8, No. 4, s. 598 - 616.
- Berger, Peter ja Luckmann, Thomas 1994 (alkup. 1966):** Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Kirjapaino-Oy Like, Helsinki.
- Billig, Michael 1987:** Arguing and Thinking. Cambridge University Press, London.
- Billig, Michael & Condor, Susan et al. 1988:** Ideological Dilemmas: Social Psychology of Everyday Thinking. Sage, London.
- Bizzell, Patricia 1992:** Academic Discourse and Critical Consciousness. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Braidotti, Rosi 1993:** Riitasointuja. Vastapaino, Tampere.
- Burman, Erica & Parker, Ian 1993:** Against Discursive Imperialism, Empiricism and Constructionism: Thirty-two Problems with Discourse analysis. Teoksessa Burman, Erica and Parker, Ian (ed.) 1993: Discourse Analytic Research. Repertoires and Readings of Texts in Action. Routledge, London. s. 155 - 172.

- Burman, Erica & Parker, Ian (ed.) 1993:** Discourse Analytic Research. Repertoires and Readings of Texts in Action. Routledge, London.
- Butler, Judith 1990:** Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. Routledge, New York.
- Butler, Judith 1993:** Imitation and Gender Insubordination. Teoksessa Ablove, Henry & Barale, Michèle & Halperin, David (ed.) 1993: The Lesbian and Gay Studies Reader. Routledge, New York. s. 307 - 320.
- Caplan, Pat (ed.) 1987:** The Cultural Construction of Sexuality. Routledge, London.
- D'Emilio, John 1993:** Capitalism and Gay Identity. Teoksessa Ablove, Barale ja Halperin (ed.) 1993: The Lesbian and Gay Studies Reader. Routledge, New York. s. 467 - 476.
- Derrida, Jacques 1976:** Of Grammatology. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Devor, Holly 1989:** Gender Blending Confronting the Limits of duality. Indiana University Press, Bloomington.
- Dreyfus, Hubert & Rabinow, Paul 1982:** Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. The University of Chicago Press, Chicago.
- Eskola, Antti 1990:** Empirismin puutteet. Tiede&Edistys 4/1990, s. 328 - 329.
- Eskola, Antti 1994:** Sosiaalitielen muuttuvat tekstit ja käytännöt. Teoksessa Tolkinen, Mirja & Weckroth, Klaus (toim.) 1994: Jos A niin... Vastapaino, Tampere. s. 13 - 53.
- Eskola, Jari 1991:** Eläytymismenetelmän käyttö sosiaalitutkimuksessa - tekninen opas aloittelijoille. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen työraportteja B: 33/1991.
- Fairclough, Norman 1989:** Language and Power. Longman, London.
- Fairclough, Norman 1992:** Discourse and Social Change. Polity Press, Worcester.
- Fairclough, Norman 1995:** Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. Longman, London.
- Farr, Robert & Moscovici, Serge (ed.) 1984:** Social Representations. Cambridge University Press, London.
- Festinger, Leon 1957:** A Theory of Cognitive Dissonance. Peterson, Evanston (Ill.) Row.
- Feyerabend, Paul 1972:** Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. New Left, London.

- Foucault, Michel 1980 (alkup. 1975):** Tarkkailla ja rangaista. Otava, Helsinki.
- Foucault, Michel 1982:** Afterword: The Subject and Power. Teoksessa Dreyfus, Hubert ja Rabinow, Paul 1982: Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. The University of Chicago Press, Chicago, s. 208 - 226.
- Foucault, Michel 1984 (alkup. 1976):** The History of Sexuality. An Introduction. Penguin, Harmondsworth.
- Fox, James & Levin, Jack 1993:** How to Work with the Media. Sage, Newbury Park.
- Frawley, William 1987:** Text and Epistemology. Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey.
- Fromm, Erich 1986:** Sigmund Freuds Psychoanalyse - Grösse und Grenzen. Deutscher Taschenbuch Verlag, München.
- Gagnon, John & Parker, Richard 1995:** Conceiving Sexuality. Teoksessa Parker, Richard & Gagnon, John (ed.) 1995: Conceiving Sexuality, Approaches to Sex Research in a Postmodern World. Routledge, New York. s. 1 - 16.
- Garber, Marjorie 1993:** Vested Interests: Cross-Dressing and Cultural Anxiety. HarperPerennial, New York.
- Gergen, Kenneth 1991:** The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life. BasicBooks, New York.
- Gergen, Kenneth 1992:** Toward a Postmodern Psychology. Teoksessa Kvale, Steiner (ed.) 1992: Psychology and Postmodern. Sage, London. s. 17 - 30
- Gergen, Kenneth 1994:** Realities and Relationships. Soundings in Social Constructionism. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Greer, Germaine 1978 (alkup. 1970):** The Female Eunuch. Bantam Books, New York.
- Habermas, Jürgen 1987:** Kommunikatiivisen toiminnan käsitteen tarkastelua. Teoksessa Habermas, Jürgen (toimittanut Kotkavirta, Jussi) 1987: Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981 - 85. Gaudeamus, Helsinki, s. 68 - 97.
- Habermas, Jürgen (toimittanut Kotkavirta, Jussi) 1987:** Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981 - 85. Gaudeamus, Helsinki.
- Heikkinen, Teppo 1994:** Heteroseksismi ja homojen marginaalistaminen. Teoksessa Sipilä, Jorma ja Tiuhonen, Arto (toim.) 1994: Miestä rakennetaan maskuliinisuuksia puretaan. Vastapaino, Tampere, s. 81 - 101.

- Heinämaa, Sara 1995:** Sukupuoli, valinta ja tyyli: Huomautuksia Butlerin ja Beauvoirin ongelmanasettelun yhteyksistä. *Tiede&Edistys* 1/1995, s. 30 - 43.
- Heinämaa, Sara 1996:** Ele, tyyli ja sukupuoli: Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle. Gaudeamus, Tampere.
- Heinämaa, Sara 1997:** Sex/gender-jaosta sukupuoliin. Luento Tampereen yliopistossa 8.4.1997.
- Herd, Gilbert (ed.) 1994:** *Third Sex, Third Gender. Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History.* Zone Books, New York.
- Hoikkala, Tommi (toim.) 1987:** *Kieli, kertomus, kulttuuri.* Gaudeamus, Helsinki.
- Huuska, Maarit painossa:** Transseksuaalisen sukupuoli-identiteetin rakentuminen. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen työraportteja
- Hyttinen, Marita 1987:** Raportti kahdesta eläytymismenetelmäkokeilusta ja kokeilujen kirvoittamista ajatuksista. Sosiaalipsykologian pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Irigaray, Luce 1989 (alkup. 1984):** *Éthique de la différence sexuelle.* Minuit, Paris. Suom. Sivenius, Pia 1996: *Sukupuolieron etiikka.* Gaudeamus, Tampere.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1993:** Valtasuhteiden analysointi. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993: *Diskurssianalyysin aakkoset.* Vastapaino, Tampere. s. 75 - 108.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993:** *Diskurssianalyysin aakkoset.* Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, Eeva 1996:** Väsynyt äiti: äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Gaudeamus, Helsinki.
- Juvonen, Tuula 1993:** Kurittomat kokemukset. *Queer studies lesbotutkimuksen haasteena.* *Tiede&Edistys* 4/1993, s. 277 - 283.
- Juvonen, Tuula 1995:** Ruumiita, sukupuoliä ja hermafrodiitteja. *Naistutkimus* 4/1995, s. 14 - 28.
- Kitzinger, Celia 1989:** *Liberal Humanism as an Ideology of Social Control: The Regulation of Lesbian Identities.* Teoksessa Shotter, John & Gergen, Kenneth (ed.) 1989: *Texts of Identity.* Sage, London. s. 82 - 98.
- Kitzinger Celia 1987:** *The Social Construction of Lesbianism.* Sage, London.

- Kaskisaari, Marja 1995:** Lesbokirja: Vieras, minä ja moderni. Vastapaino, Tampere.
- Ketonen, Oiva 1976:** Se pyörii sittenkin. WSOY, Porvoo.
- Kivivuori, Janne 1992:** Psykokulttuuri. Hanki ja jää, Helsinki.
- Koivunen Anu 1996:** Sorto. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) 1996: Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere. s. 35 - 75.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) 1996:** Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.
- Korvajärvi, Päivi & Nätkin, Riitta & Saloniemi, A. (toim.) 1993:** Tieteen huolet, arjen ihmeet. Vastapaino, Tampere.
- Koski, Markku 1992:** Sukupuoli, kulttuuri ja homoseksuaalisuus: suomalainen lesbo- ja homokuva. Suomen Antropologi 3/1992, s. 13 -27.
- Kosonen, Päivi 1992:** Hélène Cixous ja écriture féminine. Kosketuskohtia naistekstin eroon. -KTSV. SKS, Helsinki.
- Kosonen, Päivi (toim.) 1996:** Naissubjekti & postmoderni. Gaudeamus, Tampere.
- Kotkavirta, Jussi & Sironen, Esa (toim.) 1989:** Moderni/postmoderni: Lähtökohtia keskusteluun. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Kuhn, Thomas 1994 (alkup. 1969):** Tieteellisten vallankumousten rakenne. Art House Oy, Juva.
- Kulick, Don 1987:** Hur man blir en riktig kvinna eller man. Teoksessa Kulick, Don (Red.) 1987: Från kön till genus. Kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv. Carlssons, Borås, s. 7 - 34.
- Kulick, Don (Red.) 1987:** Från kön till genus. Kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv. Carlssons, Borås.
- Kvale, Steiner 1992:** Postmodern Psychology: A Contradiction in Terms? Teoksessa Kvale, Steiner (ed.) 1992: Psychology and Postmodern. Sage, London. s. 31 - 57.
- Kvale, Steiner (ed.) 1992:** Psychology and Postmodern. Sage, London.
- Lampinen, Osmo 1984:** Kahdenlaista tasa-arvoa. Teoksessa Opetusministeriö 1984: Mies-nainen-ihminen. Tieteen näkemyksiä sukupuolten eroista ja tasa-arvosta. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

- Laqueur, Thomas 1990:** Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud. Harvard University Press, Cambridge. Ref. Juvonen, Tuula 1995: Ruumiita, sukupuoli ja hermafrodiitteja. Naistutkimus 4/1995, s. 14 - 28.
- Lerner, Gerda 1986:** The Creation of Patriarchy. Oxford University Press, New York.
- Liljeström, Marianne 1996:** Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu ja Liljeström, Marianne (toim.) 1996: Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere. s. 111 - 138.
- Littunen, Yrjö (toim.) 1980:** Tieteen edistyminen ja yhteiskuntatieteet: Kollokvioraportti. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos sarja B; 30.
- Luukka, Minna-Riitta 1995:** Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma kielen intersubjektisiin piirteisiin. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Lyotard, Jean-Francoise 1985:** Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Vastapaino, Tampere.
- Löfström, Jan 1992:** Sexuality at stake: The essentialist and constructionist approaches to sexuality in anthropology. Suomen Antropologi 3/1992, s. 13 - 27.
- Löfström, Jan 1993:** Identiteettipolitiikan loppu Homo- ja lesbopolitiikka vuoden 2000 kynnyksellä. Tiede&Edistys 4/1993, s. 284 - 297.
- Löfström, Jan 1995:** 'Samanarvoiset mutta vastakkaiset' sukupuolipolariteetin ajatuksen historialli-suudesta suomalaisessa kulttuurissa. Naistutkimus 2/1995, s. 27 - 39.
- Marshall, Harriette & Raabe, Bianca 1993:** Political Discourse: Talking about Nationalization and Privatization. Teoksessa Burman, Erica&Parker, Ian (ed.) 1993: Discourse Analytic Research. Repertoires and Readings of Texts in Action. Routledge, London. s. 35 - 51.
- Merleau-Ponty, Maurice 1993 (alkup. 1945):** The Phénoménologie de la perception. Gallimard, Paris. Ref. Heinämaa, Sara 1996: Ele, tyyli ja sukupuoli: Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle. Gaudeamus, Tampere.
- Moir, Anne ja Jessel, David 1989:** Brainsex. Mandarin, London. Suom. Raija Mattila 1991: Se suuri ero: uusin tutkimustieto miehen ja naisen aivojen eroavuuksista. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Moscovici, Serge 1984:** The Phenomenon of Social Representations. Teoksessa Farr, Robert & Moscovici, Serge (ed.) 1984: Social Representations. Cambridge University Press, London. s. 4 - 69.

- Niiniluoto, Ilkka 1994:** Tiede kulttuurin osana. Teoksessa Rydman, Jan (toim.) 1994: Puhutaanko oikeista asioista. Tiedevalistuksen tila Suomessa. Tammer-paino Oy, Tampere. s. 10 - 16.
- Oakley, Ann 1972:** Sex, Gender and Society. Temple Smith, London.
- Parker, Ian 1992:** Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology. Routledge, London.
- Parker, Richard & Gagnon, John (ed.) 1995:** Conceiving Sexuality, Approaches to Sex Research in a Postmodern World. Routledge, New York.
- Peltonen, Eeva & Roos J. P. (toim) 1994:** Miehen elämää: kirjoituksia miesten omaelämäkerroista. SKS, Helsinki.
- Pietilä, Veikko 1980:** Näkökulmia tieteen edistymisestä. Teoksessa Littunen, Yrjö (toim.) 1980: Tieteen edistyminen ja yhteiskuntatieteet: Kollokvioraportti. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos sarja B; 30. s. 25 - 35.
- Polkinghorne, Donald 1992:** Postmodern Epistemology of Practice. Teoksessa Kvale, Steiner (ed.) 1992: Psychology and Postmodern. Sage, London. s. 146 - 165.
- Popper, Karl 1968 (alkup. 1935):** The Logic of Scientific Discovery. Harper&Row, New York.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret 1987:** Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour. Sage, London.
- Potter, Jonathan 1996:** Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction. Sage, London.
- Pulkkinen, Tuula 1993:** Keinotekoista seksiä? Luonto, luonnottomuus ja radikaali sukupuolipolitiikka. Tiede&Edistys 4/1993, s. 298 - 313.
- Reiter, Rayna 1975:** Toward an Anthropology of Women. Monthly review Press, New York.
- Rojola, Lea 1996a:** Ero. Teoksessa Koivunen, Anu ja Liljeström, Marianne (toim.) 1996: Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere. s. 159 - 178.
- Rojola, Lea 1996b:** Me kumpikin olemme minä. Leena Krohnin vastavuoroisuuden etiikasta. Teoksessa Kosonen, Päivi (toim.) 1996: Naissubjekti & postmoderni. Gaudeamus, Tampere. s. 23 - 43.
- Rossi, Leena-Maija (toim.) 1995:** Kuva ja vastakuvat: sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa. Gaudeamus, Helsinki.

- Rubin, Gayle 1975:** "The traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex". Teoksessa Reiter, Rayna 1975: *Toward an Anthropology of Women*. Monthly review Press, New York.
- Rydman, Jan (toim.) 1994:** *Puhutaanko oikeista asioista. Tiedevalistuksen tila Suomessa*. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Saarikangas, Kirsi 1993:** *Model Houses for Model Families: Gender, Ideology and the Modern Dwelling: The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. SHS, Helsinki.
- Setälä, Ritva 1995a:** Sosiologian ongelmalliset termisanat. Tieteellinen kielimuoto arkielämän ja teorian välissä. *Kielikello* 3/1995. s. 7 - 12.
- Setälä, Ritka 1995b:** Sosiologian piilotermit: Luokka, rooli, sukupolvi, valta... *Kielikuvia* 2/1995. s. 22 - 24.
- Shepherd, Gill 1987:** Rank, Gender, and Homosexuality: Mombasa as a key to understanding sexual options. Teoksessa Caplan, Pat (ed.) 1987: *The Cultural Construction of Sexuality*. Routledge, London. s. 240 - 270.
- Shotter, John & Gergen, Kenneth (ed.) 1989:** *Texts of Identity*. Sage, London.
- Sipilä, Jorma ja Tiihonen, Arto (toim.) 1994:** *Miestä rakennetaan maskuliinisuuksia puretaan*. Vastapaino, Tampere.
- Sironen, Esa & Tiihonen, Arto & Veijola, Soile (toim.) 1992:** *Urheilukirja*. Vastapaino, Helsinki.
- Stoller, Robert 1974 (alkup. 1968):** *Sex and Gender: The Development of Femininity and Masculinity*. Maresfield Reprints, London.
- Stolte-Heiskanen, Veronica ja Heiskanen, Ilkka 1985:** Intellectual Styles and Paradigmatic Changes in Finnish Sociology and Political Science. Teoksessa Alapuro, Risto (ed.) 1985: *Small States in Comparative Perspective. Essays for Eric Allardt*. Norwegian University Press. Oslo. s. 165 - 188.
- Stålström, Olli 1997:** *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Gaudeamus, Helsinki.
- Suoninen, Eero 1993:** Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere. s. 48 - 74.
- Suoranta, Juha 1991:** *Mahdollisuuksien äärellä - eläytymismenetelmä osana aikuiskasvatuksen sosiaalipsykologiaa*. Aikuiskasvatuksen pro gradu-tutkielma, Tampereen yliopisto.

- Taylor, Charles 1989:** Sources of the Self. The Making of the Modern Identity. Cambridge University Press, Melbourne.
- Trumbach, Randolph 1994:** London's Sapphists: From Three Sexes to Four Genders in the Making of Modern Culture. Teoksessa Herdt, Gilbert (ed.) 1994: Third Sex, Third Gender. Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History. Zone Books, New York. s. 111 - 136.
- Tolkki-Nikkonen, Mirja & Weckroth, Klaus (toim.) 1994:** Jos A niin... Vastapaino, Tampere.
- Tuokko, Reino 1964:** Miten kertoa tieteestä. Tieteen kansantajuistamisen ongelmia. WSOY, Porvoo.
- Uusitalo, Hannu 1991:** Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. WSOY, Juva.
- van Dijk, Teun (ed.) 1985:** Handbook of Discourse Analysis. 4 vols. Academic Press, London.
- van Dijk, Teun (ed.) 1997:** Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. 2 vols. Sage, London.
- Vehviläinen, Marja 1993:** Tekstuaalisuus ja naisten keskinäinen tuki - suomalaisten naisten tarinoita. Teoksessa Korvajärvi, Päivi & Nätkin, Riitta & Saloniemi, A. (toim.) 1993: Tieteen huolet, arjen ihmeet. Vastapaino, Tampere.
- Veijola, Soile 1992:** ”Sekapelin metaforat”. Teoksessa Sironen, Esa & Tiihonen, Arto & Veijola, Soile (toim.) 1992: Urheilukirja. Vastapaino, Helsinki.
- Vilkko, Anni 1997:** Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: naisen elämän kerronta ja luenta. SKS, Helsinki.
- Väisänen, Annikki (toim.) 1987:** Tieteestä tiedottaminen. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Weeks, Jeffrey 1985:** Sexuality and its Discontents: Meanings, Myths & Modern Sexuality. Routledge & Kegan Paul, London.
- Weeks, Jeffrey 1989:** Questions of Identity. Teoksessa Caplan, Pat (ed.) 1987: The Cultural Construction of Sexuality. Routledge, London. s. 31 - 51.
- Weeks, Jeffrey 1995:** History, Desire and Identities. Teoksessa Parker, Richard & Gagnon, John (ed.) 1995: Conceiving Sexuality, Approaches to Sex Research in a Postmodern World. Routledge, New York, s. 33 - 50.
- Wesslin-Helenius, Tiina 1994:** Diskurssianalyttinen lähestymistapa - kieli todellisuuden rakentajana. Sosiologian pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto.

Wetherell, Margaret 1986: Linguistic Repertoires and Literary Criticism: New Directions for a Social Psychology of Gender. Teoksessa Wilkinson, Sue (ed.) 1986: Feminist Social Psychology: Developing Theory and Practice. Open University Press, Milton Keynes. s. 77 - 95.

Whitam, Frederick 1983: "Culturally Invariable Properties of Male Homosexuality: Tentative Conclusions from Cross-Cultural Research". Archives of Sexual Behavior vol. 12, nro 3, 1983, s. 207 - 226.

Wilkinson, Sue (ed.) 1986: Feminist Social Psychology: Developing Theory and Practice. Open University Press, Milton Keynes.

Wittgenstein, Ludwig 1981: Filosofisia tutkimuksia. WSOY, Porvoo.

Liite 1: Kehykertomuksen variaatiot

Olen: Mies, Nainen, _____.

Annea / Samia on käyttäytymisensä takia pidetty jo vuosia transvestiittina / homona / lesbona / heterona. Nyt hänen ystävänsä ovat kuitenkin huomanneet, että hän on muuttumassa.

Kuvittele ja eläydy tilanteeseen. Kirjoita sitten pieni tarina siitä, miten ja miksi Anne / Sami on muuttumassa.

Annea on pidetty heterona:

”Anne on joutunut painiskelemaan jo kauan sen seikan kanssa, että hän on huomannut olevansa kiinnostunut naisista huolimatta siitä, että hänellä on ollut poikakavereita ja ystävät ovat luulleet, että hän on ihka "tavallinen" nuori nainen.

Hän on oivaltanut, että itsensä pettäminen ja asian salailu vie voimia; hän rohkaistuu vähitellen viestittämään ystävilleen, mitä hän on. Ja kun hän tapaa mukavan ystävän, alkavat olla yhdessä, huomaavat muutkin, että hän on lesbo. Se herättää monenlaista mielipiteiden vaihtoa. Anne saa rohkaisua ja tukea, mutta myös monet kääntävät hänelle selkensä. Annen mielestä asiassa on se hyvä puoli, että asia on tullut julkisuuteen ja siitä keskustellaan, sillä tieto vähentää ennakkoluuloja.” (31)

Samia on pidetty heterona:

” Sami on havainnut hitaasti, mutta varmasti, että hänen tämän hetkinen elämänsä ja se miten hän on sitä tähän asti elänyt, ei anna hänelle kaikkea, mitä hän elämältään haluaa. Hän on huomannut, että omalla käyttäytymisellään hän voi muuttua niin, että ei enää ole niin masentunut, saa elämäänsä tyydytystä toisella tavalla kuin ennen ja pystyy jopa olemaan iloinen.

Sami on vähitellen muuttumassa niin, että häntä ei enää pidetä yhteiskunnan vallitsevan normikäsityksen mukaan normaalina. Hän on muuttumassa ja haluaa muuttua silläkin uhalla, että hän syrjäytyy yhteiskunnasta.

Aluksi Sami halusi homosuhteellaan vain vaihtelua tylsään elämäänsä, mutta havaitsi sitten, että hän todellakin oli elänyt elämäänsä täysin väärin ja etsinyt seksuaalista tyydytystä väärältä suunnalta ja tämä oli heijastunut koko hänen elämäänsä.” (08)

Annea on pidetty lesbona:

” Ehkä Anne on huomannut, että lesbous oli vain väliaikainen elämänvaihe hänelle. Hän on tullut lähelle 30 ikävuotta ja huomaa että 'luonnollinen' avioelämä soisi hänelle ehkä äitiyden onnen ja perinteisen perheen turvan. Vuosia kestänyt lesbosuhde Marjaan ei enää ole kaikenkattava ja hän on tutustunut Mikkoon - ei tietenkään seurustelutavoittein - mutta jokin Mikon läheisyydessä saa hänet tuntemaan itsensä vapautuneeksi ja luonnolliseksi. Oikeastaan Marjasta on tullut liian kahlehtiva, ja ainainen miesten piilovihaaminen ei jaksakaan enää innostaa. Ainakin Anne haluaa vähin erin päästä eroon lesbo-maineestaan. Onneksi Mikko ei tiedä...” (64)

Samia on pidetty homona:

” Samia on pidetty homona, Sami ei ole myöntänyt olevansa homo, ei itselleen eikä muille. Sinänsä Sami ei ole ulkoisesti muuttumassa, samanlainen kaunis nuorimies. Hänen käytöksensä ei kuitenkaan ole enää niin pälyilevää ja epävarmaa vaan varmempaa ja rohkeampaa. Sami on vuosia kulkeutunut siihen pisteeseen jolloin hänen on mietittävä ollako vai eikö, hän on aina tuntenut jonkinasteista vetoa miehiin, vähemmässä määrin naisiin. Lopulta myllerrys henkisesti, ristiriidat ja synnintunto pakottivat pysähtymään. Hyvä psykologi kuuntelee ja ymmärtää, kyselee ja kommentoikin. Sami on löytämässä seksuaalisuuttaan, miettii kokonaisvaltaisesti elämäänsä, pyrkii ymmärtämään menneisyyttään ja miettimään tulevaisuuttaan.

Ollako vai eikö, nyt Sami elää biseksuaalista vaihetta, ei holtittoman vapaamielisesti vaan etsien kumppania, juuri sita tapaa kanavoida emotioitaan ja seksuaalisuuttaan mikä on hänen valintansa ja hänelle tarkoitettu.” (20)

Annea on pidetty transvestiittina:

”Anne voi olla muuttumassa siksi, koska hän on havainnut, että transvestiitin tyyppiin poikkeuksiin suhtaudutaan yhteiskunnassa kielteisesti, ja hän ei enää jaksa selitellä tekemisiään ja ulkomuotoaan muille.

Jos Anne on aidosti transvestiitti, eikä vain kuvittele itseään sellaiseksi, muuttuminen voi koskea kuitenkin vain sitä puolta, jonka ystävät hänessä näkevät. Eihän hänen tarvitse itseään todella muuttaa yhteiskunnan ododusten mukaiseksi.” (11)

Samia on pidetty transvestiittina:

”Sami tiesi kyllä, että oli aina ollut hieman naismainen muihin poikiin verrattuna. Se ei ollut haitannut häntä ennen, hän oli vain oma itsensä ja kaverit ja perhekin olivat hänet aina hyväksyneet sellaisena.

Nyt asiat olivat kuitenkin muuttuneet. He olivat kaikki kasvaneet, eikä tällainen rajamailla hyppely tuntunut enää sopivalta. Olisi pitänyt identifioitua johonkin ryhmään. Kaikki muut tuntuivat olleen jo omansa löytäneen. Yksi hänen parhaimmista kavereistansa oli alkanut seurustelemaan toisen miehen kanssa. Toiset kavereista olivat taas armeijassa ja niin miehisiä kuin vain voivat. He naureskelivat etteipä taitaisi Sami pärjätä - pikkuneiti.

Ulkomaisissa lehdissä julkkikset, pop-tähdet ja näyttelijät, tuntuivat pystyvän vaihtumaan niin helposti roolista toiseen, ja aina heitä vaan ihailtiin, näyttivätpä he miltä tahansa. Härmän perukoille se ei käyntykään ihan niin vain. No, oli kai se selvä juttu, miten tuli muuttua. Jos ei ollut homo, oli oltava miesmäisempi, maskuliinisempi. Ja tyttöistä Sami kuitenkin piti - kai. Mutta sisältäpäin he eivät voisi häntä muuttaa, hän oli mikä oli. Mutta jonkinlasta roolileikkiä hän voisi esittää.

Sami veti päällensä isoveljen nahkatakkin, hän levitti hartioitaan ja asettui seisomaan jalat haralleen. Aika siloposkiselta hän kyllä näytti peilistä. Sami otti tuiman ilmeen kasvoilleen. Mitäpä jos antaisi parran kasvaa? Ja korut piti kyllä ottaa pois - ei sentään, mitäpä jos jättäisi korvarenkaat? Sehän on niin maskuliinista nykyään.

Voi kun löytäisi jonkun tytön, joka ymmärtäisi. Jonkun, jonka kanssa voisi joskus leikkiä myös hameilla.” (61)